А хто не прочитає сей есей, тому чи тій буде непросто у житті, оскільки їх Непрості оминуть своїми явними сюжетами, ба навіть вимкнуть звук і світло.

Ярослав Довган

НепрОсті

Шістдесят вісім випадкових перших речень

1. Восени 1951 року було би не дивно рушити на захід — тоді навіть схід почав повільно переміщатися у тому керунку. Однак Себастян з Анною у листопаді п'ятдесят першого пішли з Мокрої на схід, якого все ж тоді було більше. Точніше — на східний південь або ж південно-східно.

2. Ця подорож відкладалася стільки років не через війну — війна надто мало могла щось змінити у їхньому житті. Себастян сам наважився порушити традицію сім'ї, за якою дітям показувалося місця, пов'язані з родинною історією у п'ятнадцятирічному віці. Бо тоді, коли Анні було п'ятнадцять, Себастян усвідомив, що все повторюється і Анна стала для нього єдиною можливою жінкою на цілий світ. Що він не тільки може бути лишень біля неї, але і не може вже бути без неї. Тим часом у Ялівці — тому родинному місці, куди слід було повезти Анну

— на неї чекали Непрості. І Себастян знав, що вони дуже легко переконають доньку залишитися з ними.

Зрештою те, що Анна теж стане непростою, було передбачено ними ще тоді, коли та народжувалася.

3. У квітні п'ятдесят першого Анна відчула, що тато Себастян

— її єдиний можливий чоловік, і вони почали кохатися.

Тієї весни багато хто ходив нечуваними маршрутами і переносив неймовірні чутки. Так Себастян довідався, що Непрості зникли з Ялівця. Відтоді про них ніхто нічого не чув.

Ціле літо Себастян з Анною безпробудно любилися, і попри них пройшло кілька різних армій. Ніщо не перешкоджало йти ні на схід, ні на південь, ні на південний схід. Коли стало по-справжньому холодно і дороги щільніше втиснулися у свої лінії, вони нарешті вийшли з Мокрої і за кілька днів мали би бути в Ялівці. Подорож відкладалася три роки. Але Себастян нічого не боявся — у нього знову була справжня жінка. Тієї ж породи, що завжди.

4. Він не міг собі уявити, як зможе показати доньці всі місця у горах від Мокрої до Ялівця насправді. Замість чотирьох днів потрібно, щоб подорож тривала чотири сезони. Тільки так, а ще вдень, вночі, вранці і ввечір Анна могла би побачити, як разом по-різному виглядає ця дорога. Він дивився на карту, читав назви вголос і ставав щасливим вже від цього.

Його навіть не засмучувало, що карта нічого не промовляла до Анни.

Щоправда, трохи непокоїли дерева, яких не бачив стільки років — їх ріст є найчастішою причиною того, що робить місця несподівано невпізнаваними. І найповажнішим доказом необхідності ніколи не полишати близьких дерев напризволяще.

Щодо самого переходу, то жодна подорож і так не знає, що з нею може статися, не може знати своїх справжніх причин і наслідків.

5. Колись Франц казав Себастянові, що на світі є речі набагато важливіші від того, що називається долею. Франц мав на увазі передовсім місце. Є місце — є історія (якщо ж снується історія, значить, мусить бути відповідне місце). Знайти місце — започаткувати історію. Придумати місце — знайти сюжет. А сюжети, зрештою, теж важливіші, ніж долі. Є місця, в яких неможливо вже нічого розказати, а іноді варто заговорити самими назвами у правильній послідовності, щоб назавжди оволодіти найцікавішою історією, яка триматиме сильніше, ніж біографія. Топоніміка здатна запровадити у блуд, але нею можна цілком обійтися.

6. Із Себастяном сталося щось подібне. Він знайшов собі Ялівець, вигаданий Францом. Його захопила лінґвістика. Топоніміка захопила його, а не просто він захопився її нуртами.

Плеска, Опреса, Темпа, Апеска, Підпула, Себастян. Шеса, Шешул, Менчул, Білин, Думень, Петрос, Себастян.

Коли ще не існувало ніяких гір, назви були вже приготовлені. Так само, як і з його жінками — їх ще не було на світі, коли його кров почала мішатися з тою, яка мала стати їхньою.

Відтоді йому йшлося лише про те, щоб триматися цієї обмеженої топоніміки і цієї скороченої генетики.

7. Франциск зустрів Себастяна на скелі за Ялівцем. Себастян вертався з Африки і стріляв у птахів. Снайперська рушниця не давала відчути вбивства. Через оптику видно лиш

певне кіно. Постріл не те що обриває фільм, а вносить у сценарій якусь нову сцену. Тож він настріляв досить багато різних дрібних пташок, які летіли понад Ялівцем якраз до Африки.

Незабаром мала статися зима. Зима мусить щось змінити. Зима дає мету — це її основна властивість. Вона закриває відкритість літа, і вже це повинно у щось вилитися.

Франциск шукав щось, з чого можна було зробити наступний анімаційний фільм. І раптом — перед зимою, скеля над містом, всередині міста, зграя птахів над горою, які летять до Африки, Малої Азії, туди, де поля з шафраном, алое і гібіскусом між гігантською шипшиною недалеко перед довгим Нілом, кілька убитих в око різнокольорових птиць, поскладаних одна на одну, від чого різні кольори ще більше різняться, у кожному правому оці відблиск міжконтинентального Маршруту, у кожному лівому — червона пляма, і жодне пір'ячко не подерте, і легенький вітер нагортає пух з одного невагомого тільця на примарний пух іншого, і око стрільця у зворотному заломленні оптики. І стрілець. Червоний білий африканець.

8. Себастян змерз у руки. Він відморозив їх у нічній Сахарі. Відтоді руки не терпіли рукавиць. Себастян сказав Францові — а що мають робити піаністи, коли стає так зимно.

Вони дивилися у всі боки, і всюди було гарно. Бо була осінь, і осінь перелазила у зиму. Франц називав різні гори, навіть не показуючи — де яка. Потім він запросив його до себе. У нього вже давно не було гостей — давно не зустрічав на скелях когось незнайомого. Мабуть, тоді вони вперше пили каву з ґрейпфрутовим соком. Коли Анна принесла їм збанок на зашклену ґалерію, де у мідній пічці палилося пообрізуваним галуззям винограду, то Себастян попросив, щоб вона трохи

затрималася і показала — що видно через це вікно. Анна переповіла — Плеску, Опресу, Темпу, Підпулу, Шесу, Шешул, Менчул, Білин, Думень, Петрос.

Була пізня осінь 1913 року. Франц сказав, що є речі, набагато важливіші від того, що називається долею. І запропонував Себастянові спробувати пожити у Ялівці. Темніло, і Анна перед тим, як принести другий збанок — майже сам сік, кави кілька крапель — пішла постелити йому ліжко, бо ще не зуміла би зробити це напомацки.

Хронологічно

1. Себастян залишився у Ялівці восени 1913 року. Тоді йому було двадцять років. Він народився з іншого боку Карпат — на Боржаві — у 1893 році. В 1909 цілий місяць мешкав з батьками у Трієсті, а через рік поїхав воювати до Африки. Додому вертався через Чорне море і Констанцу, далі Роднянські гори, Гринява і Піп Іван. Пройшов Чорногору, пройшов під Говерлою і Петросом. Була пізня осінь 1913.

2. Ялівець з'явився двадцять п'ять років перед тим.

Це місце вигадав Франциск, якого частіше називали Францом. Двадцять років Франциск жив у містах — Львові, Станіславі, Вижниці, Мукачевому. Він вчився рисувати лише в одного графіка (той працював колись з Бремом, а потім робив і підробляв печатки) і мусив, і хотів, і міг переїжджати за ним з місця на місце. Якось йому показали фотоапарат, і він перестав рисувати. Однак трохи пізніше відразу за Моршином помер ілюстратор, що супроводжував краківського професора ботаніки — вони їхали в Чорногору описувати рослини Гуцульщини. У Станіславі професор надибав Франца, і через кілька днів той побачив місце, де почувся на місці — сродно і

щасливо. Через рік Франциск вернувся туди і почав будувати містечко.

А ще через п'ять років Ялівець був найхимернішим і досить модним курортом Центральної Європи.

3. Анна, через яку Себастян залишився у Ялівці, спочатку називалася Стефанією. Справжньою Анною була її мама — жінка Франциска. Вона лікувалася від страху висоти, бо була альпіністкою. Приїхала на курорт разом зі своїм приятелем — спелеологом. Вони робили одне і те ж найкраще у світі. Лиш вона лізла догори, а він — вниз, але обом найбільше бракувало простору. Коли Анна завагітніла від Франциска, то вирішила народити дитину тут, у Ялівці. А коли народилася Стефанія, то Анна вже нікуди не хотіла вертатися.

Вона загинула на дуелі, на яку була викликана своїм чоловіком. Франциск відразу переінакшив Стефанію на Анну. Він сам виховував доньку аж до того дня, коли запросив до їхнього дому Себастяна, який вертався з Африки на Боржаву. Тоді Франциск побачив, що відтепер вона буде або слухатися іншого чоловіка, або не зважатиме ні на кого.

Листи до і від Беди

1. Єдиною людиною, яка знала їх всіх упродовж кількох десятиліть, був старий Беда. Казали, що він з Непростих. В кожному разі Беда знався і з ними. Коли Франц навчив Анну читати і писати — довший час він не хотів, щоб вона вміла, бо розумів, що Анна буде не писати, а записувати, і не читати, а перечитувати, а це здавалося Францові непотрібним — вона захотіла довідатися більше про початок Ялівця, про маму. Таке міг знати лише старий Беда, і вона писала йому листи із запитаннями. Відповіді приходили або дуже скоро, або йшли

так довго, що здавалося, ніби цього разу була вказана неправильна адреса (за якою не мешкав навіть хтось такий, хто б міг відписати, що Беди там не може бути ніколи).

Якраз тоді Беда почав жити у панцернику, переїжджаючи з місця на місце, але не переходячи межі певного кола, центром якого був Ялівець. Колись Беда розповів одну історію.

2. Коли він перший рік прожив у своєму панцернику, то думав, що не зможе забути жодної його дрібної деталі до кінця життя. Потому панцерник наїхав на міну, забуту італійцями, які будували тунель на Яблуницькому перевалі. Беда мало не помер. Його забрали якісь гуцули. Тіло було цілком зранене, і не так, як ножем, шаблею чи сокирою, а так, ніби повідкривалися щілини у землі. Його запхали у бочку з медом і поїли козячим молоком, звурдженим у перегрітому вині. А панцерник взялися ремонтувати циганські скрипалі. Через дев'ять місяців Беда виліз з меду. Панцерник стояв у саду, і діти, стоячи на ньому, струшували з дерева осінні яблука. Здається, сніжний кальвін. Тож Беда думав, що запам'ятав свого воза назавжди. Він видряпався, швидко слабнучи, по драбинці до люка і зрозумів, що не пам'ятає, як цею драбиною лізлося дев'ять місяців тому. Заплющив очі і не зміг собі уявити, де що є там, де все було таким знаним. Заспокоював себе тим, що стала іншою шкіра. Або тим, що під час ремонту скрипалі відкинули якісь деталі. І не зміг себе заспокоїти. Так писав старий Беда.

Анна слала йому листи із запитаннями про свою родину. Він відписував, відповідаючи на запитання, і завжди дописував ще щось про себе, хоч вона того не просила, але читала з цікавістю.

3. Деякі листи Анни виглядали якось так. ...я не прошу, щоб ти розказував усьо...

...я тобі також хочу багато всякого сказати про Ялівець, Франциска, маму, Непростих. Ти ж єдиний на цілий світ, хто знав їх всіх...

...я сама не знаю — пощо мені це, але я їх відчуваю без голосів. Я відчуваю своє тіло, я починаю думати так, як воно. Раптом розумію, що я не самостійна. Я залежу від них усіх, бо ними теж думає моє тіло...

...мені не зле від такої залежності, але хочу знати —— що в мені чиє: що Францове, що мамине, що Непростих, що від Ялівця, а що моє...

...вагання — це щось більше, ніж помилка...

...кажи ще щось...

...розказуй далі...

...як давно виглядав Ялівець...

...я так кажу: я так тебе дуже люблю, є і є...

...я знаю, що мама з'явилася вже тоді, коли Ялівець став модним. Таких курортів більше в світі не було...

...про всіх наших попередніх тато завжди говорив через слово мабуть...

4. Старий Беда відписував (Якби я пам'ятав усе, що вони казали, що ми говорили. Навіть без того, що оповідав я. І якби вони розказували тоді мені все те, що вони говорили без мене. Але ж вони теж мало що пам'ятали, крім кількох фраз. Коли ж

ти не пам'ятаєш, як казав, як тобі казали, то нікого нема. Ти не почуєш голосів. Треба чути голос. Голос живий і голос оживлює. Голос сильніший від образу. Франц казав мені, що є речі, значно важливіші від долі. Скажімо, інтонації, синтаксис. Коли хочеш залишитися самим собою — ніколи не відкидай власних інтонацій. Він цілу війну говорив тим самим голосом, що завжди. Я не можу говорити з тобою другий раз лиш про це. Я не можу розказати тобі всього того, що ти хочеш почути. Я можу говорити. І тоді ти можеш почути те, що хочеш. А навпаки — ні. Але і ти всього не запам'ятаєш. Сказане минає. Нам добре тепер, бо нам гарно говориться. Мені подобається слухати себе до тебе. У вас у родині ніхто не визнавав загальновизнаного синтаксису. Знаєш, які ваші фамільні фрази — є і є, треба і треба, безвідповідальна послідовність щільна, я так тебе дуже люблю... Вагання — це більше, ніж помилка, або менше. Але надовше. Кажуть, що твій дідо — мамин тато, він не тутешній, десь з Шарішу — мав маленький сад. Він мріяв там пожити на старості. Лежати на своїх лежаках з мушель слимаків, курити опіум і штурхати босою ногою шкляні кулі. Він обмурував невеличкий кавальчик землі, засіяв його добірною дрібною однорідною травою. Посередині закопав страшенно височезний стовп і пустив по ньому плющ, фасолю і дикий виноград. Поруч викопав яму і засипав її цілу черепашками слимаків. Казали, що щось таке він колись побачив за високим муром на Градчанах, коли заблудився там і поліз на черешню видивитися, куди далі йти. На тому лежаку він лежав, коли курив. Голову клав на великий плаский камінь, на якому росли самі лишайники. Він ходив у Білі Татри, визбирував якісь спори і заражував чи запліднював ними камінь. Ще сам повидував шкляні кулі, всередині яких були живі цикламени. Кулі можна було штовхати, вони котилися, цикламени перевертались і через якийсь час починали викручуватися, скеровуючись низом до землі, а верхом — до сонця. Сад знищили, коли мама була ще мала і дідо втік з нею і всіма дітьми в гори. Франц також не місцевий. Ніхто не скаже тобі, звідки він прийшов, звідки ви

родом. Він захотів жити у Ялівці, бо сподівався, що там не буде ніяких вражень, не відбуватиметься жодних історій. Він хотів, щоб довкола не ставалося нічого, за чим не встигаєш. Нічого, що треба би було запам'ятовувати. Був ще дуже молодий. Не знав, що так не буває — це перше — життя вирує всюди, хай по-дрібному, одноманітно, але нестримно, неповторно і нескінченно. А друге — нічого і так не мусиш запам'ятовувати, лапати насильно. Те, що має залишитися, приходить назустріч і проростає. Така собі ботанічна географія — вичерпність радості проростання. Я знаю, що перша Анна з'явилася вже тоді, коли Ялівець став модним. Звідусіль з'їжджалися пацієнти, щоб пити джин. Містечко виглядало вже так, як тепер, лиш не було твоїх придумок. Були збудовані маленькі готелі, пансіонати з барами. Там можна було пити самому у номері, на пару, у товариствах, три рази денно, натще і на ніч, або цілу ніч, або могли збудити в якійсь годині вночі і подати порцію до ліжка. Можна було лишатися спати там, де пив, або випивати з лікарем чи психотерапевтом. Я любив напиватися на гойданці. Анна дуже добре лазила по скелях. Вона відчувала вагу кожного фраґменту власної площі й уміла розкласти її на вертикальній стіні. Там нічого не треба бачити масштабно. І головне — ти завжди зі шнурком. Вона думала, що їй все байдуже, а насправді почала боятися. Почала приїжджати в Ялівець після того, як сильно побилася. Бо знову могла добре лазити, але власне боялася. Не могла добре пояснити, бо майже не вміла говорити, хоч і думала кожним міліметром тіла. Франц тоді був удвоє більший, ніж тепер — можеш собі уявити, що вони відчували. Франц ніколи нікому такого не оповідав. Але я знаю, що найкраще їм було тоді, коли Анна завагітніла. І це — не через мабуть. Чомусь заведено вважати, що закінченням певного сюжету є смерть. Насправді ж сюжети закінчуються якраз тоді, коли хтось народжується. Не ображайся, але коли ти народилася, закінчилася історія Франца і твоєї мами...).

Анні дуже подобалося, що писав Беда на обгортках, які ще пахли різними фруктовими чаями.

Генетично

1. Франциск вважав себе людиною поверхневою. Любив поверхні. Почувався на них впевнено. Не знав, чи є сенс залазити глибше, ніж бачить око. Хоч завжди прислуховувався до того, що звучало за будь-якими перетинками. І принюхувався до струменів, що виривалися з пор. Дивився на кожен рух, але, дивлячись на когось, не намагався уявити — що хто думає. Не міг проаналізувати сутності, бо переповненість зовнішніх деталей давала достатньо відповідей. Він не раз зауважував, що цілком задовольняється тими поясненнями різних явищ, які даються побачити, не потребуючи доступу до знання про глибинні зв'язки між речами. Найчастіше він користувався найпростішою фігурою мислення — аналогією. Переважно думав про те, що на що подібне. Точніше — що нагадує що. Тут він перемішував форми зі смаками, звуки із запахами, риси з доторками, відчуття внутрішніх органів з теплом і холодом.

2. Але одне філософське питання цікавило його по-справжньому.

Франц роздумував про редукцію. Він зважував, як величезне людське життя, нескінченність наповнених нескінченністю секунд поступово можуть редукуватися до кількох слів, якими, наприклад, сказано все про цю людину в енциклопедії (з усіх книг Франц визнавав лише енциклопедичний словник Ляруса, і його бібліотека складалася з кільканадцятьох доступних лярусівських перевидань).

Однією з його розваг було постійне придумування статей із кількох слів чи речень у стилі Ляруса — про всіх, кого він знав чи зустрічав. Статті про себе він навіть записував. За роки їх набралося кілька сотень. І хоча кожна містила щось, що відрізняло її від інших, все ж його — хай ще не закінчене життя — вміщалося у кількадесят добре впорядкованих слів. Це захоплювало Франца і, не перестаючи дивувати, давало надію на те, що жити так, як він — цілком добре.

3. Ще одним доказом його власної поверхневості було те, що Франциск нічого не знав про свій рід. Навіть про тата і маму знав лише бачене у дитинстві. Вони чомусь ні разу не говорили з ним про минуле, а він ніколи не додумався хоч про щось запитати. Ціле дитинство лиш малював на самоті все, на що дивився. Батьки померли без нього, він тоді вже мав свого учителя в іншому місті. Зрештою, якось Франциск зрозумів, що жодного разу, навіть у перші роки життя, не намалював ні маму, ні тата. їхня редукція була майже абсолютною.

Мабуть, саме страх продовження такої пустки змусив його розказувати доньці якнайбільше всілякого про себе. Навіть про будову світу він намагався викласти так, щоб Анна завжди пам'ятала, що про те чи інше їй вперше сказав тато.

Хоча про її маму — його Анну — він теж знав лиш те, що пережив разом з нею — трохи більше, ніж два роки. Але цього було досить, щоб дівчинка знала про маму все, що належиться.

А за ціле своє життя — крім останніх кількох місяців —— Анна жодного дня не прожила без тата. Навіть після того, як стала жінкою Себастяна.

4. У вересні 1914 року вона добровільно пішла до війська і після кількох тижнів вишколу потрапила на фронт у Східній

Галичині. Себастян з Франциском залишилися самі у будинку недалеко від головної вулички Ялівця. З фронту не було жодних вістей. Аж весною 1915 до міста прийшов кур'єр і передав Себас-тянові (Францові відрубали голову день перед тим, і завтра мав відбутися похорон) немовля — доньку героїчної самохотниці Анни Ялівцівської. Себастян так і не довідався, коли точно народилася дитина і що робила вагітна Анна у найстрашніших битвах світової війни. Але точно знав — це його донька. Назвав її Анною, точніше другою Анною (то вже після її смерті він часто говорив про неї просто — друга).

5. Друга Анна щораз більше ставала подібною на першу. Чи то насправді вони обоє були подібними на найпершу — це міг знати лише старий Беда. Щодо Себастяна, то він привчився щоденно порівнювати себе і Франциска.

Він сам виховував свою Анну, не допускаючи до неї ніяких жінок. Врешті сталося так, що вісімнадцятирічна Анна самостійно вибрала собі чоловіка. Ним був, звичайно, Себастян.

6. Цього разу не було такого, чого б він не знав про вагітність своєї жінки. Зрештою, лише він був присутній при народженні їхньої дочки і — одночасно — рідної внучки. І Себастян бачив, як народження стало кінцем історії. Бо на початку наступної його найрідніша друга Анна померла хвилину перед тим, як третя опинилася в нього на руках.

Десь у своїх гірких глибинах Себастян відчув шалене скручування і розправляння підземних вод, замальовування і стирання світів, перетворення двадцяти попередніх років на насінину. Він подумав, що не треба ніяких непростих, аби вгадати, що таке вже колись з ним було, а з щойнонародженою жінкою він доживе до подібного закінчення. Що справа не у дивовижній крові жінок цієї родини, а у його нестримній силі бути влитим в неї. Що не вони мусять

помирати молодими, а він не має права бачити їх більше, ніж по одній.

7. Себастян вийшов на веранду. Непрості, мабуть, прийшли вже давніше, але тихо сиділи на лавках, дочікуючись поки закінчаться пологи.

На вечерю Себастян настріляв мало не сто дроздів, які щойно об'їли всі ягоди на молодій чорній горобині. Він спік їх цілими — лише повискубував пір'я і натер шафраном.

Дві жінки — віжлунка і гадєрниця — обмили Анну і загорнули її в кольорові ліжники.

Чоловіки тим часом якось погодували дитину і казали, що нічого не треба їй сказати — бо сама непроста. А ще сказали, що казав Франц, що є речі значно важливіші від долі. Здається, він мав на увазі спадковість.

Після вечері Себастян ніяк не міг заснути. Він згадував — чи не говорила колись Анна про місце, де хотіла би бути похованою, і як нагодувати завтра дитину. Потім почав думати про досліди пастора Менделя з горохом і вирішив, що ця дитина буде щасливою. Спробував уявити себе через сімнадцять років — в 1951 році — і відразу заснув.

Перша стара фотографія — єдина недатована

1. Невисокий мур складений з пласких кам'яних плит неправильної форми. Крім того, плити дуже відрізняються розмірами

— є тонкі і маленькі, як долоня з підігнутими пальцями, а трапляються такі довгі, що на них можна вигідно лежати. Вони

ж — найгрубші, але саме серед цих нема жодної відколеної рівно по всій довжині. Однак переважають все ж таки середні. Якби тримати таку плиту перед собою, впершись підборіддям в один край, то другий ледве сягав би пояса. Мур має дивну особливість: хоч виглядає дуже цілісно і здається, що ніколи не закінчується

— саме так мали би виглядати всі позначені межі — незамащені шпари між поскладаним лежачи камінням викликають бажання або поперемінювати плити місцями, або робити з кожним окремо ще щось інше.

2. Важливо, що всі камені цілком чисті. На цілому мурі не росте жодного моху, жодного малесенького деревця чи бодай стебла. Якщо навіть якесь листя і попадало на нього з кількох буків (мур достатньо широкий, а листя вже жовтіє і де-не-де обривається сухим вітром, як то буває в кінці серпня — це зрозуміло навіть з чорно-білої фотографії), то його хтось ретельно позмітав з нагрітого пообіднім сонцем каміння.

Між деревами за муром — теж кам'яна кубічна будівля. Камені бездоганно відшліфовані, здається, що весь будинок — моноліт без жодного вікна. Рельєф на фронтоні імітує чотири шуфляди, тож куб виглядає як величезна комода. Будинок зроблено так, ніби верхня шуфляда трохи висунена. На порівняно малій металічній емальованій таблиці простим грубим і низьким шрифтом написано Yuniperus .

3. А перед муром — фраґмент викладеної вже річковими кругляками дороги. Дорога починається знизу посередині картки, веде в лівий верхній кут, огинаючи високу похилу кедрову сосну, і зникає знову ближче до середини — звичайно, зверху. При кінці дорога піднімається під таким кутом, що служить одночасно тлом знимки. Весь час мур справа, а зліва — вузький канал з порожніми бетонними берегами. Ще лівіше,

вже за каналом, вмістився лиш кусочок високого дощаного настилу, на якому стоять кілька пляжних лежаків і бочівок зі струнками ялівцями.

4. Франциск у білому полотняному плащі з великими ґудзиками стоїть на самому краї каналу, на березі, ближчому до дороги. Через руку в нього перекинута одежа. Вона такого самого кольору, як і плащ, але можна розрізнити, що там лише сорочка і штани. В другій руці — чорні черевики. З постави видно, що він щойно відвернувся від поверхні води. А там — голова людини, котра пливе каналом за течією.

5. Лице розрізнити неможливо, але Себастян знає, що то він. Так бувало не раз: вони прогулювалися містом — Себастян повільно плив каналами, а Франц йшов поруч берегом.

Канали супроводжували кожну з вуличок Ялівця. В такий спосіб вода з багатьох потічків, що стікала схилом над містом, збиралася у басейн на його нижній межі. Себастян міг годинами плавати у гірській воді, і вони безперервно розмовляли. Судячи зі всього, фотографія мала бути зробленою наприкінці літа 1914 року. Адже лише один раз з ними ходив молодий інструктор мистецтва виживання, якого запросили до одного пансіонату — починаючи з вересня, викладати на платних курсах. Крім нього, тоді приїхали ще вчитель есперанто і власник гектографа. Але на прогулянку містом попросився тільки інструктор.

6. Відразу після купелі і фотографування інструктор запропонував зайти кудись на джин, але Себастянові з Францом хотілося легкого свіжого вина з волохатого аґрусу і вони повели інструктора до Беди, до панценика, що стояв між двома плямами-островами жерепа. Беда ціле літо збирав різні ягоди і тепер усередині панцерника стояло кілька

десятилітрових бутлів, в яких ферментували різнокольорові ягоди, нагріті металічними стінами воза.

Вони спочатку пробували потрошки кожного вина, а потім випили все аґрестове. Інструктор страшенно розбалакався і почав перевіряти, як Себастян вміє розв'язувати легенькі задачки з теорії виживання. Виявилося, що той майже нічого не знає і зможе дуже легко померти у найневиннішій ситуації. Хоч Себастян уявляв собі, що таке саме виживання. Уявляв так добре, що врешті перестав про нього дбати. І все ж виживав.

7. В Африці він мав багато нагод загинути, але вижити було важливіше, бо цікаво, що Африка. Нарешті він, дивлячись на будь-який кусник землі — навіть пісяючи вранці, — бачив, що перебуває на іншому континенті, на незнаній тверді. Так він переконався, що Африка існує. Бо перед тим перелік місцевостей, довгий ряд відмінностей в архітектурі, розміщенні зірок, будові черепів і звичаях стирався принциповою незмінністю квадратиків ґрунту і трави на ньому.

8. А про виживання він вперше довідався тоді, коли ця трава почала горіти довкола нього. Вітер, який переважно приносив лише психічні розлади, розганяв вогонь в чотири боки від того місця, куди впав на висушену землю. А потім, випередивши вогонь (можливо, він забіг власне туди, звідки його розганяв у чотири боки вітер), Себастян втрапив усередину дощу, що назбирувався цілий рік і потім тік затверділим червоним ґрунтом багатьма паралельними потоками, для яких людина важить так мало, як найменша піскова черепашка, і так багато, як мільйони, міріади спраглих течії насінин, скинутих відмерлим бадиллям упродовж багатьох місяців без жодної краплі.

Інструктор був уражений неуцтвом Себастяна. Він не вірив, що хтось дозволяє собі спокійно жити, нічого не знаючи, як

уникнути щоденної небезпеки. Тож Себастян вирішив, що більше не скаже про виживання жодного слова.

9, Отже, єдина недатована знимка була зроблена 28 червня 1914 року. Треба буде надписати цю дату на звороті хоча би твердим олівцем.

Якби напис навіть і стерся, — а написане олівцем обов'язково стирається, переважно вже тоді, коли уточнити хоч щось вже нікому, — то від твердого олівця мусить залишитися рельєфний слід, витиснений у попереному гострим ґрафітом найверхнішому шарі паперу.

Фізіологічно

1. Кожен чоловік потребує вчителя. Чоловікам взагалі необхідно вчитися.

Особливі чоловіки вирізняються не тільки здатністю вчитися і навчитися, але й тим, що завжди знають і пам'ятають — чого саме від кого вони навчилися, навіть випадково. І якщо у жінок пам'ять про вчителів є проявом доброзичливості, то для чоловіків

— найнеобхіднішою складовою самого вивченого. Найвидатніші чоловіки не просто вчаться ціле життя (вчитися — усвідомлювати те, що відбувається), а й дуже скоро стають чиїмись вчителями, наполягаючи на усвідомленні прожитого. Власне, так твориться неперервність школи, яка поруч з генеалогічним деревом забезпечує максимальну ймовірність того, що впродовж твого життя світ не мав би змінитися настільки, щоб лише через це цілковито втратити охоту жити.

(Згодом і Франциск, і Себастян побачили, як багато деякі жінки знають без вчителів, як мудрі жінки стають наймудрішими, коли навчаться вчитися, а коли наймудріші пам'ятають тих, від кого перебирали досвід, невимушено роблячи його своїм, то перетворюються на щось таке, чого ніколи не зможе сягнути жоден чоловік. Хоча б тому, що у таких жінок нічого, окрім того, що щось таке може існувати, жодному чоловікові навчитися не вдається).

2. Графік, котрий вчив Франца, вчився у Брема. Брем вчився у звірів. Роками графік переповідав Францові різні історії про Бремових вчителів. Роками Франц дивився на звірів і рисував їхні звички. Пізніше саме ця адаптована зоологія стала основою виховання його доньки. Зрозуміло, що цього ж навчив він і Себастяна, коли той назавжди лишився у Ялівці і почав жити в його домі. Тому і Себастянові діти знали ці історії так само добре.

3. Другою Анною Непрості зацікавилися власне тому, що вона так уміла розуміти тварин, що могла ставати такою, як вони, і жити з тим чи іншим звіром, не викликаючи в нього неспокійного відчуття іншості. Щодо Себастяна, то йому подобалося, як кожного ранку, для тонусу, Анна на кілька хвилин перетворювалася на кітку чи лемура. А за спільні ночі він ніби переспав навіть з такими дрібними істотами, як павуки і короїди.

4. Франциск досить скоро зауважив, що має дещо продовжену фізіологію. Ясно, що фізіологія кожної істоти залежить від середовища, але у випадку Франца ця залежність виявилася перебільшеною. Він безсумнівно відчував, як частина того, що мало би відбуватися в його тілі, виноситься далеко за оболонки. І навпаки — щоб статися, деякі зовнішні речі мусили частково користуватися його фізіологічними механізмами.

Франц думав, що чимось нагадує гриби, переплутані з деревом, чи павуків, чиє травлення відбувається у тілі вбитої жертви, або молюска із зовнішнім кістяком — мушлею, риб, випущена сперма яких вільно плаває у воді, аж поки щось не запліднить.

Він бачив, як тим чи іншим думкам бракує місця в голові і вони розміщуються на фраґментах краєвиду. Бо досить було подивитися на якусь ділянку, щоб відчитати осілу там думку. А для того, аби щось згадати, мусив уявно перейтися знайомими місцями, переглядаючи і визбируючи потрібні спогади.

А кохаючись з Анною, точно знав, як вона виглядає всередині, бо був переконаний, що цілий проходив її внутрішньою дорогою.

5. Непокоїти власна фізіологія перестала його відразу після того, як вчитель розповів йому, що Брем оповідав, ніби у псів нюх в мільйон разів кращий, ніж у людей. Це було незбагненно, жодна уява не могла навіть близько підійти до такого поняття. Але Франц, зменшивши порядок принаймні до десяти, перейнявся тим, як все, що відбувається назовні, побільшено відображається у псячих головах, які протяги носяться коридорами їхнього мозку (Це він також розповів Себастянові, і той намагався вважати з різкими запахами, щоб псів не подразнювало те, від чого неможливо втекти. Себастян мало не плакав, коли — ідучи на снайперські позиції — мусив намащувати черевики тютюновим розчином, щоб пси, раз затягнувшись тим запахом, втратили охоту і здатність йти його слідом). (Франц так заповажав псів, що, поселившись у Ялівці, завів собі кількох дуже різних. З поваги ж ніколи не виховував їх. Пси жили, народжувалися і вмирали вільними. Здається, дивлячись на життя інших псів в околицях Ялівця, вони були за це Францові вдячні. Зрештою, саме вони були справжньою інтеліґенцією Ялівця).

6. Щоправда, одного, мабуть, найінтеліґентнішого, названого Лукачем на честь серба — лісівника, який навчив Непростих вирощувати дерева трохи повільніше, як дикий виноград, а під час війни обсадив Ялівець непрохідними для війська хащами, Франц мусив убити власною рукою.

7. Лукача покусав скажений горностай.

Йому вже було дуже погано і невдовзі мало початися остаточне вмирання. Як то є при сказі, корчі могли посилитися від вигляду води, від подуву вітру у лице, від світла, голосної розмови, від доторку до шкіри і повороту шиї.

Лукач лежав у оранжереї, в затінку молодого берґамота. Якраз розцвіли квіти пасіофрута зі всіма своїми хрестами, молоточками, цвяхами і списами, і Франц мусив накрити весь кущ намоченим полотняним чохлом для піаніно, щоб терпкий запах страстей не подразнював Лукача (колись він так любив ці пахощі, що в час цвітіння цілими днями спав під пасіофрутом, не виходячи з оранжереї).

Берґамот ріс у самому кінці довгого проходу. Франциск йшов до нього з тесаком у руці через цілу оранжерею, минаючи екзоти один за одним. Пес подивився самими очима на обличчя, руку, меч і ледь підняв голову, підставляючи горло. Але Франц зробив інакше — обняв Лукача і притис голову вниз, щоб натягнулися хребці і удар починався від спинного мозку, а не закінчувався ним.

Незважаючи на швидкість операції, Лукач мав би встигнути занюхати власну кров, а Франц виразно чув, як скриплять тканини, через які проривалося лезо. Було враження, ніби ці звуки доносяться у внутрішнє вухо з власної шиї (як чуєш часом свій голос, коли кричиш під водоспадом).

8. Вбивство Лукача так вразило Франца, що потім йому не раз здавалося, що то Лукач дивиться на нього очима своїх дітей, що Лукачеві жести, пози і міміка іноді виринають з-під шерсті псячих внуків і правнуків. Що Лукач виявився безсмертним.

Франц просто замало прожив, аби побачити, що це не цілком так. Бо вже Себастян мав нагоду безліч разів переконатися, як можна входити в одну і ту ж ріку, живучи і з дружиною, і дочкою, і внучкою.

Не вбачав Себастян нічого дивного і в тім, що сам Франц помер, як Лукач {мабуть, лиш крові він не занюхав, але звуки роздертих тканин дійсно чув усередині), хоча вбивали його не так старанно.

9. Так само жодних алюзій не з'явилося у Себастяна, коли років двадцять після смерті Франца на нього просто на середині мосту через Тису накинувся вишколений військовий пес. Себастян лиш трохи присів, щоб втримати прискорений тягар, і підставив летючій пащі вбраний у кожух лікоть. Паща зімкнулася на лівій руці міцніше, ніж кліщі, а Себастян вийняв правою велику бритву з кишені кожуха і одним зусиллям відрізав псячу голову так, що вона залишилася вчепленою за лікоть, а тіло впало на дошки мосту.

10. З такою розширеною фізіологією Франціскові не могло бути добре будь-де. Йому найбільше йшлося про місце, в яке — як у випадку плаценти і зародка — його фізіології було би якнайкомфортніше проростати.

Беда добре писав Анні — така собі ботанічна географія. Франц знайшов місце, яке робило подорожі необов'язковими.

Перед прем'єрою одного зі своїх фільмів у сінематографі "Yuniperus"

він навіть сказав публіці з цілої Європи — живу, як трава чи ялівець, так, щоб не бути більше ніде після того, як насіння ожило; дочікуючись світу, який перейдеться мною; побачити його не просто знизу вверх, а спроектованим на небо, себто побільшеним і достатньо спотвореним, щоб бути цікавішим; зрештою, моє місце завжди опинятиметься в центрі європейської історії, бо в цих краях історія у різних формах сама приходить на наші подвір'я.

11. У Ялівці, а властиво у місці, де ще не було Ялівця, Франц почав жити якнайсправжніше. Навіть дещо стидаючись свого щохвилинного щастя.

12. Того дня, коли вони з професором спинилися між Петросом і Шешулом, Франц думав, що мандрує небесними островами. Лиш кілька найвищих верхів визирали над хмарами. Західне сонце світило тільки їм. Червоний верхній бік хмар розливався затоками, лагунами, протоками, заплавами, дельтами і лиманами. Про те, що в глибині, не йшлося.

На м'якому схилі Франц знайшов ягоди. Через обмаль літнього часу у цій високогірній тундрі вони достигли одночасно — суниці, афини, малини, ожини і ґоґодзи. Франц перестав належати собі, включився у якісь космічні рухи, бо не міг спинитися, з'їв стільки ягід, аж мусив лягти, тоді відчув, що опускається до дна небувалого лона, не втримав і вилився.

Трохи вище була ще весна і цвіли пухнасті первоцвіти.

Ще вище повільно топився сніг.

Франц побіг вниз і забіг між буки, серед яких панувала осінь. Під час цього бігу крізь рік він вилився вдруге. Професор тим часом розклав шатро. Вони з'їли по кілька гуцульських коників, виліплених зі сиру, і зварили чай з листя всіх ягід. Тоді почалася ніч. Від місяця все здавалося засніженим, румунські гори виглядали далекою смужкою берега, а землю нестримно покидало тепло із запахом вермуту.

Ходити, стояти, сидіти, лежати

1. Якщо місця справді є найсправжнішими сюжетами, то кульмінацією Ялівця як міста були, безумовно, часи, коли міським архітектором стала Анна — донька Франциска.

Дітям мультиплікаторів, які ні на крок не відходять від тата, стати архітектором неважко. Особливо у місті, яке придумав тато. За її першим ескізом у 1900 році (Анні було тоді сім) був збудований новий сінематограф "Уішірегиз" у вигляді комоди з шуфлядами — спеціально для показів Францових анімаційних фільмів.

Ще дитиною Анна спроектувала басейн у вигляді гнізда чомги, який плавав у озері, підземні тунелі з отворами, як у кротів, на різних вуличках міста, бар, в якому вихід був влаштований так, що, переступаючи поріг залу, опинявся не надворі, як міг сподіватися, а в точнісінько такому ж залі, чотириповерховий будинок-шишку і величезну двоповерхову віллу-соняшник.

2. Бо Анна мислила тілом. Кожен рух вона могла відчувати не тільки цілісно, але і як послідовність напружень і розпружень м'язових волокон, обертання в суглобах, завмирання і вибухи кровотоку, проникання і вичавлювання струменів повітря. Тому реченнями її мислення були просторові

конструкції. Тож будь-яку будівлю вона бачила, обминаючи покриття. І, знову ж таки, як простір, у якому відбуваються переміщення інших рухомих і напіврухомих конструкцій — пальців, хребтів, черепів, колін, щелеп.

3. Однак Франциск зауважив, що на початках фантазія Анни не могла вийти за межі симетрії. Він з'ясував для себе, що зачарованість дивом природної симетрії є першим дитячим кроком до усвідомленого відтворення краси світового ладу.

4. Анна виховувалася досить обмежено.

Ще коли вона називалася Стефанією, а Анною була лише її мама, Франц зрозумів, що головне у вихованні дітей — якнайбільше бути з ними. Мабуть, він перейнявся цим надто буквально, бо після смерті дружини майже двадцять років не було ні одної хвилини, коли б вони з Анною були окремо. Завжди разом. Або в одній кімнаті, або разом виходили з дому, або робили щось у саді, бачачи одне одного. Навіть купаючись, Анна ніколи не зачиняла дверей лазнички. їм було важливо могти постійно чути, що говорить інший. Це стало єдиним принципом Франціскової педагогіки. Дивно, але їй таке життя подобалося. Відколи Анна почала по-справжньому займатися архітектурою, то аж тремтіла від радості, коли вони працювали за різними столами великого кабінету — вона занотовувала ескізи і робила креслення, а тато малював свої мультфільми.

5. Ціле життя Франциск говорив не так до неї, як просто вголос. Все те, що слухала Анна, чули і їхні пси. Анна рідко щось запитувала, натомість привчилася постійно розповідати про всі свої відчуття, намагаючись знаходити найточніші словосполучення.

Часто вона перебивала Франца — розкажи те саме ще раз, але не так коротко.

Анна не вміла читати і писати, зате щодня передивлялася малюночки в Лярусі. Музику вона чула лише у виконанні курортної капели і ще гуцульських флоярів, цимбалістів, гуслярів, трембітарів. Сама грала лише на дримбі. Коло рисувала бездоганно, але складала його з двох симетричних половин. Так само точно вміла зробити будь-який еліпс, а пряму могла безконечно продовжувати, час від часу перепочиваючи кілька секунд або місяців. Про маму знала все, що належиться знати дівчинці. Бавилася з псами і в такий спосіб перебувала у товаристві ровесників.

6. Вона жила вдвічі більше, щодня проживаючи своє і Францискове життя.

7. Несподівано для самої себе Анна почала рисувати фасолини. Рух, яким це робилося, давав їй найвищу фізичну насолоду. Тисячні повторення не робили насолоду меншою. Анна почала про це думати.

Вона скрізь вбачала фасолі — в річковому камінні і місяці, в скручених псах і позі, в якій найчастіше засинала, в овечих нирках, легенях, серці і півкулях мозку, в грудках будзу і шапочках грибів, в тільцях пташок і зародках, в своїх грудях і улюблених двох тазових кістках, які стирчали внизу живота, у берегах озерець і концентричних лініях, якими показувалося збільшення висоти гори на географічних картах. Врешті вирішила, що не що інше, як фасоля, є найпродуманішою формою вилучення малого простору з великого.

8. Про це Анна розповіла старому Беді, коли принесла цілий мішок великої синьої фасолі до його панцерника. Вони витягли

мішок на дах панцерника і висипали все у верхній люк. Анна заглянула вниз і завмерла — всередині панцерник був повен фасолі різних розмірів і кольорів, вершина купи повільно зсувалася, наче потоки лави у вулкані. Беда збирав зі всього Ялівця фасолю, щоб відвезти її на базар у Косові.

Видно, потім він щось казав Непростим, бо вони прийшли і зробили так, що цілком молоду Анну призначили міським архітектором.

9. Коли Франц вибирав місце, він дбав, щоб там було добре у всіх чотирьох станах — ходити, стояти, сидіти і лежати, в яких може перебувати людина.

З Анною було інакше. Вона від початку жила у такому місці. Ставши архітектором, Анна почала видумувати ще щось інше. Вона дуже добре пам'ятала те, чого навчив її Франц, і ще ліпше — що вчив саме Франц. Але вперше не повірила, що він сказав їй все.

10. Можна падати — і під деякими будинками встановили батути, на які зіскакувалося просто з балконів.

Можна висіти — і з двох гір натягнули линви, якими, взявшись за спеціальні держаки (їх Анна знайшла серед маминих альпіністських причандалів), з'їжджалося аж на центральну площу, провисівши кілька хвилин над дахами і нижчими деревами.

Можна гойдатися — і на будинках розмістили трапеції, на яких переліталося на протилежний бік вулиці.

А ще можна котитися, підскакувати, повзати, порпатися — це теж було по-різному враховано в оновленому Ялівці.

Пацієнтів на джиновому курорті стало ще більше. Себастян тоді вже воював у Африці, а зі станіславської тюрми втік терорист Січинський.

11. Франц ясно бачив, що нічого нового Анна придумати не змогла, бо навіть під час падіння (чи, скажімо, польоту — якби їй навіть таке вдалося) людина або стоїть, або лежить, або сидить на повітрі.

Але новації йому сподобалися і він запропонував заливати на зиму всі вулиці водою. Ялівець на кілька місяців ставав суцільною ковзанкою. Лише тримаючись за поруччя вздовж вулиць, можна було якось видряпатися у верхню частину міста. Але Франц умів ходити по слизькому.

12. Мандруючи з Франциском найближчими горами, Анна бачила багато різних гуцульських осель. Дивлячись уважніше, вона зрозуміла, що означає мати свій дім. Дбання про дім робить щоденний пошук їжі осмисленим. Мати дім — ніби відкладати рештки харчу або ділитися з кимось їжею. Або часом, призначеним на знаходження їжі.

Якщо тіло — брама душі, то дім — той ґанок, на який душі дозволено виходити.

Вона бачила, як для більшості людей дім є основою біографії і виразним результатом існування. А ще там відпочиває пам'ять, бо з предметами їй найлегше дати собі раду.

її чарувала та гуцульська особливість — самому вибудувати свою хату далеко від інших. На чистому місці. Коли дім збудований, він стає мудрішим від усіх пророків і віжлунів — він завжди скаже, що тобі робити далі.

13. Ще така властивість краси. Щоб бути доступною, краса мусить могти формулюватися словами. А тому — бути подрібненою. Дім дає той дрібний простір, в якому можна встигнути зробити красу власними силами.

Початковими умовами краси житла Анна вважала простір, світло, протяги, переходи між поділеністю простору. Тому спроектувала кілька будинків як гуцульські хати-ґражди. Окремі кімнати і приміщення помешкання виходили безпосередньо на квадратне подвір'я, замкнуте зі всіх боків власне цими кімнатами.

14. Витоком всієї краси, яка може бути під орудою людей, всієї естетики є, безумовно, рослини (зрештою — їжі теж; тут ідеальне і матеріальне єдині, як ніколи). З іншого боку — мало що інше є таким досконалим втіленням етики, як догляд за рослинами. Не кажучи вже про те, що споглядання сезонних змін — найпростіший вихід у приватну філософію. Тому сербський лісівник Лукач засадив подвір'я ґражд привезеними з Македонії квітучими кущами: барбарисом, камеліями, вересом, кизилом, вовчими ягодами, форзиціями, гортензіями, жасмином, маґноліями, рододендронами, клематісами.

15. Саме ж місто Анна сказала обгородити прозорими зиґзаґуватими гуцульськими огорожами з довгих смерекових лат — воринням. Входилося до міста справжніми воротами-розлогами, розсуваючи заворітниці.

Особливої потреби в цьому не було, але Анна хотіла оживити якнайбільше слів, необхідних тоді, коли такі огорожі є — ґари, заворинє, гужва, бильця, кєчка, спиж.

Ситуації у колориті

1. Головним мешканцем Ялівця був, звичайно, сам ялівець. Франц розпланувував будову міста так, щоб не знищити жодного куща на всіх трьох сторонах схилу. Оскільки дерева було обмаль, більшість будинків будували з сірих плит кам'яних виступів, якІ в деяких місцях називаються ґорґани. Основними кольорами міста тому були зелений і сірий — ще менше, ніж на гуцульській кераміці. Але якщо сірий був усюди однаковим, то зелень мала багато відтінків. Навіть трохи інакше — недобре було би казати зелений. Краще — зелені. Зелених було справді так багато, що все видавалося неправдоподібно кольоровим. Навіть не враховуючи тисяч справді радикально інших крапок бордових, червоних, рожевих, фіолетових, синіх, блакитних, жовтих, помаранчевих, білих, ще раз зелених, коричневих і майже чорних квіток. За цими квітами маленька Анна вивчала кольори {Франц часто думав про той час, як про щось найліпше. Називання кольорів стало для нього очевидним втіленням ідеї творення світу і порозуміння). Якщо жити уважно, то квітникарство в такому місті не потрібне. Так і було.

Ще треба собі уявити суцільні смуги кольорів ближчих, дальших і далеких гір, які було видно з кожної точки Ялівця. Ще неба, хмари, вітри, сонця, місяці, сніги і дощі.

2. Довкола цього кам'яного поселення росло так багато хлівцю, що запах його нагрітих, розмочених, надламаних, роздушених ягід, гілочок і коріння аж переростав у смак.

3. Важко зрозуміти, коли Себастян встиг так багато пого-порити з Францом, що пам'ятав стільки окремих Франциских фраз. Адже у них був лише рік і дев'ять місяців. Але більшість і казаного Франциском збереглося саме завдяки Себастянові.

Якраз від нього Непрості записали ті найвідоміші речення, які потім були відтворені на різних предметах гігантського

обіднього сервізу порцелянової фабрики у Пацикові. Друга Анна якось навіть жартувала, що всі ці казання вигадав сам Себастян, а вислів "Франц казав" — це Себастянові слова-паразити. Так само, як і курва, мабуть, насправді, та, просто.

4. В кожному разі сам Себастян казав, що Франц казав, що життя залежить від того, попри що йдеш. Але те, попри що йдеш, однаково залежить від того, куди ходиш. Тобто змінити його досить просто. Важче з іншими визначальними стихіями — що п'єш і чим дихаєш.

У Ялівці всі дихали етеристими смолами ялівців І пили ялівцівку, в яку ялівець потрапляв тричі. Бо вода, в якій бродили солодкі ягоди, сама спочатку роками переливалася з неба в землю, обмиваючи ялівець, натираючись ним і запам'ятовуючи його, а потім ще й нагрівалася на вогні з ялівцевих полін.

5. Ялівцівку варили на кожному подвір'ї. Свіжі пагони виварювалися у казанах зі спиртом, вигнаним з ягід ялівцю. На камінні збиралися випари, які охолоджувалися і скрапували густим джином. Бувало таке, що над дахами зависали важкі джинові хмари. Тож, коли збиралося на мороз, алкоголь проривався з неба. На землі, вже попередньо охолодженій, він замерзав, і вулиці вкривалися тонким льодом. Якби полизати той лід, то можна було би сп'яніти. В такі дні ходити вулицями треба було ковзаючи. Хоч насправді нога не встигає послизнутися, якщо йти достатньо швидко — щоб підошва якнайкоротше терлася об лід.

6. Найперша Анна з'явилася у Ялівці вже тоді, коли місто ставало модним курортом. Незадовго перед тим вона сильно побилася, падаючи зі скелі, хоч була прив'язана шнурком, і довший час нічого не їла. Все ж страшенно перелякалася. На другий день вона все одно пішла у гори і спробувала лізти. Але

нічого не вийшло. Вперше тіло відмовлялося бути продовженням каменя. Щось там виявилося сильнішим. Вона приїхала в Ялівець, пила джин, збиралася тренуватися, але пила джин. Не наважувалася навіть підійти до скель. І невдовзі познайомилася з Франциском. Він робив анімаційні фільми, заради яких до Ялівця приїжджало вже не менше туристів, ніж до джину.

7. Анна почувала себе, як лишайник, віддертий від голого берега холодного моря. Мусила попросту протриматися, щоб втриматися. Бо інакше було б ніяк. їй дуже хотілося не бути злою. Боже! Не дай мені когось скривдити — молилася вона щохвилини.

Вперше вони з Францом заночували у барі, де, випадково забрівши під вечір, не могли не лишитися до ранку. Бармен був настільки не подібним на бармена, що вони досить довго чекали на когось, до кого можна було б звернутися. Там вони робили один одному джиновий масаж, відбули три джинові інгаляції, підпалювали джин-первак на долонях і животі, пили розлитий по столі і з рота в рот. Анна ще не уявляла собі Франца в якомусь іншому місці.

8. Вночі лежали поруч на складених стільцях і зрозуміли, що за збігом кісток і м'якоті вони брат і сестра. Або чоловік і жінка. Навіть якщо більше такого не буде, думав Франциск, все одно приємно доторкатися. А вона думала про різні дрібниці і дивноти, які трапляються або можуть трапитися будь-коли.

Заки вони спали, припасовуючи кості до м'якоті, і кості до костей, і м'якіть до м'якоті, їхні черепи безперервно доторкалися якимись нерівностями. Вони поверталися, притискалися, крутилися і відсувалися, а черепи не роз'єднувалися ні на секунду. Часом черепи гримотіли,

зачіпаючись особливо виразними горбами і западинами, і вони часто будилися, лякаючись непомірної близькості, яка забезпечувалася самими головами. Більше ніколи Франциск і Анна не переживали такого спільного прояснення і прозріння.

Надворі почало світати. Головна вулиця містечка проминала зачинені бари, темні подвір'я, захаращені виноградом, який ніколи не достигав, низенькі кам'яні огорожі, високі брами і простувала до підніжжя тисячо-шістсот-дев яносто-п ятиметрової гори, поступово переходячи у ледь помітну стежечку, яка в таку пору дня світилася білим.

9. Вагітність Анни була періодом суцільного щастя. Тим, що можна по-справжньому назвати співжиттям, сім'єю.

Вечори вони починали завчасу. Ходили у теплих осінніх плащах найдальшими закапелками серед ще не заселених вілл. Бавилися, що то не їхнє місто. Її руку він тримав у своїй кишені. Вони йшли, одночасно роблячи крок тою ногою, до якої так міцно була притиснена нога іншого, що відчувалися хвилі м'язових скорочень, а стегнові суглоби смішно терлися. їй дуже подобалося, що все так просто. Що її любить той, кого любить вона. Вона вперше переживала радість того, що вранці не треба йти геть. Вона розказувала йому щось із того, що було, коли його ще не було, і дуже любила, як він розказував про те, якою він її знає. Вранці вони довго снідали на балконі медом, квасним молоком, розмоченими у вині сухими грушками, намоченими у молоці підсмаженими сухарями, різними горіхами.

10. На столику коло ванни стояла стара друкарська машинка з непорушною чавунною підставкою, і те, що вони не наважувалися сказати одне одному, писали на довгому аркуші найкращого паперу, закладеного у "Ремінґтон". Погано мені з людьми, про яких не знаєш, — писала Анна, — чи добре їм

тепер, чи добре їм зі мною, чи добре йому тут. Погано і тяжко з тими, які не кажуть, що їм подобається, а що — ні. Франциск друкував щось зовсім інше: ще не роблячи жодного зла, погані люди нам роблять погано — ми мусимо зважати на їхнє існування. Добрі люди перестають бути добрими, коли починають шкодувати те, що віддавати шкода, — нащось написала Анна. А Франц — сенс і насолода існують лише у деталях, треба знати ці деталі, щоб змогти їх повторювати.

Вже після смерті Франца Себастян знайшов цю машинку. Папір був ще в ній. Потім він часто уявляв собі справжні діалоги живих людей, вибудувані з подібних речень.

11. Франц намагався відучити Анну від страху. Заводив її на скелі з того боку, куди можна було вийти через зарості гірської сосни, ззаду. А там брав на руки і тримав над прірвою. Доля не найважливіше, — казав Франциск. Головне — нічого не бійся. Але щось у його методі було неправильним.

Він вивчив її тіло краще, ніж вона. Міг взяти її руку і подотор-катися нею ж до Анни так, як вона сама ніколи не робила і не зуміла би. Він поступав з нею так, що аж лоскотали жили, судини, вени. Дуже довго показував їй її ж красу. З того всього Анна почала розуміти, яка вона гарна. Гарна не для когось, а для себе. І їй ще більше ставало страшно, що все це може потрощитися, ударяючись об каміння.

Я люблю своє життя, — просила вона Франца. Це добре, наполягав він, бо, крім того, нема нічого іншого, не любити — значить зректися всього.

12. Все ж вона ще один раз спробувала. Коли Франц позатикав їй вуха. Бо раптом запідозрив, що Анна боїться не висоти, а звучання тиші, яке висоту супроводжує.

Підстрахована всіма можливими способами, із закладеними вухами, вагітна Анна лізла по кам'яній стіні, ніяковіючи від того, що не знала, як притулятися животом.

Франциск наважився повзти поруч. Він обмальовував по скелі всі контури притисненого живота. Вниз вони так поспішно з'їжджали линвою, що пообпікали собі долоні. Чомусь часто через такі незначні опіки неможливо заснути. Наступного ранку рухомі даґеротипи силуетів переміщення зародка по скелі були вже готові. Фільм вдався гарний. Дарма, що короткий.

13. Франциск не зважав на час. Всі його фільми тривали кілька хвилин. Він придумав анімацію, якої ще не могло бути. Отримував насолоду від створення заповнених хвилин, яких могло б не бути. Якби не. Якби не зауважив чогось, якби не придумав прийому, якби не допасував, якби не вирізнив — якби багато чого не.

Життя настільки коротке, — казав Франциск, — що час не має ніякого значення. Так чи інакше воно відбувається повністю.

Франц мріяв про щось радикальне. І додумався до того, що найрадикальніше — чекати.

14. Після народження доньки Анна вирішила знову тренуватися. Вона пробувала заліплювати вуха, але щось знову порушилося. Внутрішньому вухові бракувало вібрації, без якої тяжко визначити межі свого тіла.

Вона згадала про сад свого батька і вкололася морфієм. Вібрація з'явилася відразу ж.

Але дивно почали поводитися звуки. Вони ніби втратили залежність від відстані. Звуки літали з великою швидкістю щільнозмотаними клубками, не розсіюючись у повітрі. Часом така куля стикалася з іншими, міняючи керунок польоту цілком неочікувано. Від деяких ударів з обох клубків оббивалися звукові крихти і порох. Вони літали незалежно. Перемішуючись, відокремлюючись, відлітаючи догори, опускаючись або забиваючись в землю. Вже на висоті чотирьох своїх ростів Анна опинилася в непрозорих хмарах какофонії. Коли ж піднялася вище, то нестерпно було чути гуркіт, з яким дрібнесенькі піщинки з-під її пальців падали на дно провалля.

15. Більше Анна не лазила. Але морфій заживати не перестала. Цілими днями сиділа на веранді і вслухалася у життя різних комах, що мешкали навколо дому. Не чуючи навіть, як плаче голодна Стефанія.

Даремно Франц намагався щось змінити. Найбільше, що йому вдавалося, то відцідити з грудей Анни трохи молока і погодувати ним доньку. Але опій теж полюбив молоко. Він встигав випити його першим, і Франц безсенсово мнув висохлі груди. Франциск пішов до відьми, яка крала молоко у корів, і попросив, щоб та забирала молоко в Анни. Дитина почала наїдатися. Але разом з молоком вона споживала опіум. Франц думав, що дитина спить цілими днями від ситості. Врешті, так було спокійніше. Але коли в Анни молоко скінчилося остаточно і навіть відьма не вцідила ні краплі, Стефанія пережила справжній морфійний абстинентний синдром. Непрості ледве врятували її, наварivши її молоці маку.

Те саме почала робити й Анна. Дитина спала, їй снилися чудесні сни (деякі з них — а їй було ледве півроку — вона пам'ятала ціле життя. Хоч може бути, що пам'ятала відчуття, що такі сни були, а решту взялося пізніше), і Анна спокійно є чухала, як черв'яки розсувають землю, як кричать, кохаючись у

напнутих мереживах, павуки, як тріщить грудна клітка жука, штисненого дзьобом трясогузки.

16. В середині грудня Франц узяв Анну на коліна і сказав, щоби вона забиралася з Ялівця. Анна встала, поцілувала Франца і пішла до кімнати збирати дитину. Тоді він запропонував інше

викликав жінку на дуель. Бо малій дитині для подальшого життя потрібно було, щоб хтось із цих батьків був мертвим.

Анна погодилася і вибрала зброю — зараз вони підуть на засніжені обвітрені скелі і лізтимуть двома немаркованими маршрутами без жодного страхування догори. Той, хто вернеться, залишиться і дівчинкою. Незважаючи на всі страхи, була впевнена, що лиш в такий спосіб переможе Франциска (вони зовсім не подумали, що можуть не вернутися обоє, і нічого нікому не сказали, залишаючи малу в колисці).

Ледве добрели снігами до скель. Зняли кожухи, випили по півпляшки джину, поцілувалися і рушили.

17. Франциск уперше мусив стати справжнім альпіністом (чи вперше мені вперше — подумав він). Тому злазив з вершини кілька годин; виявилося, що затверділий сніг навіть поміг йому

на голому камені він би не втримався. Йому було страшенно прикро, але поховати Анну він зміг лише в червні, коли сніг в ущелині розтопився.

Друга стара фотографія — Арджелюджа, 1892

1. Гола жіноча спина закінчується широким чересом, нижче череса — лише смужка чорної тканини. На сильно схиленій вперед шиї тонка риска грубих коралів. Голови вже не видно. Руки опущені вниз, але зігнуті в ліктях. Торс трішки скручений вліво, тому видно лише чотири пальці, якими права рука тримається за передпліччя лівої. Спина виглядає майже трикутною — такі широкі рамена і вузька талія. Між верхнім краєм череса і білою шкірою — трохи вільного місця. Виразні лопатки і верхівки ключиць. Нижче шиї випирають чотири горбики хребців. Там, де вони закінчуються, починаються дві смуги надутих м'язів уздовж середини спини. Ближче до талії відстань між ними найменша, а глибина яру — найбільша. Клавіатура ребер просвічує лише зліва і то — скорше вже не на самій спині, а на боці. Але там, де грудна клітка закінчується, починається вгнута затока талії, лінія якої знову виходить до попереднього рівня на початку таза.

Зважаючи на контраст білої спини і чорного череса, неважко переконатися, що сонячне освітлення максимальне. Хоч ледь помітна тінь утворилася лише між м'язами на хребті.

2. Спина знята зблизька. Справа від неї видно в глибині кадру маленького коня, який стоїть значно далі від камери. Коник-гуцулик досить старий — кращого тоді не залишилося після державної бранки коней до Боснії — але дуже сохранний. Замість сідла — вузький довгий ліжник.

3. Свого першого літа Франц із Анною ходили на Кострич оглянути панораму Чорногори. День був сонячний і вони бачили весь хребет — Петрос, Говерлу, Брескул, Пожижевську, Данциш,

Гомул, Туркул, Шпиці, Ребра, Томнатик, Бребенескул, Менчул, Смотрич, Стайки, трохи Свидовця — Близниці і

Татульську, далі — Братківську, Довбушанку, Явірник. Ззаду були Ротила, Біла Кобила і Лисина Космацька.

Дорогою назад, за Арджелюджою, Анна зняла сорочку і постоли, лишилася в самих чоловічих гачах. Йшли догори попри Прут. Час від часу сходили до ріки попити води. Ріка була такою малою, що Анна ставила руки просто на дно і так опускалася до води, занурюючи ціле лице. Кінчики грудей хоч і зближалися до неспокійної поверхні, але залишалися незамоченими. Лише тяжкий сипаний мосяжний хрест з примітивним натяком на розп'яття калатав об каміння. В такі моменти Франц садив Анні на спину зозульку, жучок оббігав крапельки поту, лоскотав шкіру, а Анна навіть ворухнути не могла рукою.

Після купелі вони цілувалися, аж поки губи цілком не висихали. Бо все мокре висихає. Шкіра пахла холодними водоростями у теплих ріках між теплим камінням під теплими вітрами з-понад засніженої Говерли. Якби їм вдалося запам'ятати це тілесне иідчуття так, щоб будь-коли могти його точно згадати, то почуття щастя було би постійним.

Тоді вони ще багато й охоче говорили. Франц думав — як зміню-ється все, на що варто дивитися, коли це є кому показати.

Коник ніс тільки грушеву скриньку з фотоапаратом і яворову берівочку, наповнену ялівцівкою, і ні разу не зайшов у воду напитися.

4. Коли Франциск у грудні 1883 вернувся зі скель сам, то перш, ніж погодувати дитину, випадково натрапив, шукаючи алкоголю, на ту саму берівочку. Ялівцівки лишилося десь півлітри, і він заразом випив недопите вдвох. Тоді вийняв з-

поміж лярусів цю фотографію, засунув ЇЇ між два прямокутники шкла, викинувши якийсь рисунок, і назавжди поставив на своєму робочому столі.

Розтовк у моздирі горстку сушених афин, залив їх теплою подою з медом і взявся годувати Стефанію. А вранці пішов до священика і сказав записати доньку у церковних книгах Анною.

5. Себастян вирішив, що буде правильно покласти фотографію Францові у трунву (він не міг знати, що на світі вже є хтось, кому її потім завжди бракуватиме). Тому вона, мабуть, не збереглася.

Спокуси святого Антонія

1. Маленькій Анні Непрості подарували мініатюрну фігурку святого Антонія. Антоній у повний зріст, у чернечій сутані, її одній руці тримає лілії на довжелезному стеблі, на другій — дитина. Незважаючи на розмір, Антоній виглядав як справжня статуя, коли Анна лягала головою на підлогу, а фіґурку ставила трохи далі, або — знову ж з підлоги — стояв на самому краєчку стола. Особливо вражали його бездоганно передані риси обличчя.

Непрості казали, що Антоній виліплений з розтопленого свинцю, який перед тим був кулею. Фіґурка жила у металічному циліндрі, у яких солдати тримають цидулки зі своїм ім'ям і адресою родини. Анна носила той патрон на задовгому дротяному ланцюжку на шиї. Від постійного тертя міді зі шкіри ніколи не сходили зелені плями. Франциск вважав, що то не шкодить. Коли була особливо гарна погода, Анна виводила Антонія на прогулянку. Нона виймала його з капсули і провітрювала десь у траві. Коли ж закривала назад,

то вкладала всередину ще й невеличку квітку фіалку, маргаритку, пелюстки сливки або липовий цвіт, щоб Антонієві було чим дихати.

2. Вона сама дуже гарно пахла. Найбільше Франц любив, коли Анна засинала у нього на столі. Він ще трохи працював, більше дивлячись на сплячу згорнену доньку, а потім вилазив на стіл, клав під голову книжку, обнімав Анну і довго дихав видихнутим нею повітрям. Він гладив її голову, і часом вранці Анна прокидалася з густими тонкими і короткими подряпинами на лиці — якась затверділа шкірка на Франциских пальцях дерла її тіло.

3. Франциск був переконаний, що не може бути кориснішого заняття, ніж споглядання доньки. Щодня він бачив тисячі

бездоганних кадрів, але чомусь не наважувався використовувати камеру. Тому запам'ятовував їх з таким зусиллям, що іноді ловив себе на думці — так далі не можна. Бо часто бувало так, що ввечір він не міг згадати, що ще було у сьогоднішньому дні, крім цих уявних фотографій (але коли Анна підросла, він годинами міг їй розповідати, як вона виглядала у який день дитинства).

4. Анні було шість років, коли вона розповіла татові про те, що пам'ятає, як спала колись у великій скрині, поставленій на довгому возі з вісьмома колесами, під деревом, з якого звисало гніздо з отвором знизу. Віко було відчинене і з гнізда заглядало на неї ґранатове око якоїсь птахи. А потому звідусіль злетілися хмари білих маленьких сов і повсідалися довкола того дерева концентричними колами на землі, копицях сіна, кущах шипшини, криниці й оборозі. А ще — на дроти, натягнуті від стовпа до стовпа.

5. Франциск вирішив, що такі видіння є наслідком морфінізму і закликав Непростих. Ті трохи поговорили з Анною, і нарешті віжлунка сказала, що дівчинці все наснилося. Вона попередила Франца, що мала щораз частіше буде оповідати всілякі чудасії, буде випитувати, чи було з нею колись таке чи інше. Що про деякі речі вона до смерті буде вагатися — що ставалося, а що снилося, бо для неї не буде справжнього і несправжнього — лиш різні вигляди справжнього. Але сни не мають нічого спільного з віщунством. Вони оповідають, як бути може.

6. Франц постановив, що донька хоч щось у світі мусить знати досконало і не вагаючись. Вони почали ходити за Менчіл Квасівський до Кевелова, який стікав у Чорну Тису, і Анна вивчала всі камінці на його березі — як який виглядає і коло якого лежить.

А тим часом Непрості всі разом притяглися горами до Ялівця і пробули в місті з перервами аж до 1951 року, коли спеціальний відділ чекістів, перебраних на вояків УПА, спалив вогнеметами

пожевільню, де висліджених і половлених Непростих замкнули у 1947. їм треба було наблизитися до Анни.

7. За кілька тижнів перед 1900 роком Франц закінчив дуже нажливий анімаційний фільм.

Жити — це розв'язувати і зав'язувати вузли, руками і всім іншим, — вчив його колись непростий-гадєр і дав цілу в'язанку шкірок вужів. Франц мав відв'язати шкіру від шкіри і сплутати своє плетиво. Логіка живе в пальцях, її категорії передбачають лиш те, що вдається пальцям. Як вервицею, обертав він клубком днями і ночами. Нарешті порозв'язував усі, але коли

довелося зав'язувати по-своєму, то виявилося, що його пальцям страшенно важко йти не вслід за вже існуючою поверхнею. Натомість Анна наплутала таких вузлів, що гадєр привів Франца на міст, де Непрості оселилися.

8. Колись цей віадук хотіли перекинути від одного до другого виступу хребта, між якими розмістився Ялівець. Спочатку збудувати середину, а тоді довести в обидва боки до верхів. Франциск уявляв собі, що колись такий шлях перетворить всю дорогу від Шешулу до Петроса на вигідний шпацер. Однак цей проект виявився єдиною неможливою ідеєю Ялівця. Три сполучені між собою, але не з'єднані з твердю арки — набагато вищі від колійових мостів у Ворохті і Делятині — нависали над містом по діагоналі, починаючись і обриваючись у чистому небі. Нагорі залишився фраґмент широкої дороги. Там зажили Непрості.

Франц дуже довго ліз на міст висячою драбиною, яка ще більше гойдалася через те, що гадєр поліз наперед. Нагорі здавалося, що міст завузький, що досить схитнутися і полетиш вниз: на маленькі дахи, короткі вулички, вузькі канали, піну дерев. Але навколо лежала така краса, як в чийомусь іншому житті. Все було вибіленим, інших кольорів не існувало навіть на далекому сонці.

Засніжені Непрості курили файки і дивилися на Фархауль в Марамароських Альпах за долиною Білої Тиси. Розмова була простою — як Анна стане жінкою, то най буде непростою. А наразі вони завжди будуть близько.

9. Тож фільм, який закінчив Франц, нагадував намисто з вузликів.

Виглядало те так. Цілим полем екрана безладно метушилося безліч окремих дрібних значків. Усе це були ті елементарні символи, які Францові вдалося познаходити у орнаментах писанок з усіх кутів Карпат. Через іншість розміру, конфігурації, кольору і швидкості тьма знаків нагадувала неправдоподібну мішанину різних комах. Впізнавалися драбини, клинчики, півклинчики, триклинчики, сорок клинців, жовтоклинчики, зубці, кантівка, кратка, безконечна, півбезконечна, кучер, перерва, крижик, дряшпанка, кривулька, зірнички, звізди, сонце гріє, півсонця, місяці, півмісяці, штерна, місяць світить, місячні вулички, веселка, фасулька, ружі, півружі, жолудь, цвітулька, чорнобривка, колосівка, смерічки, соснівка, огірочки, гвоздики, барвінок, косиці, вівсик, зозулені черевички, бечкова, сливова, барабулька, гільї, перекотиполе, коники, баранчики, коровки, собаки, козлики, олені, півники, качки, зозулі, журавлі, білокрильці, пструги, воронячі лапки, баранячі роги, заячі вушка, волове око, метелики, бджоли, слимаки, павуки, головкате, мотовило, граблі, щіточки, гребінчики, топірці, рискалики, човники, боклажки, решітка, скрині, попружечки, ретізки, бесаги, ключі, пацьорочки, берівочки, кожушки, порошниці, парасолі, образки, хусточки, шнурки, миски, хатка, віконця, стовпи, жолобець, церківки, монастирі, дзвінички, каплички, кручені рукави, писані рукави, косий пасочок, ільчата, дзьобенкова, хрестата, зубкатенька, плетінка, чиновата, княгинька, ключкова, кривульки, крапочки, стріпата, крилата, очката, павукова, чичкова, глукова, лумерова, буклажок, тайна, черешньова, малинова, вазонок, пагонець, парасочки, вітрячок, бендюги, гачки, медівнички.

Помалу рух знаків набирав певної впорядкованості — як один дуже сильний вітер перетискає багато легеньких. Символи крутилися якось так, ніби повна ванна води витікає через

невеликий отвір. Звідти вже виходив ланцюжок значків, зав'язаний де-не-де вузлами. Ланцюжок скручувався у спіраль і крутився, як центрифуґа. З хаосу до нього зліталися вільні

символи й укладали поруч ланцюг з такою ж послідовністю знаків, щораз більше допасовуючись до обертання першого. Тепер обидві спіралі вгвинчувалися у порожнечу разом, сходилися все

щільніше і перетворювалися у світове дерево. Наставав спокій. На дереві розпускалися квіти, пелюстки в'яли, із зав'язей росли плоди, надувалися, тріскали, і тисячі тих самих знаків повільно

і рівно опускалися на землю, накладаючись у горб, втрачаючи форму.

10. З прем'єрою зачекали до Великодня 1900 року. Нею відкривали сінематограф "Yuniperus", збудований за ескізом Анни, зачитавши попередньо архипастирське послання молодого станіславського єпископа Андрея Шептицького до любих братів гуцулів.

11. З того часу Непрості дійсно завжди були поряд. То лише так здається, що Чорногора — пустка. Насправді в Карпатах місця навіть замало. Тому люди, які живуть далеко одне від одного, постійно зустрічаються. Що вже казати про маленьке містечко на перетині хребтів.

За кілька довбушевих золотих Непрості викупили кусник Ринку і збудували маленький будиночок. Хатку обклали дивацько розмальованими кахлями, і вона стала цілком подібною на піч. На всіх вікнах понаписували одне слово — нотар. Але на підніконнях стояли цілі ряди різновеликих і

різнофоремних фляшок, так що можна було припустити, що "НОТАР" — назва ще одного бару. Лукач зробив якось так, що за тиждень весь дах заріс плющем і над дверима звисала зелена завіса. Всередині було порожньо — напроти маленького столика (з одною шуфлядою) на дуже високих ногах стояв зручний фотель, оббитий парусиною.

На фотелі сидів сам нотар, курив одну за одною грубі сиґарети, штавлені у срібне кільце, припаяне до олов'яного стержня, який опускався зі стелі. Кожна сиґарета була не довшою, ніж півсередньої жіночої долоні. Нотар займався тим, що скручував наступну сиґаретку, курячи попередню.

Ще в юності він вирішив якось керувати власною смертю, а не цілком покладатися на невідомість. Тому захотів встановити якщо не термін, то хоча б причину смерті. Зупинився на ракові легенів і почав не обмежувати себе у курінні, щоби бути приреченим на таку смерть.

12. Але досить було комусь прийти, як нотар виймав сиґарету з кільця, садовив відвідувача на свій фотель, висував шуфляду, виймав два червоні або жовті солодкі перці — завжди свіжі і соковиті, одною рукою розкладав великий бганий ніж, що теліпався на ремінці коло коліна, вичищав перці, поклавши на долоню, питався, що налити — паленку, ракію, сливовицю, бехерівку, цуйку, зубрівку, анісівку, ялівцівку, боровічку, наливав повні перці, подавав один гостеві, ставав при столику, виймав з шуфляди аркуш паперу, загострений олівець, піднімав пугарчик, казав "дай, Боже", дивлячись просто в очі, випивав, відкушував дрібку перцю, відразу ж наливав удруге, припалював сиґарету (сірники мав у кишеньці штанів біля самого пояса, а сірка була приклеєна до однієї з ніжок стола), брав її в ту ж руку, що й начиння, а в ліву — олівець, сильно затягувався димом і вже був готовий слухати.

13. Нотаря називали французьким інженером.

Непрості знайшли його в Рахові і запропонували саме цю роботу, бо він виглядав скромно і геройсько водночас. Такого хочеться здивувати, оповівши щось надзвичайне з власного життя. А Непрості потребували якнайбільше таких історій і байок.

У Рахові французький інженер намовляв людей їхати у Бразилію, виписуючи справжні квитки на корабель з Генуї.

Колись він дійсно був французьким інженером. Прожив двадцять років в Індокитаї, займаючись дренажними системами, вивчаючи куріння опіуму, тайський бокс, метеликів і орхідеї, дзен. А одночасно дописував етнологічні і геополітичні фейлетони до великих європейських газет. Кілька його листів переклав Осип Шпитко. їх опублікували в "Ділі", наголошуючи на походженні автора з родини Орликів.

Непрості ходили до Криворівні і порадили Грушевському спровадити французького інженера до Львова. Через Манджурію, Туркестан, Персію, Грузію, Одесу, Чернівці, Станіслав, Галич, Рогатин і Винники він нарешті доїхав і дістав працю в етнографічній комісії НТШ. Отримав відрядні, які призначалися Шухевичеві, і виїхав на Гуцульщину. Але досвід кількох малих війн, в які він потрапляв упродовж життя, не дозволяв зраджувати себе як фольклориста. Французький інженер зробив гак до Будапешта і роздобув усі необхідні папери, що давали право вербувати іммігґрантів на території Австро-Угорщини.

14. У Ялівці французький інженер одягався однаково кожного дня від 1900 до 1921 року (Навіть після 1914 французький інженер сидів у своєму кабінеті, вислуховуючи і

нотуючи все, що приходили розповідати різні люди. Оповідачі отримували порядний гонорар, а записи з історіями і мареннями, прозріннями і божевільними ідеями аналізувалися Непростими). Широчезний білий фланелевий костюм, пошитий без жодного ґудзика, смугасті біло-салатові сорочки, розщеплені на грудях, коркові сандалі. Лише взимку він загортався у ліжник, накидаючи його на голову як каптур.

То французький інженер навчив Себастяна, що самоусвідомлення знаходиться у підошвах, а сприйняття себе можна міняти, стаючи інакше або на щось інше.

15. Ідею цілого напряму нових фільмів Францискові накинув французький інженер.

У Ялівці діяла невеличка ґалерея. Її власник, Лоці з Берегсасу, знався з добрими художниками — Мункачі, Устияновичем, Кописти́нським. Романчука він завів до Федьковича, а Водзицькій (значно пізніше, вже як та вернулася з Парижа від Сулоаґи) зробив кілька фотоескізів для "Дівчини за виготовленням писанок". З Іваном Трушем вони були близькими друзями. Лоці багато розказував йому про те, як рослини наново опановують ландшафтами, понівеченими і покинутими людьми. Навіть водив його на етюди під Попа Івана, на зруб. Через багато років Труш повернувся до цієї теми у чудесній серії "життя пнів". Зрештою, то Лоці вперше показав комусь Дземброню, яка згодом стала улюбленим місцем багатьох художників львівської школи. А Дідушинським для музею він реґулярно відсилав знайдені гуцульські раритети.

16. Сам Лоці ціле життя малював одне і те ж — дерев'яні стаєнки — для кожної корови окремі — на полонині Шеса, дощані вулички між ними і гігантські зарості щавлю, що поступово поїдають своє пристанище.

А що був ґалереїстом-професіоналом, то ніколи не виставляв своїх робіт. Зате в чужі часто закохувався. Картини-коханки він на якийсь час брав додому і жив у їхній присутності, переносячи з собою зі спальні до кухні, з кухні в кабінет, з кабінету на ґалерію, з ґалерії до лазнички.

І життя Лоці значною мірою залежало від картини, яка тоді мешкала в нього.

17. У галереї практикувалися незвичні речі. Щодня Лоці перевішував картини, цілковито змінюючи їхні діалоги. Часто покупці, обравши якусь картину одного дня, не могли упізнати її наступного ранку. Стелею галереї служив шкляний резервуар з дощівкою. Освітлення залу Лоці міняв, накриваючи ту чи іншу частину резервуару смерековим галуззям. Але найважливіше — картини можна було випозичати, як книжки у бібліотеці. Замовлення найдорожчого готелю Лоці комплектував сам, відповідно до заповідженої оказії.

18. Лоці був єдиним у Ялівці, в кого достигав сортовий виноград. Виноградник ріс уздовж стежки між домом і галереєю. Проходячи стежкою, Лоці обов'язково обривав хоча б одну китицю винограду. Так тривало від моменту, коли з'являється зав'язь, до остаточного дозрівання. У вересні китиць залишалося всього кількадесят, зате вони ставали достиглими, як у Токаї, повністю використовуючи виноградні сили, яких вже не потребу-вали знищені грона.

Хоча Франциск приятелював з ґалереїстом, навіть він не здогаду-вався, що Лоці працює на Непростих.

19. Якось французький інженер сказав Францові, що чув від Лоці.

Той розповів, як до ґалереї прийшов один дідич з Тересви і попросив намалювати йому картину, на якій було би видно — що відбувається зліва за рамою у сцені битви під Хотином, яку пін придбав тут рік тому. Дідич підозрівав, що звідти може идарити гармата просто по ар'єрґарді уланів, і це не давало йому спокою.

Це якраз те, чим анімація краща від живопису, сказав французький інженер.

20. Франциск придумав точнішу методику. Він знімав побільшену репродукцію якоїсь відомої картини — це ставало другою частиною кожного фільму. Для першої і третьої домально-вував кадри на п'ятнадцять секунд перед зображеним на картині, і так само — після. Для проби слугував свіжий пейзаж Труша "Дніпро під Києвом", хоча думав Франц переважно про рембран-тову "Нічну сторожу". Потім він оживив кілька натюрмортів старих голландців (хоч тут же знищив усі, крім Яна ван де Вельде — той, що з колодою карт, люлькою на довгім цибуху і лісковими горіхами) і знамениту "Бійку" Адріана ван Остаде (якась корчма, п'яні селяни, баби тримають двох чоловіків з божевільними поглядами, які розмахують ножами, все перевернуто, хтось втікає, а інші попадали на землю).

Після того взявся за Мамаїв.

Живе малярство мало такий шалений успіх, що на кожну прем'єру до Ялівця з'їжджалося десятки глядачів з цілої Центральної Європи, про них писали столичні часописи, а Франц вже не міг встигати робити якісь серйозніші фільми.

21. Ще перед тим, як Непрості виявили надзвичайні властивості Аннних снів, Франциск мріяв про фільм, який відбувався би на сонному ландшафті.

Він спостеріг, що механізм снів полягає ні в чому іншому, як у поєднанні добре знаного за принципами невідомої логіки — так, як не могло би бути на одному ландшафті. Це означає, що ключем до цієї логіки є поєднання ландшафтів. Причому послідовність поєднання є визначальною. Коли викомбінувати такий ландшафт, то заселиться він самовільно. А тоді вже і всі персонажі проявлятимуть не властиві їм риси. І — що найголовніше — персонажі будуть займати простір дуже щільно. Безвідповідальна послідовність щільна.

22. А ще — розмірковував Франц — вдалі сни подібні на добру прозу з порівняннями, почерпнутими з різних систем координат, вирафінуваними виділеннями окремих деталей у потоці панорами, прозорою вседозволеністю, незабутнім відчуттям присутності, одночасністю всіх тропізмів, нестримністю неочікуваного і ощадною риторикою стримування. І на добру траву, яка не приносить нічого свого, але обриває те, що тримає, і переводить решітку пропорцій часу і відстані з кристалічного стану у газоподібний.

23. Однак наважитися на такий фільм було важче, ніж на "Нічну сторожу". Тож із часом він навіть перестав берегти сни на потім, лиш насолоджуючись ними дощенту ночами.

24. У липні 1904 року Анна розповіла один сон.

Я стою на рівному даху двоповерхового довгого будинку. Будинок стоїть у воді. Вода аж до верху першого поверху. До кінця його високих арок. У воді плавають три голови і стоїть чапля. Одна голова запливає під арку. Інша хоче виплисти

звідти. Сходами з вікна другого поверху іде до води голий животатий чоловік. Суха рука із-за рогу намагається його зупинити. Я також гола. Стою на самому краю. Руки підняті догори. Складені разом. Я збираюся скочити з високості у воду. Відразу за мною стоїть круглий стіл. А за ним — бочка зі збанком. При столі сидять монах і монашка і щось п'ють. Над столом, бочкою і монахами напнуте на сухій галузі шатро. Збоку будинку прибудована півкуля купола з капличкою нагорі. З комина каплички вирива-ється вогонь, а з вікна виглядає бабка. Вона дивиться на мене. Далеко за куполом — широка ріка, зелений ліс і високі сині гори, як наші. З другого боку будинку прибудована кругла вежа. На її стінах понамальовувані чоловічки. Чоловічки танцюють, скачуть і перевертаються. Один бере від неба якусь книжку. Два несуть на плечах величезну малину на патику. Верх вежі понищений і щербатий. Між уламками ростуть маленькі деревця і пасеться коза. Вода перед будинком закінчується довгим островом. Острів голий, з червоної глини. На кінці острова стоїть вітряк. За островом знову вода. За тою водою місто. До самої води підступають дві вежі. Між ними кам'яний міст. На мості величезний тлум людей зі списами догори. Деякі стоять коло поруччя і дивляться через воду й острів у мій бік. На одній вежі горить гілля. Під вежами плавають якісь звірі. Чоловік з мечем і щитом б'ється з одним. Далі за вежами порожнє піщане місце.

Посередині стоїть двоколісний віз. Ще далі само місто. Будинки і гострими дахами, високий костел, мур. А вдалині високі горби, або низькі зелені безлісі гори. На самому обрії теж великий вітряк. Справа від мене, але за водою і островом, стоять на березі якісь постаті. До мене спинами. Деякі сидять на конях і якихось незрозумілих звірах. Один у латах і шоломі, а в іншого на голові порожній пень. Між ними росте сухе дерево. Півдерева накрито червоною завісою. У великій тріщині у стовбурі стоїть гола жінка.

На верхній гілці сидить дятел, але дуже великий. Якийсь чоловік приставляє до дерева драбину. Досить далеко за ними сидить на камені бородатий чоловік у чернечій рясі з паличкою у руці і розглядає книгу. Він подібний на мого святого Антонія.

Через віконце у круглій вежі, про яку вже казала, я бачу, що за вежею відбувається щось важливе. Але нічого не можу розрізнити, і це дуже гнітить. Але все одно страшенно добре, що я серед цього руху. На секунду дивлюся через плече і бачу далеку пожежу. Від неї стає гаряче шкірі спини і ззаду ногам. Якось розуміється, що від цього треба втікати у воду. Вже

збираюся скочити, але дивлюся вниз і бачу натягнутий колючий ланц. Не сумніваюся, що можу перелетіти аж за нього. Але далі стою. Руки вже трохи затерпли, бо цілий час підняті. Раптом на спину насувається тінь і стає холодніше. Дивлюся догори. Якраз наді мною пропливає в повітрі вітрильник, обкутий латами. Я бачу його дно. Це летючий корабель. Він пролітає. Тінь зникає. Знову починає пекти. Вже сильніше. Хочу робити крок. Але бачу чоловіка з фотоапаратом.

Він цілий час ховався у глухому куті між моїм будинком і прибудованою вежею з малюнками чоловічків і віконцями. Я не хочу, щоб мене фотографували, і кричу на нього. Чоловік заперечно махає руками і показує на летючий корабель. У мені все згоджується, що то справді цікаво. Чоловік ховає фотоапарат у стіну. Йде попри вежу і зникає за поворотом. Я стаю на пальці. Розгойдуюся і скачу. Бачу перед собою той ланц. Піднімаюся всім тілом. Пробую його перелетіти. Але тіло не зрушується з місця. Я не лечу і не паду. Починаю кашляти. Дуже швидко лечу просто на ланц. Ударяюся об нього пальцями витягнутих рук. І на тому я збудилася.

25. Сон Анни видався Франциskові настільки мальовничим, що він відразу ж спробував зарисувати його. Анна тут-таки

підправляла рисунок. Коли дійшло до людей на березі коло дерева і чоловіка з книгою за ними, Францові здалося, що він вже десь це бачив намальованим. Лиш точка зору була іншою. Але досить було Анні розмалювати ескіз кольоровими олівцями, як Франциск упізнав Босха. Без ніяких сумнівів — "Спокуси святого Антонія".

У Ляруса Босха презентували "Мандрівником" з колекції мадридського Ескоріалю. Інших репродукцій Анна не могла бачити, Франц був певен, він завжди був поруч. Ніхто ніколи не переповідав "Спокуси" за ціле життя Анни, про них Франц точно не чув навіть згадки чи алюзії ще з часів навчання. Це означало, що сталося так, як казала віщунка — Аннині сни показують, як могло би бути.

Але Франц не втихомирився. Він побіг до Лоці і попросив, щоб той де завгодно терміново замовив альбом Босха. Франц готовий був чекати довго, лиш би знати, що щось діється.

Лоці пообіцяв замовити альбом завтра ж. І сказав, що має у своїй бібліотеці Босха, але лише одну репродукцію — "Спокуси святого Антонія".

Анна не вагаючись показала свою оголену постать у правому верхньому куті центральної частини картини.

Коли ж вони одночасно впізнали Непростих у двох головних фігурах з чотирьох, що переходили через міст на лівому крилі триптиха, то Франциск пообіцяв собі зробити цей фільм.

26. Працювалося як ніколи тяжко. Франциска мучили сумніви. Він безперервно розмірковував, чи зможе передати настрій, колорит, атмосферу, чи зуміє розшифрувати усі таємні

значення, чи слід показувати комусь аж таке, чи не виглядає Босх смішно і несмачно, чи не гріх перемальовувати всяку нечисть і содомію, чи не образить він Непростих, чи не накличе біди на Анну, чи не зробив він комусь кривди свідомо або несвідомо, чи має сенс мистецтво, чи доживе він до закінчення роботи, чи не станеться чогось недоброго на показі, чи буде його смерть мучівною, чи зустрінеться він після смерті з батьками, чи чекає там його Анна, чи буде колись щасливим його народ, чи є щось в світі кращого, ніж наші любі гори Карпати, чи варто так багато думати, чи треба усе запам'ятовувати, чи добре всім все розказувати, чи обов'язково говорити гарно, чи думають рослини, чи існує завтра, чи не відбувся кінець світу вже давніше, чи ще довго витримає він без жінки, чи не перебуває він під орудою диявола.

27. Точна відповідь на останнє запитання була би відповіддю на багато інших. Незважаючи на те, що Франц був переконаним греко-католиком, у частих дискусіях на джиновому курорті завжди арґументовано нищив манихейців, катарів, альбігойців і нічого у світі не боявся, бо був переконаний у правильності Божого задуму, диявол за час роботи над цим фільмом являвся йому тричі.

28. Першого разу він не показувався, лише дуже лаконічно виявив одну свою властивість. Він був як магніт.

Францові снилося, що він лежить на підлозі. Раптом, не роблячи жодних рухів, навіть не напружуючись, він посунувся підлогою до стіни. Потім — в другий бік. Потім ще і ще, з перервами, швидше і повільніше. Так, ніби він металічна пилинка на аркуші паперу, а під папером рухають магнітом. Один раз його посунуло навіть догори по стіні — так само лежачи — і делікатно опустило на підлогу.

Після того диявол попросив уважно слідкувати за тим, що відбуватиметься. Він посунув Франца в кут. Виявилося, що там спить його вчитель. Франца підіпхало до вчителя і відразу ж потягнуло назад. Вчитель, не торкаючись до тіла Франца і не пробуджуючись, поїхав за ним. Бачиш, сказав диявол.

Голосу Франц не чув, але те, що диявол говорив, звідкись знав.

29. У другому і третьому снах диявол використовував різновиди одного і того самого прийому.

Другий сон був найкоротшим. Франц стояв на вулиці у Ялівці (Місце було справжнім, він його добре знав). Він чекав свою Анну, яка вже показалася в кінці вулиці. Раптом до нього під'їхав панцерник Беди. Беда виглянув з верхнього люка і сказав, що він привіз когось, з ким вони зараз вип'ють джину. З бічних дверей вийшов якийсь панок і підійшов до Франца. Анна була все ближче. Панок стояв спиною до Анни і панцерника. Він вийняв з внутрішньої кишені пляшку, витягнув корок і простягнув пляшку Францові. І тут все відбулося. За тих кілька секунд, поки і Анна, і Беда дійшли до них, Франц встиг зауважити зміну кількох тисяч різних лиць на голові панка, кількох сотень камізельок під розщепленою маринаркою, кількох десятків форм пляшки і кількадесяти відтінків напою. Коли панок і Франц перестали бути самі, калейдоскоп зупинився. Панок посміхався, посміхалися Беда з Анною. Франц випив перший. Смак нагадував ренклоди. Пляшку передав Беді, а той — панкові (Веда їх так і не познайомив). Коли черга дійшла до Анни, Франц чомусь викрикнув, що вона не п'є. Ніхто, крім Анни, не здивувався і не припрошував. А Франц непомітно, але дуже сильно стиснув їй палець. Він вже знав — хто це.

30. Після третього сну Франциск пішов на високий міст і роз-казав Непростим про Босха. Все ж таки у вежі, — сказав верхоблюд. Франц запитав, чи показувати комусь вже докінчений фільм. То залежить лише від твого бажання, відповіли Непрості. Хоч подумай, може, не личить показувати наші лиця там, де вам приверзлося. А наразі йди додому і пильнуй Анну, ми мусимо трохи помандрувати світами, але скоро вона стане жінкою і буде знати, де нас знайти, сказав баїльник.

31. Вдома Франц спалив рисунок, на якому був занотований сон Анни.

Для того, щоб бути щасливим, — сказав він Анні, — треба прожити без таємниць, а чужі знати лиш такі, які можна розказувати під тортурами.

Він дуже боявся, що Непрості рано чи пізно можуть прийти по фільм, тому заповів Анні ніколи не згадувати про те, що він існував. Але якби хтось захотів довідатися що-небудь, використовуючи катування, то слід відразу розказувати все, що хочуть. Не намагатися обдурити, а казати правду. Тому мусиш знати, що я все знищив.

Франц запакував фільм у капшук і вийшов за місто, щоб спалити його, викинути в прірву або втопити у буркуті.

Дорогою він подумав: як би Анну не мучили, вона говоритиме правду — фільму нема. Парадоксально, але це буде єдиною правдою, в яку кати не повірять, і тортури не припиняться.

В такому разі шкода нищити фільм. Може, він якраз колись пригодиться. Хай знайдеться хтось такий, хто подивиться,

проаналізує, добре подумає і зрозуміє — що то за одні ті Непрості і як вони крутять світом. Адже завжди поступово виявляється, як все і всі у світі з'єднані зі всім — переходами, яких не більше, ніж чотири.

32. Франциск зайшов у буковий ліс, в якому кожне дерево мало дупло під корінням. Він накинув на очі вилогу довгої сукняної манти, щоб бачити лише, де стати, і почав наосліп бігати лісом. Кілька разів таки налетів на дерева, але нічого, бо очі були захищені. Бігав догори і вдолину, поки всередині каптура всі звуки світу замінилися хрипом з глибини легень. Аж тоді він зупинився, не відкриваючи очей, намацав дерево, знайшов між корінням дупло і запхав капшук з фільмом у діру, глибше, ніж на півтора ліктя. І вже повільно вийшов з лісу. У тих місцях це легко зробити не дивлячись. Треба йти догори, орієнтуючись за нахилом землі. Нагорі Франц скинув обледенілу вилогу і подивився на ліс. Всі дерева були однакові і незнайомі, між ними вилися нескінченні переплутані лінії слідів, очі боліли від безсоромного місячного освітлення.

33. Звичайно, була зима. Звичайно — падав сніг. Можна було вертатися, лапаючи сніжинки пересохлим ротом.

34. Вдома Франциск не відчув запаху дочки і подумав, що дійсно живе після кінця світу, який недавно відбувся. У хаті було чути лиш переливання води в глибинах каналізації, стискання металу у дверцятах охололої печі, ультразвукові вібрації шиб, пахло сіркою і вугіллям — мінявся тиск.

Франциск наважився виглянути у незачинені двері на балкон. Ковдра, розстелена у саду, виглядала болючою плямою. На ковдрі спала притрушена снігом маленька дівчинка, яка ще ніколи не засинала без тата. Для того, щоб утворився протяг, потрібний якийсь час. Тому Анною запахло

майже через хвилину. Франциск відчув, що не хотів би, щоб вона ставала жінкою.

35. Після тої ночі Непрості справді пішли з Ялівця, якимось чином змотавши висячу драбину на верх віадуку. Французький інженер залишився, ні на день не припиняючи своєї праці. Франциск перестав робити анімацію. Тепер він разом з Анною і сербом Лукачем, який всі свої переміщення відзначав посадженими лісами, зайнявся облаштуванням міста. Трохи пив (переважно перекреслював круглий столик у барі екватором повних келішків і нікуди не виходив, поки не випорожнював весь ряд), але від будь-яких джинових процедур відмовлявся.

Побудував собі оранжерею, де розводив тропічні рослини. Спостерігав за мінливою подібністю дітей пса Лукача, якого мусив убити в оранжереї. Часом брав у обидві руки по бартці і так біг аж на Менчіл. Звідти приносив свіжу бринзу, перекинувши, наче коромисло з відрами, бартку з прив'язаними бербеницями через плече. Інтерв'ю давав неохоче, але старанно. В основному наполягав на тому, що робив різні фільми для того, щоб так по-різному пожити.

36. У 1910 до Ялівця спеціально приїхали посли віденського парламенту Микола Лагодинський і Василь Стефаник, аби умовити Франциска вернутися до творчості. Франциск нічого не заперечував і нічого не обіцяв. Депутатів приймав не вдома, а у готелі "Ч. П. Т.", що означало Черемош, Прут, Тиса.

Лагодинський пізніше згадував, як Франциск Петроський казав, що українська держава можлива лише тоді, коли карпатський вектор стане основою її геополітики, карпатська космогонія — моделлю ідеології, а самі Карпати — природним резерватом (Франц не дуже вірив у те, що говорив, бо ненавидів гуцульське прагнення вирубати впродовж життя

якнайбільше деревини і гуцульське нерозуміння того, що з'являється щораз більше сміття, яке не можна викидати у воду).

37. Щодо Стефаника, то він розказував віденським знайомим Франциска більше. Кожна людина, — так казав Франциск, — може зробити за своє життя книжку. Я кажу книжку, хоч ми почали говорити про фільми. Кожна, але лише одну. Ті, котрі думають, що написали багато книжок, помиляються — то все триває роблення одної. Поза свою книжку не вискочиш, що б не змінював. Можна підробити, але не створити. Твоя єдина книжка обмежена твоїм тембром, інтонаціями, артикуляцією. Доля — це спосіб говорити. Хоч книжок на світі є безліч, насправді добрих — осяжно. Мусить бути осяжно, а тих мусить бути безліч. Так вчать рослини. Якби добрих книжок було неосяжно, світ би спинився або спився. Я свою книжку написав. Не знаю — добру чи ні, але написав. А з тим так є, що вже немає значення — дописав чи не дописав, переписав чи лише намірився. Твоя книжка однакова в одній сторінці і у шафі томів. Голос є — досить. Сюжети потрібні для власної цікавості. Сюжети не придумуються, не зникають. Вони є і є. Лиш можуть забуватися. Все, що я навчився і запам'ятав з життя — кілька ландшафтів, що означали радість мислення, кілька запахів, що були почуттями, кілька рухів, які вбирали в себе відчуття, кілька речей, предметів, які були втіленням культури, історії, страждань, багато рослин, які є доступом до краси, мудрості і до того всього, порівняно з чим нас просто на світі нема. І багато-багато інтонацій. Неповторних подібних інтонацій, про які не знаю — що вони означали. Може, за ними ми будемо впізнаватися там, де нічого, крім голосу, не лишається.

38. Ще Стефаник тішився, що — як Лагодинський пішов спочивати— вони почали всяко на себе виговорювати — бліндере, ґідику, лунавий, бахуре, хухнавий, лопітливий,

гикливий, боко-зийнику, гулавцю, друкарнику, фаріоне, лихуне, данцівнику, олейнику, зайдею, джусе, торбею, перевіднику, верхівцю, сусе, бойку, лемку, гуцуле — та й поснули.

39. А два роки раніше Франциск вперше повів Анну на місце, звідки вернувся сам п'ятнадцять років тому. Побувати там ще хоч раз Анна не встигла. Але так почалася єдина в їхній родині традиція.

Восени 1913 Анна ще не була жінкою. А невдовзі через Ялівець полетіли до Африки птахи. Франциск відчув: ще трохи — і заплаче. Ніщо найголовніше не стається з власної волі, подумав він і попросив Анну зварити багато кави і витиснути сік з чотирьох ґрейпфрутів, великих, як малі гарбузики.

Франциск зловив себе на тому, що не може, закривши очі, точно пригадати обриси всіх довколишніх гір, як давніше почав

забувати всі ті незабутні жіночі груди, з якими знався. Тому мусив вийти на скелю, подивитися на те, що так любив. А упевнитися, що зварена кава із соком чекатиме на нього вдома, хотів перед

тим, як вийти на прогулянку.

40. Додому він вернувся, пригадавши собі всі верхи, разом із Себастяном. Франц запропонував йому спробувати пожити V Ялівці. Анна постелила ще одне ліжко у вільній кімнаті. Другий ключ від кімнати чомусь від ранку був у неї.

Франциск відчував, що запах Анни перестає бути дитячим, і Непрості можуть прийти дуже скоро, бо кров гостя, ніби

вітрова хвороба, почала змішуватися з кров'ю жінок його роду вже в повітрі.

Себастян так хотів спати, що з вдячністю прийняв запрошення Франца пожити у Ялівці.

А Анна думала, що Себастянові буде нелегко весь час встигати бути другом батька і чоловіком доньки.

Голі виноградні гілки стукали у вікна, під яким стояло ліжко. Себастян зауважив, що ритм їхніх ударів може слугувати вітроміром.

60

Надмірні дні

1. Вранці Франциск прокинувся від якогось цілком незнаного запаху. Спочатку йому здалося, що сталося диво і замість очікуваної зими, яка мала принести якийсь сенс, наступила пора червневих дощів і надміру зелені. Але коли Анна зайшла під ранок до їхньої кімнати, Франц завів новий календар запахів, у якому сезони мали інший лад.

Реальність існує для тих, кому бракує Анни.

2. Себастян перший і останній раз у своєму житті кохався з жінкою, яку знав кілька годин.

Навіть в Африці було не так. Хоча жінок, які ставали його, він визначав з першого погляду, все одно завжди був переконаний, що покохатися вони не встигнуть. Хоч будуть довший час дбати одне про одного, розмовляти про дитинство і переповідати книжки таким чином, що кількість прочитаного

кожним відразу ж подвоїться, давати одне одному їжу, мити і гріти тіло, показувати побачене з різних сторін дороги. Лиш пізніше з'ясовувалося, у такому співіснуванні закладений один нездоланний напрям. Оскільки воно означає любов не до себе, а до іншого, то передбачає і розширення доступу на територію того іншого. І можна дійти до місця, звідки поширюватися далі можливо тільки всередину, тільки під шкіру. Так ставалося з Себастяном.

Щодо жінок, то, побачивши Себастяна вперше, у жодної не виникало нестримного бажання покохатися з ним. Невідворотність цього проявлялася поступово — досить було трохи пожити безпосередньо біля нього. Так, власне, ставалося в Африці. Зрештою, Себастян такі речі лише про Африку і знав.

Аж заночувавши в Ялівці, Себастян остаточно переконався, що його Європа існує.

3. Вночі випав сніг і почалася зима, яка того року протривала до середини квітня. Через спроможність зими бути різноманітнішою, ніж всі пори року, кожен її день був зовсім іншим.

І не було два рази однаково добре.

4. Анна не могла повірити, що така неправдоподібна подібність буває — вигнуті лінії повторювалися, вгиналися або вигиналися точно вслід за вигинами і вгинами, накладалися так, що дві поверхні відчували ні себе, ні другу, а з'яву третьої, такої досконало тонкої, що згиналася, прогиналася, перегиналася самостійно.

І випадково таких єдностей не буває. Якась викінчена витонченість, витончена викінченість, яка так легко передається від одного до іншого і на кілька поколінь вперед.

Любов не передбачає взаємності, сказала Анна, і Себастян мовчав, бо усвідомив, що відповіді вона не потребує також. Йому здалося, що щось у світі зрушилося, що світ заворушився через нього. І хоча кохання не має майбутнього, не допускає використання майбутнього часу, лише з Анною він зміг уявити себе н старості.

Анна відчинила вікно. Тепер винограду неможливо було чути, бо гілки, гойдаючись, просто залітали у кімнату. Але вітер стишився не через відсутність вітроміра — почав падати такий важкий сніг, що поступово притиснув його до землі і прикрив собою. Так само врівноважено і неквапливо сніг залітав до кімнати, осідав на ліжку. Таким чином, там панувало шість рідин — слина, кров, вода зі снігу, піт, волога Анни і насіння Себастяна.

5. Вранці снідали втрьох. Мусили сидіти вряд уздовж вузького довгого стола, присуненого одним боком до вікна. Себастян майже не пахнув Африкою. А з пальців не стирався запах Анниних слизових, тому Франциск вирішував, як їм надалі сідати: він— Анна— Себастян, він— Себастян— Анна, чи Анна— він— Себастян.

Анні принесли листа від старого Веди, цього разу обгортка була від того самого чаю, який вона зробила чоловікам на сніданок. Вона думала, що відписати Беді, якщо ніяких запитань в неї більше нема.

6. Тієї зими Франциск схаменувся — він не має жодної фотографії статті про себе у Лярусі. Можна було піти в

"Хамелеон" і сфотографуватися, але Франц правильно вирішив, що — оскільки варіантів статті є кількасот — навіть найкращий портрет буде випадковим. Треба було фотографуватися кожного разу, коли стаття писалася наново (Адже придумав він колись такий фільм — фотографував одну особу кожного дня в одній позі і в тому самому місці продовж двох років, потім на різних швидкостях прокручував цей ряд еволюційних змін. А на тлі еволюції дуже виразними стають деталі).

Тож Франц вдався до дивного способу не просто надолужити втрачене, а й віднайти щось цілком несподіване.

7. Після сніданку (врешті Франц постановив — найправильніше, аби Себастян завжди був посередині, змирившись з тим, що Анна сидітиме тільки біля свого чоловіка — сам він мусив бути близько від Себастяна, щоб добре було говорити про все) Франциск забрав у Анни другий ключ від кімнати Себастяна, бо кімната більше закриватися не буде, а він туди не заходитиме. Перечитав листа від Веди і сказав, що розповідав це колись Анні, бо розповів їй все, що знав, а написане старим Бедою знає. Видно, вона була замала, коли оповідався власне цей спогад, і те забулося. Якщо захоче, то зможе послухати ще раз, як він

— обов'язково — оповідатиме цілу їхню історію Себастянові. А тоді Франц витягнув з ліжка встелений там на літо зимовий

кожух і пішов до готелю "Уніон", де в покої на другому поверсі вже кілька років жив єдиний у Ялівці найманий вбивця.

8. Штефан дуже здивувався, коли в його номер зайшов Франц

— у Ялівці Франц міг убити будь-кого, не потребуючи наймати вбивцю — всі його надто поважали. Штефан якраз вернувся з вдалої справи у Космачі і мусив трохи попрацювати над рушницею.

Перед тим, як прийшов Франц, він вже встиг побувати на Службі Божій і навіть причаститися після неї. Але причастя не ковтнув. Приніс його в роті до готелю і заклав у дірку, зроблену попередньо у стіні свердлом. Зарядив рушницю кулею, відійшов до іншої стіни і стрілив, цілячись у дірку. Добре, що вцілив. Цей постріл Франц чув між першим і другим поверхом, їдучи у ліфті, який два робітники піднімали догори, обертаючи корбу під самим дахом. Штефан відклав зброю і почав збирати кров стіни. Франц відчинив двері. Тепер слід було намастити рушницю зібраною кров'ю, але Штефан не хотів того робити при Францискові.

9. Франциск швидко пояснив своє замовлення.

Він хоче, аби Штефан непомітно — як він то дуже добре вміє робити — слідкував за ним. Висліджував як убивця. Знаходив добрі місця для стріляння і вдалі моменти для пострілу. Але замість рушниці у Штефана має бути фотокамера. Франц дає І Птефанові три місяці часу. Після цього забирає сто своїх фотографій і доплачує решту грошей. Головне, щоб ні Франциск, ні хтось інший його ніколи не зауважили. Почувши про розміри гонорару, Штефан охоче згодився, не дбаючи про те, що взагалі не знав, як фотокамера виглядає.

Між іншим, через цю Штефанову безвідповідальність багато людей були живими. Штефан — як то властиво українцям — постійно брав на себе зобов'язань більше, ніж міг виконати. Тому на здійснення деяких замовлень чекалося роками, а деякі просто забувалися. Але тепер Штефан розумів,

що з Францом зволікати не слід. Йому казали, що Франц знає тих вісімнадцять слів, від яких дрижить рушниця, а ціль сама приходить, плачучи, і стає так, щоб в неї цілять просто з вікна.

Франц показав, як поводитися з фотокамерою, і пішов. Штефан швиденько намастив кров'ю зі стіни цілого кріса. Знав, що то страшний гріх, і він буде належати Юді, але робив так завжди, щоб рушниця ніколи не схибила. Особливо після того, як закипить кров'ю.

10. Кожен день Франц брав Себастяна на прогулянки Ялівцем. Морози були сильні і ковзанки не підтоплювалися навіть у сонячні дні. Нарешті Франц мав з ким поговорити — виявилося, що Себастян як справжний стрілець вмів бачити так само багато. Здавалося, мали би бути якісь безконечні важливі розмови, бо проблема Центральної Європи — стилістична, але ні — кілька слів, показування на побачене.

Коли вони заходили в якісь бари, то пили джин, розчинений окропом, а запивали лише свіжим соком, зробленим з підмерзлих яблук, залишених восени на деревах і щойно зірваних з-під снігу.

Часом ходили до місця, де загинула найперша Анна, і Франц малював на снігу схеми щораз інших версій родинної історії. Є речі, важливіші від долі, казав він. Можливо, культура. А культура — це рід, свідоме перебування у ньому. Франциск попросив припильнувати, щоби діти Себастяна й Анни обов'язково побували на цьому місці. І ще там, де Франц зустрів Себастяна (він мало не додав сюди буковий ліс із не знищеним фільмом, але вчасно стримався, бо, врешті, не так багато знав про Непростих), а інші місця будуть з'являтися з часом. Адже час — це експансія роду в географію.

11. Були дні, коли Себастян брав зі собою африканську рушницю. На особливо трудних схилах нею добре підпиратися. Одного такого дня вони говорили про свої мрії. Не дивно, що Францова мрія виявилася складнішою.

Себастян мріяв бути старим, жити на маленькому острівку-скелі у теплому морі, цілий рік ходити в самих парусинових штанах, але ходити мало, переважно сидіти на кам'яній лавці біля білої порожньої хатки, цілий день пити червоне вино і їсти сухий козячий сир, і дивитися на кілька кущів помідорів, а не на море, в якому купався би щоночі, поки пахнуть матіоли.

Франциск натомість мріяв про жінку з кількома парами грудей.

Раптом Себастян зігнувся, штовхнув Франца головою у живіт, Франц покотився з кучугури, а Себастян перевернувся на землі через плече і, лежачи на спині, вистрілив із забитої снігом рушниці. Недалекому горбі щось дзенькнуло. Трохи полежавши, вони пішли туди і знайшли простріленого Штефана з розбитою фотокамерою.

Себастян сприйняв блиск об'єктива за відсвіт оптичного прицілу. Штефан проґавив головне: щоб тебе ніхто не побачив, — казав Франциск. А за проґавлене треба вміти відповідати.

То вже інша справа, що Франциск так і залишився без фотографії до енциклопедії. На щастя, редукція все ще його цікавила.

12. Після того випадку Анна захотіла навчитися снайперства.

13. Спочатку треба полюбити своє тіло, сказав Себастян. І місцевість, де все відбуватиметься.

Бо тіло — брама мозку.

Якщо хочеш думати правильно і швидко, брама має бути завжди відчинена.

Щоб думки могли входити і виходити вільно.

Думки — це тільки те, що профільтровується з місцевості крізь тіло і через тіло витікає.

Вільність донорно-акцепторних зв'язків.

Лежати у воді і не слухати її запаху.

Дивитися попід траву і не відчувати її смаку.

Чути поглядом, як смакує те, що відчуваєш на дотик.

Брама відчиняється лише тоді, коли її любиш.

Відчинися, ти ж завжди так гарно відчиняєшся.

Нігтями можна дряпати, але можна триматися.

Продовжуй погляд, утримуй погляд, витримуй погляд.

Переклади бажання тіла бути там, куди не досягаєш, на рушницю.

Якщо полюбиш місцевість, вона буде розповзанням твого тіла.

Стріляєш не ти, а рельєф.

Думає не голова, а тіло.

Долітає не куля, а думка.

Кожна думка є бажанням, яке зуміло ввійти і вийти через браму.

Що можеш зробити сама, роби без нікого.

Говори те, що подумалося, а думай так, як щойно відчула.

Плач від ніжності, бо інакше ніколи не будеш такою сильною.

Слідкуй за диханням, бо лише воно може встановити диктат ритму.

Постійно май на увазі дерева, вони зникають і з'являються найнадійніше.

Коли дуже втомлена, то переставай бути незламною і засинай.

Дотягнися губами до своєї середини.

Стріляти у вікно — як заглядати у вікна.

Попробуй зрозуміти, як чорні роблять джез.

Відкритість. Щедрість. Вдячність.

14. Щоби вивчити всі ці і безліч інших тонкощів мистецтва снайперства, необхідно беззастережно дотримуватися суворого режиму — постійно кохатися; і лише на відкритому повітрі. Довго, легко, сильно, швидко, ніжно, вперто, незґрабно, гарно, мудро, уважно, дуже уважно, мудро і гарно. На землі, на листі, на мосі, на деревах, під деревами, на горбах, у ямах, на вітрі, під снігом, на льоду, вздовж дороги, поперек мосту, над містом, натемно і вночі, наясно І вдень, перед, після і під час їди, мовчки і крикливо. Стояти. Ходити. Сидіти. Лежати. Так, як можна було встигнути за найдовшу зиму 1914 року.

Цілу довгу зиму, яка тривала до квітня 1914 року, Себастян з Анною майже не заходили до приміщень. Анна говорила те, що подумалося, а думала, як відчувала щойно. Вона плакала від ніжності, бо ніколи в житті не була такою сильною. Часом, коли Себастян був у ній, то здавалося, що треба ще ближче, а часом він був страшенно близьким через кілька сорочок. Коли вона згиналася, то він був переконаний, що щось змушує згинатися його. Наче навколо шкіри утворився ще один шар тугої оболонки.

Надмірні дні.

Третя стара фотографія — хіба до Ляруса

1. Цю знимку Себастян — якби його раптом спитали — нізащо не зміг би описати детально і точно, хоч бачив її багато разів, і нічого складного на ній не було зображено.

Можливо, саме закони редукції, запам'ятовування і забування, якими так захоплювався Франциск, спрацьовували у випадку взаємостосунків Себастяна і цієї фотографії вповні.

Лиця — найкращі сюжети, казав Франциск.

Франциск казав — сюжети не закінчуються і не зникають. Вони можуть час від часу забуватися.

Сюжет Францового лиця згадувався Себастянові по-різному впродовж життя, але ніколи не так, як на тій фотографії.

2. Вона була зроблена на похороні Франциска у травні 1915 року.

Франциск лежав на встеленій ліжником лаві біля ями на цвинтарі за Ялівцем. Знімали так, щоб можна було розглядати самого Франца, а не похорон. Франц, вбраний у вишиту сорочку, черес і червоні гачі, склав руки на грудях, тримаючи хрест з двох олівців, зв'язаних пучком полонинських трав (так придумав Лоці). Перстень з річковими камінцями, який Франциск сам собі зробив, роками носив не знімаючи, а потім зняв і не викинув, але відмовився вдягати, стирчав з-поміж олівців. Отвір для голови і шиї на сорочці накритий китайкою.

Сама голова лежить (точніше — стоїть) окремо трохи далі на лавці. Чорна борода і сиве довге волосся розчесані так, що, крім очей і носа, лиця майже не видно.

3. Себастяна на похороні не було, цього він не бачив. Маленьку дівчинку — дочку Анни і його дочку, внучку Франциска, про яку той не встиг дізнатися, принесли вчора. Францові відрубали голову позавчора. Себастян був при тому. Потім чекав, поки стече кров, мив і чесав Франциска, вбирав

його у сорочку і гачі. Голову поклав у кошик, накривши папоротями. А наступного дня кур'єр приніс немовля від убитої Анни.

Цілий день, коли в Ялівці урочисто ховали Франца, Себастян не відходив від його внучки, в якої, мабуть, болів животик, і вона безперервно плакала.

Себастян не міг запам'ятати фотографії, може, тому, що не уявляв собі, як все було на похороні, але занадто добре знав, що було перед тим.

4. Весною 1914 року Анна могла стріляти краще, ніж Себастян. Тепер він знову частіше бував десь з Франциском, бо Анна брала зброю і йшла на кілька днів у гори. Там вона висліджувала звірів, дивилася на них і доучувалася про снайперство того, чого не міг знати Себастян — як виглядає снайпер з протилежного боку рушниці. Не вбивала нікого, крім ґедзів, які намагалися сісти на вим'я полонинських овець.

Я так тебе дуже хочу, — казала Анна, — що не знати, чи могла би взагалі заснути, якби не так хотіла спати коло тебе. І засинала, потребуючи, щоб під головою була Себастянова рука. Я хотіла би бути твоєю донькою — щоб ти був моїм татом. Тато є для того, щоб міг потім снитися.

5. Весна почалася аж у квітні. За зиму набралося безліч снігу, який почав танути весь разом, незважаючи на північні й південні схили і висоту над рівнем моря.

Десь в низах текли брудні і переповнені ріки, розливаючись повенями у різних містах, але там ніхто не знав, як сходять у горах сніги.

Ялівець теж стікав. Кожна камениця тієї весни трохи розмивалася. Все через товщу зимового обледеніння.

На кожній вулиці міста горіли ватри, в яких палили листя і гілля, яке повилазило з-під снігу. Спалення весни пахло інакше, ніж осіннє — у вогонь потрапляли обітнуті стебла винограду, вже захоплені соками.

6. Цілу весну Себастян зі страхом чекав нападу алергії — як попередніх років. Але алергії не було. Це місце прийняло його без спротиву.

Натомість зауважив під час чекання, що дерева розпускаються вранці, відразу на кінці ночі.

Про Себастяна вже знали всі у Ялівці. Не раз він, забрівши з Францом у якийсь бар, мусив оповідати різним товариствам про Африку. Те саме, але щораз довше. Його навіть запрошували в один пансіонат інструктором з виживання, але Себастян відмовився через брак часу.

7. Бо якраз тоді Себастянові приснився один сон.

Він з Анною йшов вуличкою міста, якої насправді не було у Ялівці. Вулиця утворювалася двома рядами будинків, що стояли на голому схилі. За будинками — самі альпійські луки і стежки звірів. Вулиця вела стрімко вгору. На партерах будинків розміщувалися лишень різноманітні бари. Столики стояли і на внутрішніх подвір'ях за причиненими брамами.

Вони заходили в кожен бар по черзі, підходили до всюди інших шинквасів, одним духом випивали по шклянці білого, запам'ятовуючи смак різних років на різних виноградниках, їм говорили щось несуттєве, але дуже цікаве десятки знайомих,

які сиділи у всіх барах. Нарешті з одними знайомими, також чоловіком і жінкою, затрималися надавше. Жінки про щось розмовляли, а той чоловік запропонував Себастянові скупатися.

Вони вийшли з бару і пішли вулицею ще дальше догори. Вулиця різко закінчилася засніженою вершиною гори. Вони перейшли через неї на протилежний схил. Там був великий відкритий басейн. Себастян перший зайшов до нього. Пірнув і поплив під водою, відчуваючи, що в басейні є якась течія, бо його зносило трохи вбік. Він випірнув і, тримаючись на воді, переконався, що так зносить ще сильніше. Те саме відбувалося і з приятелем.

Вони дрейфували до сторони басейну, яка закінчувалася не стіною, а шнурком, натягненим на поверхні води. Чим ближче до краю, тим сильніше затягував вир, ніби вся вода збиралася вилитися за той шнур. Коли їх принесло до ціп межі, вони ледве встигли вхопитися за нього. Ноги понесло вперед, і вони лежали на спинах, вчепившись за шнурок. За ним щезали маленькі білі черепахи, яких несло звідусіль. Так Себастян протримався кілька хвилин. Руки боліли, як ніколи в житті, і він вирішив відпуститися і поринути за черепахами. Але спочатку підняв голову і заглянув за шнурок. Там вода обривалася величезним водоспадом, утворюючи гладку і височенну, непорушну на вигляд, стіну. В самому низу провалля Себастян побачив усе, що може бути на світі. Раптом течія цілковито вщухла, а тоді відразу ж понесла його в протилежний бік, боляче викинувши врешті на те місце, з якого вони сходили у воду. Ціле тіло Себастяна з дивовижним жалем згадувало недовгу купіль.

Вони вдягнулися і швиденько вернулися тим самим шляхом до бару, зауваживши, що на будинках з'явилися балкони, яких перед тим не було. У барі було порожньо, лише дві бабці грали

в шахи за столиком, який хитався щоразу, коли котрась переставляла фігуру на шахівниці. У численних фляшках на кредeнсі за шинквасом не було жодної краплі напоїв. Вони вже хотіли йти геть, коли бабці покинули шахи і підійшли до них. Згодом з'ясувалося, що ці бабці — їхні жінки (Себастян ледве впізнав Анну), які чекали своїх чоловіків, нікуди не виходячи, рівно сорок років.

8. Себастян був настільки вражений, що на другу ніч намагався знову повернутися у продовження сну. Але натомість йому приснилося тільки те, що він — чай з молоком, змішаний у пропорціях, які дають найкращий відтінок.

9. Анна спокійно вислухала цю історію і сказала, що може бути і так, але переважно виглядає зовсім інакше, бо насправді насолода гніздиться не у вестибулярному апараті, а десь в легенях, щось там з диханням, наповненням, випорожненням, тиском повітря. Давно Франциск казав їй те саме.

10. Ввечір Анна зняла з Себастяна сорочку і вдягнула її на голе тіло. Посадила його на бідермаєрове крісло, вибране серед усіх крісел у домі, знайшла у шафі почату пачку капральського житану і вклала йому до руки. Відірвала з верети чотири невеличкі клаптики, взяла фляшечку чорнила "Пелікан" і сіла до столу. Себастян закурив капрала, а Анна мочила палець в чорнило і креслила на обривках верети примітивні і кострубаті малюночки — сонце (колко з кількома великими променями у всі боки), ялинку (вертикальна лінія посередині, а від неї з двох сторін відходять симетричні короткі, похилені вниз патички), людину (патичок, зверху і знизу — роздвоєння, між піднятими руками маленьке колко, між розставленими ногами — штрих у бік землі), квітку (більше коло, щільно обліплене меншими півколами).

З-поміж сторінок Ляруса Анна вибрала суху квітку сортової коноплі і запакувала її у вузьку скляну трубочку, читаючи тихо якісь гасла енциклопедичного словника. Закінчивши, витягла із Франциских штанів пояс і скрутила йому руки за спинкою крісла так сильно, що грудні м'язи стали цілком пласкими. Своєю нашийною хусткою так само міцно зав'язала очі. Вийняла з кишені, відразу розкриваючи однією рукою, бритву і без ніяких зупинок тричі надрізала Себастяна: на плечі, між ребрами і впоперек живота. Надрізи якусь мить побули тонкими рисками, тоді їх краї розлізлися, рани відкрилися і потекла кров.

Анна вийняла недопалок житану з Себастянових губ і розкурила від нього квітку у трубці. Зробила кілька повільних затяжок, довго тримачи в собі дим після кожної. Накінець взяла трубку в рот тим боком, де тліла конопля, і витиснула одним видихом потрохи диму на всі рани. Знов затяглася рештою, притулилася ротом до рота Себастяна і випустила все, що тримала. Від несподіванки Себастян закашляв і став облизувати губи — капральський житан робив інакший смак на губах.

Аж тоді Анна заліпила порізи розмальованими веретяними латками. І порозв'язувала Себастяна, який постановив собі нічого не питати.

73

11. Тої ночі Себастяну приснилося, що вони з Анною ідуть вулицею, яка виводила з Ялівця. Лише замість ялівців і жерепа росли дві шеренги величезних квітучих лип, про які було відомо, що вони зараз почнуть говорити, і тоді треба або взагалі нічого, крім привітання, не казати, або відповідати дуже точно. Дерева мали щось оцінювати за знаними їм показниками. З боків і зверху, крізь усі тріщини крон світило

безальтернативне сонце — так морська вода проникає в дірявий корабель, розбігається по ньому, набирається у всіх закапелках і опускає на дно.

Він ішов цим коридором так переконливо, ніби щось натискало на потилицю. Поруч ходили якісь невідомі люди, але якби зробити фотографію вулиці зі всім натовпом, то все одно було би зрозуміло, що фотографія про нього.

Себастян бачив трохи наперед — під деревами ще лежали купи позмітаного листя, а він вже дивився, як з них іде перший дим.

Він знав, що буде цим тунелем іти завжди, поступово тратячи себе через тертя об світло, аж поки не зайде у вічність, остаточно ставши світлом.

12. Анна була вдячною ученицею і навчила Себастяна задавати і дарувати тематичні сни, використовуючи найбільшу у світі силу — вібрацію. Для досягнення такої насолоди треба лиш трохи фантазії, щоб самому навчитися вгадувати вібрацію в тім, про що не вмієш подумати, що мав би це знати.

13. Цілий початок літа Анна і Себастян розважалися, бавлячись, що Анна вагітна.

Вони почали кохатися делікатно. Спали довго. І довго не вставали, пестячись ще раз. Неквапливо ходили на полонини по молоко. Назад верталися зрубом, зриваючи найближчі ягоди, і ще останній раз кохалися там, де закінчувалися ожинники. Дорогою згадували про свої перші дні разом, завжди знаходячи якісь не зауважені раніше тонкощі. Обідали завжди вдома на веранді, а вечеряли десь на людях, але завжди замовляли найздоровішу їжу, а сервіруючи стіл,

укладали вишукані натюрморти. Міряли у крамницях суконки, які би пасували вагітним. Переставляли

речі в кімнаті і планували, як розмістити дитину. Купували у книгарні дитячі книжечки на кілька років наперед, і Себастян читав їх Анні на ніч. Себастян мив Анну у ванні, витирав її І намащував пахучими олійками. Перед сном гуляли в наигарніших місцях Ялівця, поливали нагрітою дощівкою гарбузи, які вирощували у дірявому баняку на балконі, і пили чаї з цілющих трав. Вже лежачи, Себастян гладив під м'яким коцом Аннин живіт так, щоб приспати і вийти на балкон заради останньої сиґарети. Посеред ночі Анна будила його, і вони довго не спали.

14. 28 червня Анна захотіла побути цілий день сама. Вона мала встигнути дописати листа Непростим і передати його старим Бедою, який заїхав до Ялівця лише на кілька днів, бо Непрості потребували його, замисливши якусь гігантську справу.

Себастян не відходив від Франца. Вони говорили, шпацеруючи Ялівцем один пішки, а другий — плавом у каналах. Потому інструктор з виживання зробив їм знимку і пропльонтався з ними аж до ранку спочатку у Беди, а пізніше — вже Бог знає де, п'ючи аґрестове вино, джин і пророкуючи страшні небезпеки необачному Себастянові.

15. Наприкінці вересня Анна поїхала у Мезетеребеш і вписалася добровольцем до леґіону Українських Січових Стрільців.

Напередодні до міста нарешті прийшли Непрості. Анна зустрічалася з ними у французького інженера, ночувати лягла біля Себастяна на ґалерії, а вранці її вже не було. Не стало у

Ялівці і Непростих. Франциск був впевнений, що вона або пішла з ними, або вони її з собою забрали. Себастян хотів кудись йти, щось розпитувати, лише б робити щось, що здається необхідним (через півроку він буде вдячний мертвій Анні, яка передала немовля якраз тоді, коли не стало Франциска і треба було щось робити, щоб не втратити глузду від самотності).

Між іншим, бігти навмання і розпитувати кожного, шукаючи загубленого, є не таким вже безсенсовним. Бо в наших горах, де води збирають все і самі збираються у трьох місцях, вислідити

згубу дуже легко — якщо вона не лежить під снігом чи каменем. Та й так невідомість протриває не більше, ніж роки.

Але Франциск висміяв Себастянову нетерплячку і наказав сісти каменем і чекати. Бо чекати — найрадикальніше, що часом можна зробити. Справді, через три тижні знову прийшли Непрості і почали вимагати, щоб Франциск пустив їх до Анни. Себастянові полегшало вперше.

16. У жовтні до Ялівця приїхав з фронту поранений боснійський капітан. Завалами бучацької цитаделі йому роздушило ноги. їх відтяли, але місця уявних ніг так боліли, що капітанові порекомендували лікуватися у Ялівці. Потім сподівання лікарів справдяться, капітан перестане завивати і навіть напише перший том коротеньких мемуарів про початок війни, Все ж джин є поважним анальгетиком.

Тим часом у жовтні, щойно капітана принесли на ношах у Ялівець, він всім розповідав про свою операцію, яку робили у Горонді. Хірург весь свій вільний час проводив у славній горондівській корчмі серед старшин УСС. Там він зустрів най-

гарнішу з бачених жінок — Анну Ялівцівську з Карпат. Вона була найулюбленішим снайпером четаря Пеленського із сотні Дідушка і порадила хірургові відправити босняка у Ялівець (дуже скоро по тім сотня покинула Горонду, рушивши до Веречок Нижніх). Це було не тільки другою полегшею Себастяна, але і остаточною — Франциска. Анна вільна. Вона не з Непростими. Є речі, важливіші від долі.

Виявляється — війна, а значить і смерть,

17. Втретє Себастянові могло полегшати, коли принесли дитину, але він собі такого не позволив і жив з цією важкотою до кінця життя, хіба що ділячись її крихтами, перекладаючи їх з Анни на Анну.

18. Як Франциск прожив останні місяці свого життя, Себастян докладно не знав, бо бачив Франца лише здалека. У найпростішому значенні цього слова. І лише знизу вверх. На початку дуже теплої зими Франциск остаточно переселився на балкон, усамітнившись там і не контактуючи ні з ким. Себастян зустрічався з ним лише раз на тиждень у барі, куди той приходив по повну козу джину. Зустрічі вимірялися часом випивання шклянки ялівцівки з калиновим сиропом. Франц був зворушливо приязним, але про родинні речі навіть не згадував. Себастян слухав, а Франц оповідав найсвіжіші історії переміщень світової війни так яскраво, ніби не він, а Себастян сидів безвилазно на балконі (або мав такий бінокль, що бачить у всі сторони на сотні кілометрів, заглядаючи навіть за кожне дерево). Себастян не розумів, як Франц дізнається військові таємниці обох військових блоків, бо не міг знати, як Франц живе на балконі — перешкоджали гілля винограду, плющ і крони молодих кедрів.

19. Ще в Африці Себастян зауважив одну цікаву річ — люди дуже охоче розглядають те, до чого треба опускати погляд, і страшенно неуважні до всього, коли — піднімати догори.

Влітку вони з Анною особливо багато часу провели на тому балконі, де поселився тепер Франциск — вирощували гарбузи, курили, цілий день пили холодний мате, залитий зночі гарячим у срібний збан. Вони бачили все, що діялося на вулиці. Навіть могли вгадувати розмови за жестикуляцією і рухом губ. Натомість ніхто ніколи — Себастян впевнений в цьому, бо не пропускав незауваженим жодного погляду на себе — не бачив, що вони роблять на балконі, що вони — на балконі. Адже треба очі піднімати (тут, видно, щось пов'язано з анатомією, — думав Себастян).

Тепер, дивлячись на балкон Франца, Себастян карався, що не навчив Анну головного правила снайперства у місті: передовсім — балкони.

(Значно пізніше генерал Тарнавський переповідав Себастянові чиїсь спогади про програну вуличну війну у Львові в листопаді 1918, і Себастян знову подумав про снайперів і балкони, на яких ті снайпери, мабуть, перед війною жили).

20. Листя на винограді остаточно опало якось вночі, і Себастян зміг щось розгледіти крізь плющ і кедр. Він побачив тонку линву,

прив'язану до балкону, яка тяглася просто до хмар. І більше нічого спеціального. Але при наступній зустрічі попередив Франца, що линву можна зауважити, її видно.

Франц нічого не розказав, і Себастянові залишилося вірити у свою версію, здається, найлогічнішу. Линва від балкону веде

до високопіднятого повітряного змія — на змієві прилаштована птахоловська сітка — у сітку потрапляють птахи — птахи втікають зі своїх місць від фронту — за Чорногорою живе орнітолог — орнітолог кільцював птахів — птахи покільцьовані — вони летять через Чорногору — потрапляють у сітку — Франц оглядає кільця — Франц знає орнітолога — Франц розуміє його коди кільцювання — на кільцях вказані місця гніздування — птахи втікають зі своїх місць — значить, туди дійшов фронт. Франц відпускає птахів і знову піднімає змія.

21. У квітні 1915 почався наступ під Горлицями (точне місце офензиви Франциск назвав напередодні).

У травні попри Ялівець почали ходити забороди: мазепинці верталися на Галичину, галичан відпускали з Талєргофу і Ґмінду, москвофіли доганяли росіян, виселенці втікали з Росії, російські шпіони пробиралися на Мадяри, мадяри вишукували шпіонів і вішали гуцулів, гуцули брели до румунів по кулешу, румунські опришки переслідували гуцульських дівчат, дезертири і мародери уникали одні одних.

Більшість зайд Ялівець обминали, але серед тих, що таки з'являлися у місті, переважно ходили озброєні. У Ялівці була лише африканська рушниця Себастяна.

22. З Франциском все сталося дуже швидко.

Так швидко, що всім здалося, ніби голова просто впала посеред слова, як файка може випасти з рота — досить її швиденько підняти і втягати дим далі. Хотілося так зробити з головою, заки не завалилося тіло. Щоб кінець слова не зник у хвилевій паузі.

Вони допивали джин з сиропом, як до бару прийшли опришки з Мараморошу. За джин заплатили чоботами з надгризеними вовками халявами. Сіли за Себастяновою спиною, Франц час від часу дивився на них, бо був уважним. Поклав на стіл мачете, з яким ходив до серба Лукача, прорубуючись через жереп, що невпинно підростав довкола лісничівки.

Фронт відступав, але птахи ще не поверталися. Франц не мав що говорити і розказував Себастянові про непростих — як десь хто народжується, то сідають якраз під тими вікнами і придумують його байку, як земляні боги. А що не годні надумати кожну інакшу, то натямили собі зробити війну. Він збирався нарешті сказати, що баїльник придумав Анні (дуже важливо, що тоді вона була не Анною) і де захований фільм з чимось, що шукають Непрості.

Раптом один опришок підійшов до їхнього столу і сказав, що купить мачете. Не купиш, сказав Франц. То заберу. Не забереш. Чому? Бо мені воно потрібне. А як не буде потрібне? То прийдеш сюди. Я вже тут, — сказав опришок, — і хочу взяти. Якщо зможеш потримати; і подивився не на румунову руку, а на очі. Опришок забрав очі, простяг руку, вернув очі, забрав руку. Можу відрубати твою голову — заговорив по-українськи. Як зможеш, відру… Так закінчилася балачка, бо опришок вхопив мачете і без замаху, самим лише тягарем сікача, стяв Францискові голову. Себастян почув як заскрипіли роздерті сухожилля. Тіло Франца сиділо. Голова впала на підлогу і не покотилася. Як череп'яна файка з рота. Хотілося швиденько покласти її на місце і почути

— …бай. Другий опришок поставив перед Себастяном бомбу і обоє

— уже з мачете — вийшли з бару. Себастян не знав, за що хапатися перше — за бомбу чи голову. Взяв-таки ґранату і кинув у відкриту піч. Хоч вибух пішов у комин — аж посеред білого дня залітали лилики, тіло впало на підлогу, відкотивши голову під стіл.

23. Наступного дня кур'єр приніс дівчинку — немовлятко від Анни. Себастян зрозумів, чому загинув Франц — він вважав, що є несказанно сильнішим, бо не залишилося жодної жінки в світі, яку міг би любити. Не підозріваючи, що має внучку. Дочка Анни знаходилася в той момент на відстані одноденного переходу від Ялівця.

Війни уяви — коротко

1. Чому завжди війна? Так питала маленька Анна, дочка Себастяна, коли почала розуміти складніші історії. І Себастяи вжахнувся — він дійсно розказував малій лише про війну, усе про війну, хоч був уже 1921 рік; він дійсно вже два роки навчав її лиш того, що могло на війні придатися, і виховував як солдата.

Чому завжди є війна. Вона повернула до нього голову і встигла вимовити запитання в час польоту коня через кущ шипшини. Кінь ставить передні ноги на землю. Себастян сильно відхиляється назад, щоб з розмаху не вдарити дитину підборіддям у лице. Анна повертає голову і знову дивиться вперед. Вони мчать горбами, Не чекає відповіді надто швидко — стає подібною на Анну, свою маму.

Дорогою Анна має запам'ятовувати все, що бачила. Потім якнайточніше переповісти. А додатково — назвати позиції, які вибере для стріляння, і пункти, в яких може бути схованка ворога. Така дитяча гра, така початкова школа.

2. Увечір втомлений Себастян узяв папір і сів при свічці, щоб підрахувати матеріальні сліди війни {так Себастян ілюстрував Анні різні повчальні розповіді — у вигляді геометричних задач і теорем).

Війна забрала: Франциска, мачете, Анну.

Війна дала: химерні обліпихові ліси навколо Ялівця, Анну, кілька російських патронів, похоронну знимку Франциска й один рисунок Перфецького.

Що він робив такого, що можливо робити лише на війні: один раз ходив на стежу, один день копав шанці, один раз підривав міст.

Зовсім небагато слідів. Війна, властиво, пройшла мимо. То чому завжди війна?

3. Ще восени 1914 року ялівцівці вирішили, що ця війна не для них. Вони — Центральна Європа і не можуть мати ще більших інтересів. Але коли воює Південь з Північчю, а Схід із Заходом, то роблять це переважно у Центральній Європі, де Карпати і їх ріки. І найгірше, що може бути в такі часи — виконувати роль мирного населення Карпат або стратегічно важливого пункту на півкілометровій топографічній карті.

Тож Лукач постановив — Ялівець має зникнути. І обсадив його кущами обліпихи, які за кілька тижнів виросли так (для цього довелося всім копати справжню систему оборони з кількома рядами різних шанців і переходів між ними, ціле місто неначе гралося у стару бойківську дитячу забаву у кротів, але тільки так — запевнив Лукач — обліпиха виросте швидко, високо і густо, зімкнувшись голками на таємних стежках), що міста не було видно з жодної гори. Стирчав тільки віадук, на

якому мешкали колись Непрості. Позносили усі наріжні порохівниці, які де були. Поскладали на мості. Повідкривали вікна у всіх будинках, і Себастян вистрілив у порох запальною кулею.

Міст підскочив, підлетів, брили перемішалися в повітрі і покришилися, на місто впав лише пісок — весь одночасно.

(Кілька російських патронів — гострі кулі, на гільзі кирилична літера — Себастянові залишили лемки-дезертири, вимінявши на них трохи етеру).

4. Все в світі пов'язане через не більше, ніж чотири ходи. Так казав Франциск.

Всі в світі знаються через не більше, ніж чотирьох людей. Себастян знав Анну, Себастян знав Лоці. Лоці знав Анну, Лоці знав Себастяна. Лоці знав Перфецького. Художник Леонід Перфецький знав Анну. Перфецький рисував Анну в леґіоні УСС. Лоці зустрічався з Перфецьким у січні 1919 у тимчасовій столиці ЗУНР Станиславові. Перфецький показував рисунки — Лоці впізнав Анну. Він розказував Перфецькому про ту, що була на малюнку, а Перфецький — як колись у фільмах Франциска — що було перед малюнком.

5. Анна була вродженою звідункою. Уміла всюди пройти, все побачити, все запам'ятати і, що найрідкісніше, докладно описати. Часто переодягалася у різні строї і переходила лінію фронту. Так було і під Болеховом. Одного разу вона пішла за фронт, коли почався російський протинаступ. Австрійські відділи відступили, відкриваючи наших стрільців. На нас пішли три фінляндські полки з трьох боків. Почався бій на багнети і приклади. Багато наших згинуло, у полон взяли сотника Букшованого, хорунжу Степанівну, хорунжого Свідерського,

четаря Кравса, десятника Фрея. Решту трималися і відбили москалів. І раптом з того боку показалася у лісі Анна. Була перебрана на старого мужчину, обдерта, підпиралася довгим патиком. Йшла просто попри них. То не була необачність. Щось вело її таке, про що ніхто не довідався. За нею побігли троє. Анна взяла костур в обидві руки. Він був затесаний і гострий, як багнет. І станула проти трьох. Орудувала, як справжнім карабіном без набоїв — ніби багнетом і прикладом. Одному проколола горло, другому розбила голову над вухом, від третього дістала штиком у груди. Солдат ніяк не міг витягнути штика з-поміж ребер, і Анна наче помагала йому, обхопивши пальцями лезо. Москаль настрашився, випустив карабін, він звісився і вперся прикладом просто в землю, Анна почала валитися вперед, але її підпирав карабін. Штик вже цілий вийшов ззаду. В одній руці Анна ще тримала свій костур. Ледве підняла його і вдарила по рушниці, яка не давала їй лягти. Приклад посунувся вперед, і Анна так і впала — наперед, зі штиком у грудях, який розвертався всередині. Підбігли ще солдати і докололи її на землі так, як вчать.

6. Перфецький віддав рисунок Лоці. Лоці приніс його Себастянові, попросивши — розпакуй конверт, як я уже піду.

На рисунку Анна не виглядала на мертву.

Голова лежить на якомусь горбику, лице погідне, губи не стиснеш, ноги ледь підігнуті в колінах догори, одна рука — плавно вздовж тіла, друга — закинена у лікті до голови. Не було властивих мертвим рис — ні твердості, ні в'ялості, ні запалості, ні набряклості, ні навіть гострих зафіксованих кутів. Якби зняти одежу, виглядало би як класична натура у художній академії.

7. Він не міг сприйняти цю Анну за свою. Себастян взагалі не вірив у все існування Анни, якого сам не бачив — таку вона мала здатність і за життя.

Але, дивлячись на малюнок, відчув себе так само, як на Юра 1914.

На Ринку аж до ночі грали дванадцять циганських трубачів з Суботиці. Джин лився з пожежних гідрантів. П'яний Лукач втикав у землю якісь пагони, які росли, аж бачило око. В каналах плавалося і танцювалося. Літали на всіх гойданках і трапеціях. Коли вже всі поснули надворі, Лукач повів циганів, Себастяна, Анну до себе. Цигани ледве встигали пити. Себастян не встигав обнімати Анну, і вона тулилася до музикантів. Потім замовкли труби і почалися співи. Всі співали, як перед шибеницею. Аж враз протверезіли і згадали все, що знали, і сп'яніли знов — тепер надовго. Вони з Анною хотіли покохатися десь у куті, але не вдавалося, бо вона щоразу верталася ближче до столу, як починалася нова пісня.

На світанку верталися додому і не мали що говорити. За спиною ще галасували солов'ї, а попереду будилися жайворонки. Вони думали, що пролежать до дня з відкритими очима, але заснули, лиш стулилися. Останнє, що здалося Себастянові — відзавтра почнеться інше життя.

Він прокинувся через дві години і хотів води. Побіг до хати Лукача. Цигани вже повставали і варили кашу на вогні. Були хіба що привітні. Себастян не міг зрозуміти, від чого так близько був уночі. І цілий день чекав ночі.

8. Оглянувши рисунок, Себастян почав думати про те, як штик заходить в тіло.

З того часу він безперервно відчував щось таке. Його колять. Він коле. Шабля розтинає шкіру. Гоїться рана. Іде по полі серед ще живих, але вже вбитих. Повільно вмирає від кулі в живіт.

Болото під черевиками. Переходи в колоні. Переправи в холодній воді. Гнійні рани прочищаються брудними пальцями. Обдерті вояки. Дощівка і багно в окопах. Колеса возів треба підпихати. Рубаються дерева на дорогу. Вибухи поряд. Треба лежати. Дерева тріскаються. Колони втікачів. Повішені в садах. Повзти у снігах. Вертаються білими горбами чорні постаті. Випалені поля. Запалені очі. Від спання у холоді болять м'язи. Попечені руки. Біль, неспання, холод. Постійні зусилля і напруження, без яких навіть здобування їжі стає нецікавим. Все це відчувала і Анна. Перший раз у світі — точно так само відчувають двоє.

9. У 1921 році Себастян перестав говорити про війну, хоч його уява була там завжди. Думаючи про щось, він завжди думав про щось інше, як думав.

Але дитині почав розповідати про звірів. Найбільше йому стало бракувати Франциска.

10. Того ж року помер французький інженер. Як і сподівався — від куріння.

Було вже холоднаво, тому всі вікна були закритими. Комини теж трималося позакриваними шубрами. Французький інженер докурив останню сиґарету вже у ліжку, але не загасив недопалок у попільничці, а встав, не вдягаючи кальсонів, перейшовся через кімнату і кинув сиґарету в піч. Ще попив води просто з відра. Аж тоді влігся спокійненько спати. А в печі було повно паперового непотребу — переважно старі чернетки

і записи цілком вже банальних історій (дивно, але після війни таких побільшало, і їх доводилося відкидати — і це при тому, що люди стали значно менше приходити до нотаріальної контори французького інженера: одні історії були не до вимовлення, а інші хотілося переповідати один одному і цілим товариствам). Папір'я зайнялося від недопалка, вигоріло при зачиненому комині, французький інженер солодко помер від чадного газу.

Непрості

1. Сказали, що на похорон прийдуть Непрості. Чому вони не з'являлися всі ті роки, коли були по-справжньому потрібні, ніхто не знав. Видно, це не було потрібно їм. Значить, смерть французького інженера їх цікавить більше, ніж Ялівець під час війни. А може, справжня війна поза Ялівцем була їм цікавішою. Тут, зрештою, не діялося нічого такого, за чим не вслідкував би французький інженер. Якщо вони ще справді прив'язані до Ялівця, то прийдуть для того, щоб зробити дві дії: по-перше, отримати щось, що залишилося від французького інженера, по-друге, залишити когось на його місці. Франциск казав, що вони зацікавлені у деяких людях. Себастянові яскраво згадалося, як Франциск оберігав від них Анну, як говорив про переслідування Непростими їхньої родини. Страх, що хтось може забрати в нього дочку (ще й дочку його Анни), з'являвся — хоча б на кілька секунд — кожної години. Тепер він став розпростертим і відтискав Себастяна до меж. Треба кудись втікати.

Анна спала, а Себастян тер картоплю і смажив пляцки, щоби взяти у втечу щось доречне. Тер, смажив і думав щось зовсім інше.

2. непрості — земляні боги, люди, які за допомогою вроджених або набутих знань можуть приносити користь або

шкодити комусь, важливо, що є цей пункт — вроджені і набуті, вони щось знають, притому це можна дізнатися, набути, в такому разі непростим можна стати, дізнавшись щось.

а вроджене. їх цікавили Аннині сни. це вроджене чи набуте, сталося від морфію — набуте, але сталося лише у Анни. морфій щось відкрив, значить, вроджене. Анна дещо мені пояснила, я дечого навчився — набуте. Анна казала, що не кожен засвоїв би її науку, мусять бути якісь риси, риси — це головні сюжети, це інтонації, інтонації роблять голос, щось властиве і незмінне — піддається хіба що імітації, щоб імітувати, потрібно знати, імітація є знанням, тому що знання є імітацією. їх цікавило, що знає Анна про щось, чого вони не дізналися, значить, їх знання не безмежні. їх потрібно їм набувати, нанизувати на риси, непрості різні, набути всіх знань комусь одному неможливо, але кожен чомусь вибирає якісь певні галузі знань, залежно від рис. вони усєкі — корові, кінцькі, коточі, песії, курічі, гусії, жабії, рибії, мишині. до усєкої живини, що из кожної живини уживає ґуст. ще є гадєр, вовкун, градівник, хмарник, верхоблюд. ще є віжлун і віжлунка. але найголовніший — баїльник, примівник. найсильніше діє примова, говорення, бай. бай — це не слово, бай — багато впорядкованих слів, бай — вже історія, на різні причини є інший бай. баї є сюжетами, баянь — оповідь, оповідання історії, сюжету, причини теж мусять бути сюжетами, а щоби знайти на них бай, треба їх оповісти, в такому разі оповідь впливає на вибір оповіді і тоді вибрана оповідь оповідається, оповідається бай, який впливає, діє на попередню оповідь-причину і допасовує то, куда вона попростує після оповіді-баю до оповіді-наслідку. виходить, що самі оповіді, оповідь є всіма діями, а всі дії — оповідями, серед непростих баїльник на першому місці, його вроджені знання-риси — як оповідати (слух, артикуляція, голос, інтонація, ритм і темп) нанизують на себе набуті — що оповідати, непрості мусять знати, що оповідати, їм потрібні чиїсь оповіді — Анни, французького інженера, Беди, посла

Стефаника, генерала Тарнавського. то, що знають, вони оповідають комусь іншому, але кому. Франциskові, Анні, Лоці. після того Франциск робить такі-то фільми, Анна будує такі-то будинки, які бають щось ще комусь, і ці хтось мають що перебаювати далі, мають, непрості роблять то, що хочуть, хотіння теж треба звідкись знати, знати — почути оповідь, хотіння — оповідання, бай. хотіння мається, непрості хочуть мати, найкращий спосіб мати — могти оповісти, оповідати, хто оповідає, той має все. оповідь, отже, не тільки найбільша дія, а і найбільша річ, найбільше число, найбільша риса й ознака, непрості мають найбільше, роблять найбільше, означають найбільше, бо оповідають, детектив виявився дуже простим, знаючи злочинців — А, вигадується їм злочин В. непрості панують світом, непрості приходять, як хтось народжується, або щось народжується, і придумують йому життя, оповідають сюжет, оповідь стає причиною, життя — наслідком оповіді, і причиною нової оповіді, яку можна послухати і переповісти. життя нема без оповіді, бо оповідь є життям, сюжети не закінчуються, казав Франциск. сюжети ховаються і виникають, історії, як зараза, дають гарячку, переносяться, передаються, ховаються, вилазять і дають гарячку, сходяться, розходяться, перемішуються, зростаються, ломляться у інших місцях, перевертаються, кришаться, перероджуються, визбирувати сюжети, комбінувати сюжети (аналіз, синтез, дедукція, індукція, міфологізація, деміфологізація, аналогія, гіперболізація, додавання, віднімання, множення, ділення, наголос, тембр, артикуляція, перенесення, зчеплення, вкорінення, викорінення, тональність, темп, ритм, хронотоп, персоніфікація, алегорія, синоніми, антоніми, омоніми, конструкція і деконст-рукція, порівняльна лінґвістика). віддавати сюжети, слідкуючи за часом і місцем, така метода непростих, і ця метода є результатом, бо є так, як сказано, наказано, розказано, відказано, переказано,

заказано, вказано, приказано, підказано, а навіщо є. щоби

казати.

бай — невидиме лікарство. суть всякої форми, форма самої суті, то, що можна забрати на другий світ, то, що на другому світі

потрібне, бо там самі голоси, вічність і захват, свою вічність

своїм голосом свій бай про свій захват, ні роботи, ні скарбу, ні сили, ні тіла, ні відчуттів, ні далеко,

ні близько, ні багато, ні мало, ні колись, ні тепер, ні колись.

свою вічність своїм голосом свій захват — свій бай.

3. Всі пляцки Себастян віддав Анні на сніданок, бо не було куди йти, бо нема куди втікати. Головне — нічого не бійся.

Себастян пішов до небіжчика, помолився (Боже, не дай мені Тебе скривдити!) за оповіді душі французького інженера і дочекався Непростих. Ті просили не перешкоджати і зачекати два дні, хоча ця сім'я вперше шукала їх, а не вони її. Себастян пообіцяв, що займе мало часу і не вступався. Сказав баїльникові, що хоче бути баїльником. І попросився працювати барменом у барі, що належав Непростим.

На той час бар "Шо йо то йо" у Ялівці ставав наймоднішим повоєнним закладом модного передвоєнного цетральноєвропейсь-кого курорту. По війні адреса дещо змінилася, хоч і не обійшлося без суттєвих помилок. Все ж таки Ялівець далі знаходився в Українських Карпатах, а не просто в Чехо-Словацькій республіці. Але Станиславів, Львів і Арджелюджа опинилися за забороненою лінією на Чорногорі. На джин в Ялівець тепер приїжджалося передовсім з Праги,

Брно, Братіслави, Кошіце, Карлових Варів і Ужгорода. А ще — з Подєбрадів і Нуслі, з Німецького Яблонного, Ліберця і Йозефова. З чужинцями було легше порозумітися по-українськи, ніж по-німецьки.

Непрості без вагань погодилися, але мали одну умову. Зрештою, Себастян теж мав лише одну умову. Обидві умови виявилися однаковими — Анна має бути в тому ж барі, при Себастянові.

Казати чи перестати

1. Треба було щось змінити в барі. Себастян розказав Анні кілька інтер'єрів, про які думав, що мріяв про них ціле життя.

Анна погодилася, що найлегше красу запам'ятовувати через речі. Речі тривкі, вони переходять з історії в історію. Але насправді початкова краса — це квіти, рослини і те, з чого вони починаються і у що виростають: вода, просторе повітря, світло і трохи тепла і прохолоди.

Вони зробили так, як хотіла дитина.

2. Після припинення шестирічної солдатської науки Себастян завжди робив так, як хотіла Анна. Він не вважав це розпущеністю. Просто цілком не знав, що потрібно малим дівчатам (з хлопцем було би інакше — Себастян дуже добре пам'ятав, як відчував себе у різних порах дитинства — але, може, і гірше, бо невідомо, чи у сина відбувалося би все так само), і вважав, що маленьким людям добре відомо, коли добре, а коли зле. Головний підсумок дитинства — співвідношення між сміхом і плачем. Ялівцівських жінок, котрі намагалися прилучитися до виховання Анни, Себастян просто не допускав до дитини, а їхні поради іґнорував. Хоч через

перебудову корчми вільного часу лишалося дуже мало, Себастян щодня розповідав доньці все, що вивчив з життя тварин.

3. Корчму переробили на відкритий у кількох місцях бар, більше подібний на город. З речей у барі (крім столів і лавок) було лиш те, що зроблене з прозорого шкла.

Переважно воно було зайняте зрізаними квітами.

4. Тим часом Анна все більше часу проводила з тваринами. Особливо вона любила слимаків. Себастянові слимаки подобалися, бо здавалися виховними. їх стриманість і беземоцій-ність примушує уважніше думати про слимачі потреби, симпатії, бажання і наміри. Цілковито інші манери поведінки, самовираження і спілкування дають більший простір для взаємного пізнавання. Анна чулася щасливою, коли клала на себе слимака у тому місці, звідки йому не хотілося відразу сповзати. Він віддячував Анні ніжним повільним просуванням обраними ділянками шкіри.

Можливо, саме через цю першість ціле життя Анна найбільше вміла уподоблюватися слимакам. Коли ж вони почали кохатися, то ставала слимаком найчастіше і найохочіше. Себастян підозрівав, що в такий спосіб вона намагалася вказати — як він має поступати з нею. Все ж не наважувалася сказати цього татові словами. Себастян дивувався — як можливо аж так знати і розуміти таємниці звірят. Я просто не мала що читати, сміялася донька.

5. І дійсно, ця Анна не читала навіть Ляруса, бо: Себастян не знав французької (він воював не у Французькій Африці, а Центральна Європа означає можливість порозуміння зі всіма сусідами рідною мовою), перші роки Анна безперервно ставала

солдатом, потім вони майже не виходили з бару, буваючи вдома лише заради купелі взимку, крім того, Анна слухала у барі стільки історій, що вічний і позачасовий Лярус видавався би їй позавчорашньою газеткою, і врешті— вони покохалися так, що будь-яка енциклопедія не могла містити помічних гасел.

Другими після слимаків були рисі і трясогузки. З комах — цвіркуни.

6. В ті часи Анні десять-дванадцять. Якось вони купалися у кількох потоках за один короткий вересневий сонячний день, Кевелевом зійшли аж до Тиси. Вирішили не вертатися в гори, поки не стемніє. Знали, що ріки більше не буде в цьому році, а йти в суцільній темряві було навіть легше — підошви самі зчитували дорогу.

Себастян дивився на Анну, яка стрибала в ріку і вилазила на каміння. Таких жінок він ще не бачив. І не знав, чи побачить — Анна скоро виростала, в ній вже вгадувався натяк на його першу Анну. Він думав, що винен, бо не запам'ятовує цієї краси. Не може пригадати минулорічну Анну, трирічну. В уяві завжди рухалася сьогоднішня.

Я не мушу цього пам'ятати, казав собі Себастян. Запам'ятовування дитинства — це справа дитини. А я хочу лиш одного — дожити так, щоб не було навіть потреби згадувати її колишню, щоб вона була щодня щоденною. Я хочу жити лише з нею. Я тато і дорослий чоловік, я знаю, що кажу про свою дівчинку. Не мушу запам'ятовувати — врешті, і їй треба буде щось розказувати, коли стане жінкою.

{Анна лежала у водокрутах між камінням).

Все ж спробував щось запам'ятати. Вона — як тонке розгалуження гілки, вибіленої і обточеної, вигнутої і висушеної річковою водою. Висушена рікою.

Він мусив занурити лице у Чорну Тису.

7. Вночі, коли минали Джорджову прилуку і не розрізняли рис одне одного, Анна спинила його за руку і сказала, що їй придумався віршик. Він, напевно, дуже незґрабний, але:

як банно анно

ой як банно

бо анно доміні сто сотий

не хочу тільки твого росту

достоту наче череп'яна миска

боїться розростання

гнучнезної сосни

що рознесе її зусилля

у цих місцях здається

випускає вітер забагато

дрібненького піску

з таких складних горбів поблизу

бо пекучо засльозені очі

коли торкаєшся щокою

до долоні

якою притискаю

піднятий пух на твоїй шкірі

не знаю баю

на той пісок

так банно

дівчинко

у чорному береті

і грубих черевиках

з травинкою

в широкім роті

Вона подарувала віршик татові Себастянові.

8. Всі ці роки вони пропрацювали у барі, який справді дуже скоро став наймоднішим у Центральній Європі.

Себастян, як свого часу Франциск Себастянові, запропонував спробувати трохи пожити у Ялівці колумністам

кількох великих газет (все одно — писав він на поштових картках — у газетах ніколи не з'являється чогось по-справжньому важливого, тільки те, що спричинює більшість теперішніх бід — надмір інформації, яку неможливо переповісти... зрозуміло, що існує певна конвенція, яка забороняє філософам розглядати й описувати певні речі...), щоб разом попити джину і поговорити так, як слід говорити у Центральній Європі — з'ясовувати спільні місця і спільних людей, виявляючи таким чином кілька паралельних павутин, в яких всі себе знаходять.

Ялівець став раєм для письменників, журналістів, есеїстів, публіцистів і репортерів.

Приїжджали на джин, приїжджали на Себастяна. Одних він вислуховував, іншим оповідав. Старався, аби не було історій дальших, ніж через чотири ходи.

9. І кожного дня вони з малою Анною працювали день і ніч, переважно разом, іноді — по черзі сплючи. Дитина виростала у барі, миючи шклянки, витираючи столи і підлогу. Нарізаючи квітів у всі шкла. Часом говорили, але якось інакше. Тепер йшлося лише про те, що подумалося про щойно побачене.

10. Анні подобалося фотографуватися, фотографувати її подобалося навіть тим, хто ніколи не фотографував. Не любив цього лише Себастян. Тому збереглися тільки три знимки, зроблені і подаровані, очевидно, відвідувачами. На одній з них Анні близько десяти років. Ця знимка найцікавіша.

Себастянова постать дещо розмита. Не дивно, бо він у цей час крутився довкола своєї осі. В обох руках — ножі. Видно, що один він вже почав кидати — якраз випускає з руки. Анна тримається ногами за його талію, спина торкається

Себастянових колін, а волосся — підлоги. В піднятих руках пляшка джину і келішок. Посмішка скривлена припливом крові до лиця і відцентровою (доцентровою) силою (В таких випадках відкритий рот закрити дуже важко).

У них був такий трюк для клієнтів. Виходили на середину бару і без музики танцювали складне танґо. В кінці Анна заскакувала на Себастяна, вони крутилися, Себастян кидав ножі у ціль (кидання ножів у ціль було улюбленою розвагою в барі), а Анна хапала зі столу пляшку і келішок, наливала джину і ставила келішок на стіл так, що він під'їжджав просто до когось. Не виливалося жодної краплі.

11. Після Анниної смерті Себастян намагався зібрати хоч частину її фотографій. Він згадував відвідувачів, які могли фотографувати Анну, добував їхні адреси, відсилав листи з єдиним проханням. Але з того чомусь нічого не вийшло. Віддавати такі фотографії не хотіли навіть ті, хто міг осягнути муки Себастяна.

Тридцять років родини С.

1. В 1921 році, коли Себастян сам прийшов до Непростих, він обрав дивну форму свободи — постійно розповідати Непростим про життя своєї родини. Унеможливити слідкування регулярними звітами. У такий спосіб перетворюючи себе і свою сім'ю на таку собі дослідну плантацію Непростих.

Жити так, — казав Франц, — щоб не мати таємниць.

Непростих це цілком влаштовувало і вони перестали втручатися в їхнє життя — переконалися, що Себастян експериментує з власним життям вигадливіше і безжальніше, ніж придумував би хтось із них.

2. Свої спостереження Себастян надсилав Непростим на звичайних поштових картках.

їхній тайнопис можна було назвати непрозою.

Послання не укладалися в нормальні речення, а містили скорочений запис певного визначення, яким він давав назву чомусь пережитому — подіям, враженням, дням, людям, історіям, відчуттям, ідеям, цілим мікроперіодам. Непрості розшифровували непрозу, вміючи уявляти собі навіть більше (щоправда, іноді цілком інше), ніж знав Себастян.

Поштівки він складав під каменем біля виїзду з Ялівця. Старий Беда, час від часу приїжджаючи на своєму панцернику, забирав їх і вже сам адресував Непростим — він завжди знав, де вони мандрують, і пошта чекала на них в місцях ночівлі.

3. Так тривало майже тридцять років. За весь цей час Непрості лише кілька разів приходили до Ялівця. Тоді вони довше говорили з Себастяном і самі забирали невідправлені картки.

Хронологія їх не цікавила, а для Себастяна її взагалі ніколи не існувало.

4. Він нічого не писав лише один період — у 1934 році, коли народилася третя Анна — його дочка і внучка — і померла Анна, дочка і жінка.

5. У 1938 році, коли повстала Карпатська Україна, Непрості зробили так, як придумав Себастян — купили великий автобус, облаштували його на бар, і Себастян з малою Анною поїхав ним у бік столиці — до Хусту. За цей час він склав для уряду Авґустина Волошина кількадесят аркушів описів гірських

територій, а під час годинної зустрічі з начальником штабу Карпатської Січі полковником Колодзінським виклав докладну схему захисту краю двома сотнями правильно розміщених снайперів, особисто вибравши кожну визначену позицію.

Тим баром Себастян продовжував їздити, немов мандрівний цирк, і після окупації Карпатської України — аж до 1944 року, коли замість мадярів прийшли рускі. З цими вже не поваленсаєшся.

Себастянові ледве вдалося приписатися у Дойче Мокрій, за Кьонінігсфельдом, поселившись у домі вивезеного мадярами тирольця (Автобус-бар він лишив при дорозі у Краснішорі і чув, що ціле відділення радянських розвідників пило в ньому кілька днів, а потім всі потопилися у Тересві, як тільки завели автобус і зрушили з місця).

6. Себастян з Анною жили у Мокрій найпримітивнішим життям. їли кулешу три рази денно, Анну кликали щепити яблуні (таку добру мала руку), Себастян замовляв людям страхи. А ночами вів складну радіогру, імітуючи в ефірі діяльність кількох радіостанцій неіснуючої партизанської групи "Земледухи".

7. В 1949 році Анна отруїлася житніми ріжками і почала бачити Середньовіччя.

Непрості сказали, що мусить бути з ними, як тільки стане жінкою.

Власне через це Себастян не відвів Анну до родинних місць, коли їй виповнилося п'ятнадцять років.

До Ялівця вони вирушили аж пізно восени 1951 року.

Непростих енкаведисти спалили навесні.

А жінкою Анна стала у червні.

Вони прокохалися з Себастяном ціле літо й осінь безпробудно.

Непроза

1. не говорити ж. однаково

(ж.. — жінкам — Анна ще маленька, і він придумує їй ніжні назви — зауважує, що дівчинка стає неприязною, коли він звертається до неї тими словами, якими називав колись її маму

— навіть дуже вдало — у оповідях, які розповідав колись своїй Анні, мусить міняти хоча б кілька слів, щоб вони сподобалися доньці — навіть якщо йдеться про прості історійки від Брема — а найголовніше, що не можна говорити того самого про кохання

— не лише однакових слів чи фраз, а й повторюватися у описах відчуттів — Себастян виробляє цілий еротичний лексикон, кохаючись з трьома поколіннями своїх жінок)

2. тату на долоні

(Себастян забавляє маленьку Анну, малюючи на долонях котиків, рибок, ялинок, зайчиків і пташок — Анна годинами розглядає, як міняється малюночок, по-різному рухаючи долонею — якось у барі виступає дресирувальник жаб — його жабки малесенькі, як ожини, і різнокольорові — найбільше, однак, білих — дресирувальник має тату — великий різнокольоровий ірис між лопатками, довжелезне стебло

обвиває все тіло — Анна хоче тату і собі — вони довго вибирають, оглядаючи визначник рослин Карпат — Анна згадує малюночки з дитинства — але просить виколоти принаймні таку жабку, як у циркача — долоня — досить болюче місце, та Анна терпляча — татуюючи Анну, Себастян думає про лінії долі

— але є речі, важливіші від неї — тату на долоні мало хто може побачити — тепер Анна вітається, піднімаючи руку — вони кохаються, Анна дивиться на долоню і складається, як жабка — після того випускає з себе повітря, яке в такім випадку входить разом із Себастяном — через кілька годин після Анниної смерті жабка втрачає колір і стає білою)

3. страх — найбільша спокуса

(Себастян до Анни — є ти, світ є з тобою разом — і лише страх відриває від тебе частини і робить інший світ біля тебе без тебе

— боятися хочеться)

4. витискати помаранчу в рот цитрина висихає білим

(один з придуманих ними барних прийомів — помаранчу ріжеться навпіл і наливається келішок джину — клієнт випиває джин і відразу закидає голову назад, відкривши рот — бармен витискає сік помаранчі не в склянку, а безпосередньо в рот)

(Анна дуже змучена — Себастян витискає цитриновий сік їй на шкіру під ліктями, над ключицями, на животі, між сухожилля на кисті, під гортанню — сік вбирається і тонізує — струмочки витікають з цитринових озерець і висихають,

залишаючи густий білий слід — так само біліють пальці, якщо чистити багато цитрин)

5. б. б.; зовсім інша своя

(б. б. — без біографії — у Ялівці всі знають один одного — всі біографії відомі — у вільні дні Себастян з Анною їздять на курорти у долині Прута — де багато чужих, де їх ніхто не знає — у Татаріє, Дору, Делятин і Луги, Микуличин, Ямну — зупиняються у випадкових пансіонатах на кілька годин — щоби лиш покохатися

— розказують у поїздах і готелях про себе вигадані історії — поводяться кожен раз по-іншому — відповідно до вибраної ролі

— Себастянові тоді часом здається, що з цією жінкою він щойно познайомився — так само з помешканнями — часто після нічної роботи йдуть на цілий день у порожні помешкання приятелів

— пробують себе серед чужих речей, у чужих звичках, оглядають альбоми з чужими знимками — або з мовами — приходять у пастуші стаї на полонинах — говорять не по-гуцульськи — просять молока, жентиці, гуслянки, вурди, будзу — слухають, як гуцули намагаються їх зрозуміти, що говорять між собою про них)

6. сімнадцять каменів уперед

(ще давно — коли Себастян вишколював доньку по-військовому — така вправа — перейти ріку по камінні, не зупиняючись ні на мить, стаючи і стрибаючи з каменя на камінь — подивившись з берега на шлях лише три секунди,

спробували знов, коли друга Анна була вагітна — вона побачила і розрахувала сімнадцять кроків наперед)

7. розуміння — справа того, хто має розуміти

(це є фраґментом багаторічної дискусії між Себастяном і Непростими — вони вважають, що проблему розуміння має вирішувати той, хто дає зрозуміти — Себастян — навпаки — бо йдеться про апріорну неможливість ідентичного розуміння — своєї точки зору він дотримується і на практиці — завжди оповідає так, як хоче, щоправда, вичерпно відповідаючи на виниклі запитання— каже, що воліє риторику ощадну, а не надмірну — значень більше, ніж слів, а не навпаки)

8. епос родинних місць

(Себастян вслід за Франциском вважає, що основою кожного приватного епосу є перелік уявлень про місця, в яких відбувалася родинна історія — така собі сімейна географія рослин — у випадку останньої Анни головними вузлами епосу мусять бути Мокра, Ялівець, Чорногора, Станиславів, Прага, Африка, Львів, Трієст, Боржава, Шаріш, Болехів, Петрос, Чорна Тиса)

9. дитина — вбивця

(весна 1944 — остання весна автобуса-бару — колони вантажівок на гірських дорогах — деякі машини стоять тижнями — безпорадність управління — єдиний мотив — на Захід — солдати живуть у кузовах, вдень чекають можливого від'їзду, вночі бродять околицями — кілька угорських капралів п'ють цілу ніч в барі — Себастян впізнає серед них двох румунських опришків, котрі двадцять років тому відрізали голову Францові — він показує їх нишком Анні як фрагмент

приватного епосу — не знати, чи могли опришки-капрали пригадати Себастяна, але ніхто нікому не каже жодного слова — вранці мадяри ідуть спати до вантажівки, а Себастян з Анною переїжджають трохи вперед — Анна просить, щоб він дуже детально оповів, як все відбулося з дідом Францом

— вдень бар зачинений, Себастян кладе дитину спати і засинає сам — прокидається від відчуття, що хтось рухає його пістолет у чересі — мацає, пістолет на місці, а Анна сидить поруч і дивиться на хмари — такі прозорі, аж видно, що всередині: дрібнесенькі кульки вологи, наче ікра на водорості, коливаються на вузьких смужках густих потоків пари, все такого кольору, як підсвічений кремінь — через кілька днів хтось оповідає, що два мадяри, самі, правда, румуни, застрілилися посеред білого дня просто у машині, де спали капрали — Себастян зауважує, що в пістолеті бракує двох патронів, Анна миє шклянки — щоб убити вбивць, думає Себастян, їй треба було самій вертатися десять кілометрів)

10. дифузія, вбирати один одного, вбиратися один одним (Себастянові відкривається теорія зворотного всмоктування —

він експериментує з корінням — переносить висновки на людей

— доказує, що чоловік всередині жінки не тільки випускає рідину, яка всмоктується жінкою, але й сам вбирає трохи жіночої вологи

— за законами порожніх капілярів і сполучених посудин — Себастян вірить, що таким чином відбувається всесвітнє перемішування субстанцій, яке видається йому страшенно важливим — в кожному разі сам він прагне прийняти максимум такого екстракту)

11. коньяк з цибулевою зупою; сік з лози винограду; портер з диким медом; джин з червоними мурахами;

(один араб ще в Африці каже Себастянові — передовсім вчи своїх синів робити їсти, вони будуть мудрими і радісними — у Себастяна нема синів, але є дочка Анна — він вчить її робити їди: розказує, що їх треба не боятися придумувати, як найкращі пригоди для себе — робити їсти для когось завжди сенсовно, як виховувати дитину чи плекати рослини — заняття, яке вертає до безпосередності звірів і птахів, коли питання що і для чого робити ще не виникає — цікавість, яку можна дарувати — протистояння різних стихій і сутностей, які можна навчити жити разом — початок всіх смаків у рослинах — тому, що їм нема кінця, нема кінця робленню їжі — Анна почала з бару — варила портер разом з щільниками дупляних бджіл — подавала гарячу цибулеву зупу відразу після коньяку, і знову запивати коньяком по ошпареному піднебінні — кидала в шклянку джину кількадесят крилатих червоних мурашок (вірячи, що убивати у їді не гріх), які додавали спиртові пекучості своєю кислотою — голодною весною обтинала виноград на заростих балконах і збирала сік лози, потому розчиняючи ним ялівцівку в пропорції один до пів

— і так зі всім)

12. дощовий пансіонат

(під час одного з виїздів у долину Прута Себастян з Анною зупиняються в маленькій віллі у закопанському стилі — поки вони кохаються, починається дощ — якщо такі дощі починаються, то тривають у Карпатах цілими літніми тижнями — чому я тебе сьогодні так багато хочу — питає Анна — коли вона щось питає Себастяна, то завжди робить це за звичкою по-дитячому

— як донька, а не жінка — Себастян теж забуває, що Анна не дитина — відповідає просто, правдиво, старанно, образно і мудро — щоб це було зрозуміло ціле життя — людині вкрай необхідні тертя і тиск людських площин — кількість цього є наперед заданою, як кількість ударів серця — а ми так довго не — Анна підставляє різні ділянки тіла — тіло — брама душі — брама відкрита — душа відживає від доторків — слідкувати за зміною сили млаки за відкритим вікном — інакше можна не вернутися з лету — вони виходять з пансіонату — виходять з лісу — несподівано закінчується дощ — йдуть полониною — Анна хоче ще — вони кохаються у перегрітій траві під розрідженим повітрям, яке погано стримує сонячне світло — Анні так добре, що міняються площини, так, що хочеться про це завтра говорити — якщо є завтра, якщо є говорити, якщо є площини — бо вона кількаразово відсутня навіть тут і тепер — Себастяна вона забирає з собою — він так далеко у ній, що вони думають, що його взагалі не видно — птахи сідають на землю і дивляться зблизька — вони дивляться без сорому на птахів і бачать відкритість великої Анни, яка ледве вміщається в оці — вони більше не можуть віддаватися сонцю, але хочуть ще глибше — збираються (тепер Анна стає голою маленькою дівчинкою з широким ротом) туди, де може бути мокро — вони біжать у лісову віллу — може треба якось рухатися, але дай полежати нерухомо, бо закочуюся за очима — за вікном паде дощ — я можу давати багато мокрості

— лежать нерухомо і туляться — Себастян уявляє, як Анна перший раз годує таку саму дівчинку — Анна мріє, як перший раз дивиться на такого самого хлопчика — добре не тобі, не мені, не нам, а світові — ти зробив мене такою)

13. історія погляду вздовж щоки повість губ

ціле есе в сірниковій коробці

(останній Анні кілька років — це найважчі дні 1938 — все, що Себастян розказує малій на ніч, або погано закінчується, або втрачає сенс, бо він викидує з оповідей недитячі місця — дітям треба читати вголос, переконаний Себастян — діти мусять розглядати книжку, тата з книжкою, літери, папір з літерами

— діти мусять хотіти дочекатися самому зрозуміти книжки — бо кажуть: бо так є написано — побачити багато давніших голосів, щоб краще вирізнити власний — наші Ляруси вже давно скінчилися — Себастян робить дивацькі книжки — розтинає поштівки й опалітурює фраґменти, маленькі шматочки паперу складає пронумерованими купками у сірникові коробки, обписує стіни, стіл, ліжко, двері — він сам пише написане — пише різними голосами — вечорами лягає біля Анни і читає вголос історію погляду вздовж щоки, повість губ, есе в сірниковій коробці, хроніку відсутності хроніста, епос колійових станцій, казки пташиних страв, філософський трактат плюща — Анна слухає різні голоси і намагається почути свій — і справді, щось зрушилося)

14. цілувати часто поцілунок через светр (впродовж дня Себастян десятки разів щільно притуляється відкритими губами до вдягненої Анни і сильно і довго видихає все повітря з легенів — через светр іде тепло, і вже десь на середині видиху шкірі у місці такого поцілунку стає гарячо — якщо це робити часто, то власним теплом можна відчутно підтримувати цілованого навіть у сильні холоди — відчуття посилюються магічним значенням віддавання зсередини себе у тіло іншого чогось, що є самим життям)

15. ця недоступна структура — як мозок, як горіх, як затиснена долоня, як насіння

(один час Себастян відчуває, що в нього розвивається певний психоз — між Аннами він не має і не хоче мати, дійсно не хоче, ніяких інших жінок — але в якийсь з таких часів розуміє, що сенсом еротики є не об'єкт, а шлях — спілкування тілесних ландшафтів — входження, проходження, перебування, повернення

— диво кожного проходу —— шлях, який сам провадить — всеохоп-ність одноманітності — місце, в якому можна зустрітися з всесвітом

— його психоз полягає у перебільшеній через недоступність ностальгії — навіть нейтральні ситуації він оцінює як такі, що в або поза — іноді йому аж здається, що здійснює мандрівки цим шляхом у повний зріст — просуваючись, протискуючись, перебуваючи, завмираючи, провалюючись, сковзуючи, впадаючи — лише тому, що мандрівки уявні, він думає, що живе неправильно, безбожно марнуючи подароване життя)

16. бачити Середньовіччя

(1949 рік — у горах великий голод — Анна їсть сирі зерна жита, заражені ріжками — бачить Середньовіччя, в якому відбуваються теперішні речі — відрубані голови, тортури, валки втікачів, приходи чужих, понищені лиця, широкі пояси, уроки граматики, бестіарії, музики на пирах, обмаль їди, порубані ліси, засмічені ріки, мішання мов, сушені фрукти, виразкові хвороби, божевільні вистави, втрачені хроніки, рукописні апокрифи, смердючий одяг, брудне начиння, поламані руки, знищені ноги, розтягнуті сухожилля)

17. шість

{останній Анні шість років — Себастян купає її — зауважує, що чотири темніші від шкіри крапочки під ребрами і на животі є насправді недорозвиненими сосками — згадує найбільшу мрію Франциска — чи той відважився б хоч припустити — три пари грудей у його правнучки)

18. (Одну пачку карток старий Беда чомусь не забрав з-під каменя. її знайшли аж в кінці п'ятдесятих, коли демонтовували австрійські військові дороги у карпатській субальпіці. Всі до одної поштівки були фотографіями із знаменитої у тридцятих роках чорногірської серії. Совіти ще не мали жодних карпатських видів власного друку, і ці, зняті об'єктивом риб'яче око, забрали до краєзнавчого музею у Ворохті. Написи олівцем на звороті важко було зрозуміти).

відчуття дискомфорту — це сліди попереднього смаку на слизовій, які змушують до пошуку наступного

у кожному періоді — новий сленґ; як нове буття; мови минають повільніше, ніж періоди. Вони накопичуються, займають все більше території, витісняючи мову канонічну — нам вони більше означають. Скоро ми з А. доживемо до того, що зможемо розмовляти лише своїми фразами

літо білого вина; звикнути до австрійського зеленого вина

зустрічався з Полковником і Ярим

всі періоди проходять (бачу те вже на другій дитині і третій жінці)

добре знати, що ти є, завжди десь є

віра в те, що було у дитинстві

думати про те, як нога потрапляє між ноги і стає потертою

вона заснула коло печі з атласами рослин на колінах

коли пісяєш на мох, прибиваєш метеликів, які там сидять і вдають розгорнені листки

тепер я вже нікому не заздрю, бо бачив сльози добрості

їй можна було більше, ніж (чому деяким жінкам усе можна, може, тому, що можуть усе)

землекопи їдять руками

анімація на сонці, на хмарах, на місяці

деформація скручування

така повнота буття, що можна розчинитися всередині

(Якби можна було знати, що ці нерозшифровані послання означали — що вони означають (мої Анни не були, не будуть, а є, завжди є, так добре знати, що вони завжди десь тільки є). Якби ми знали більше людських доль, казав Себастян. Часто в цьому головна терапія баю).

Тепер підбірка листівок з Чорногорою зберігається у музеї Карпатського національного природного парку в Яремчому.

Май красний бай (наприклад)

1. Себастян розказував лише те, що могло бути, і тому було так, як розказував Себастян.

Всі роки перед тим, як почати говорити, Себастян по-справжньому тільки те і робив, що дивився і думав, як розповідати історії.

2. Себастян розказував, що може розказувати людям про їхнє життя так, що вони захочуть жити вічно, нічого не змінюючи. І люди дійсно хотіли жити вічно і нічого не змінювали.

Себастян розказував, що навіть на допиті не розкаже всього про свою любов, свої любові з Аннами. І дійсно — на допиті Себастян розказав не все, бо переборов себе і говорив зовсім не так, як би хотів, як не дозволяв собі оповідати ні разу в житті.

3. Потому він розказував, що нічого дивнішого ніколи не чув. Його забрали прямо з вулиці у Кьонініґсфельді.

Вони вже жили у Мокрій. Себастян йшов додому, вертався з бутини з-під Темпи. Там одного лісоруба притиснула втята ялиця. Не вбило відразу, але він перестав жити — лежав собі ні в тих, ні в сих. Лісоруб був нетутешній — прийшов десь з Березова, тому його не було куди забрати. Закопати такого було би гріх, і вночі по Себастяна приїхали кіньми без сідел і вуздечок. Він оглянув прибитого і побачив, що той забув, як дихати. Посидів коло нього і розказав потрібну байку. Березун все згадав, встав і запрошував колись прийти у Березови. Мусив якось віддячити, але тепер рубав ліс, то захотів віддати лиш те, що мав — грудку будзу.

4. Себастян затримався у бутині трохи довше, бо мусив щось послухати про Березів — він там ніколи не бував, хоч знав багато березунів.

Себастян казав, що найцікавіше йому слухати, як хтось оповідає про місця, яких він не знав. Тоді просив розказувати так, ніби ідеш, дивишся і говориш те, що бачиш. Потому — так, ніби їдеш на ровері чи коні (трохи вище, тоді бачене міняється несподівано сильно), далі — якби виліз на вершок дерева. І обов'язково виймав мапу тієї місцевості і просив розмалювати словами все позначене.

Навіть війни, табори і всілякі катаклізми Себастян сприймав передовсім з цієї точки зору — як багато зустрічається людей, які походять і приходять з різних місць, виросли і бували в різних місцях. Великі зрушення перемішують людей, і основою гово-рення і способу мислення стає порівняльна географія.

5. Себастян ніс грудку сиру Анні на вечерю і сніданок. У Кьонініґсфельді коло дверей шевця стояв, як завжди, винесений стіл, і кілька чоловіків грали у карти. Решта дивилася. Себастян ще з Африки привчився бачити дороги, якими щодня ходив, у порівнянні з вчорашнім. Вчора (і позавчора, і позапозавчора) трьох із сьогоднішніх спостерігачів не було. Коли ж він подивився, як вони на нього дивляться, то зрозумів, що то — по нього.

6. Себастян ще міг втекти — звернути між кольорові дерев'яні будиночки, садами вибігти до берега і поплисти серед колод Брустурянкою до Тересви, Тересва винесла би в Тису, а вже Тисою через кілька днів можна бути у Дунаї і завертати або до Відня, або до дельти — і там, і там є безліч схованок на ціле життя.

Зрештою, він знав, що ріки найкраще зв'язують цілий континент, бо всі місця континенту з'єднані не більше, ніж через чотири ріки.

7. Ще в Африці Себастянові не раз доводилося долати ріками величезні відстані, днями не вилазячи з води. Він лише перекладав з кишень у алюмінієву флягу з видряпаним своїм іменем і номером полку все, що могло розмокнути, і плив в одежі за течією, штовхаючи перед собою кілька зв'язаних легких жердок, на яких лежала рушниця.

Околиці, побачені з рівня поверхні води — коли погляд ковзає по дотичній — не менш цікаві, ніж з пташиного польоту. А рельєфи дна часом навіть багатші. Не кажучи вже про те, що все найцікавіше у житті людей відбувається на берегах, над водою рік.

Останнього разу він запливав у химерні мережі каналів з майже гарячою водою і не по-земному багатою рослинністю на дні, далі — у рештки підтопленого форту.

Чомусь саме це снилося йому найчастіше впродовж всього життя. Такою була його ностальгічна Африка. І ще — прозорі бухти, і пливе багато черепах.

Але тепер не можна було нікуди плисти — Анна чекала на тата.

8. У Кьонініґсфельді Себастян міг би хіба стріляти — якщо зробити це першим, то поцілив би відразу трьох одного за одним так, що вони впали би разом. Так він колись застрілив сліпого вбивцю і його дитину.

9. Тоді були часи, коли довкола Ялівця вешталося багато озброєних людей, перемістивши в гори свої полювання один на одного. Часто траплялося так, що спочатку стрілялося, а пізніше переверталося тіло і дивилося — хто то. Себастян мусив тримати пістолет напоготові під рукою — під лядою, там,

де грейпфрути, матовий слоїк з цинамоном і велика шклянка з горіхівкою для себе.

10. Коли до бару зайшов сліпий з кількарічною дитиною на шиї, ніхто навіть не подумав, що вони можуть бути небезпечними. Себастян варив каву з гашишем для чотирьох растаманів, які грали з Анною у слова — Анна називала одне і те ж українською, гуцульською, польською, німецькою, словацькою, чеською, румунською, мадярською, а вони вгадували — що що означає.

11. Такі лінгвістичні ігри Себастян почав придумувати Анні після того, коли зауважив, як легко їй вдаються не лише образи

і манери тварин, але й мови. її фантастичний слух чув у мові звірів більше відтінків, ніж існує слів, якими щодня послуговуються люди. Був час, коли Анна майже повністю перейшла на нелюдську мову, а Себастян відповідав їй так само. Врешті він схаменувся — ще трохи і вони перестануть уміти між собою говорити. І понапридумував стільки забав, що тепер вони говорили про лінґвістику — часом дуже складні міркування, як про якісь побутові речі.

Гра у слова закінчувалася тим, що з кожним словом Анна мала придумати гарні речення різними мовами, а ці речення укласти у змістовний абзац. Сюжет абзацу переважно формувався настроями і механікою, способом мислення ужитих мов чи був радше артикуляційним — так, щоб було приємно, чи тяжко, чи смішно, чи страшно, чи ще якось вимовляти.

12. Растамани були найманими убивцями. Але їх ніхто не боявся, бо це було відомо. Перші в Ялівці наймані убивці після Штефана. Растамани приїхали з Будапешта і, виконуючи

замовлення сеґедської Нанашки, розшукували і знищували у горах всіх комерсантів — жидів, чехів, українців з "Маслосоюзу", які пробували організувати закупівлю і експорт сирних коників.

Забрівши у Ялівець, растамани зайшли у "Шо йо то йо" і засіли тут на кілька місяців, частково латиноамериканізовуючи карпатське містечко — вони занесли у Ялівець мате, кольорові чоловічі сорочки навипуск, співані самби, великі в'язані берети, звичку спати у гамаках, виставляти влітку кімнатні вазонки на сходи, вечеряти на балконах.

Вони розрахували, що можна і не бігати горами за комерсантами, а сидіти в одному місці і чекати, заки всі поприходять самі.

13. Себастянові найбільше подобалося, як вони уміли цілі дні проживати на березі ріки — лежали, купалися, дивилися на воду і хмари, курили, спали, нічого не говорили, їли по нитці коників зі сиру, малювали собі щось камінчиком на камінчику, ставали на руки. Або просто пили джин. Як справжні хижаки, набиралися сонця й ощадно рухалися. Часом брали з собою Анну.

Дівчинці з ними не було нудно.

14. Себастян чомусь зовсім не хвилювався, коли Анна йшла з растаманами. Хоч звичайно він намагався берегти дочку від усіх клієнтів бару, котрі звертали на неї увагу. Особливо пізніше, коли друга стала підлітком, і він особисто знав кількох поважних людей, які приїжджали до Ялівця, щоби посидіти в барі і подивитися на Аннині руки чи губи.

15. Один з них був анонімним скульптором. Захоплений пластикою середньовічних скульптурних груп, примітивних народних фігурок і давніх африканських статуеток, він вирізав копії дерев'яних скульптур і продавав підробки колекціонерам, щиро вірячи, що виконує певну місію, що відповідна кількість таких постатей може змінити світ на краще. У гуцульських селах його не любили, бо він за величезні гроші намагався викупити всі фіґури з церков і цвинтарів. Відмовляючи йому, громада боялася, що він колись вернеться і або щось украде, або попалить усе з розпуки.

Трохи мали рацію. У Празі скульптор щойно відбув суд, який дав йому великий штраф за навмисний підпал кількох крамничок з паперовими квітами. Так він відстоював справжню красу.

Себастян його цілком розумів.

Скульптор приїжджав уже кілька разів, відколи перший раз побачив Анну. Він сидів при барі, пив вино з водою і зарисовував кожен рух Анни. Хотів видати свій підручник анатомії для художників, не подібний на всі сучасні уявлення про будову тіла.

Казав, що Анна є бездоганною моделлю для середньовічних Савських, сільських надгробних пієт (Марія, Марія Магдалина, Марія — мати Якова і Осії і Соломія) і нагих негритянських королівен (але з Центральної Африки — тонких, довгих, з подовгастими головами і найвиткіших) одночасно. На вигляд, на вигин, на твердість.

16. Тим часом Анна мала якесь дивовижне почуття вірності і відданості і рідкісне вміння встановлювати власнообрану

дистанцію, яку лиш вона мала право реґулювати. З нею було легко заприятелювати, але звабити — неможливо.

Тож насправді Себастян навіть не натякав їй остерігатися чи скульптора, чи растаманів.

17. Між іншим, лише після того, як Себастян сам кілька разів ходив після нічної роботи на ріку з растаманами, він до кінця усвідомив, як змістовно і солодко можна нічого не робити.

18. Ще одна розвага растаманів, яка теж страшенно сподобалася Себастянові, дуже скоро захопила все місто.

Проходячи ялівцівським Ринком, растамани назбирували повні кишені каштанів, яких нападало з дерев цілі купи. А впродовж дня вони виробляли з ними різні приємні і складні речі — закидували на дахи (і каштани котилися дахівкою вниз, падаючи на бруківку, як з трампліна), попадали каштанами в ринви, жонґлювали ними, перекочували по столі, намагаючись пускати каштан між пляшками один одному, підкидали їх аж до птахів і перекидалися ними, тримали по кілька у руці і пускали плисти каналами, клали їх на дно шклянок перед тим, як наливати джин, дарували незнайомим і знайомим, залишали після себе на березі ріки, у барі, на міських лавках і гойданках, на більярдному столі.

19. Свій перший тиждень у Ялівці растамани на столі ж і мешкали. Сталося якось так, що у цілому місті їм не знайшлося жодної вільної кімнати. Йти десь по кутах вони не хотіли.

Растамани заплатили Себастянові за годину більярда, навіть не брали київ і куль, а познімали черевики і лягли на стіл відпочити. Один запитав — чи можна таке робити,

Себастян вирішив, що можна, бо виконуються обидві вимоги щодо більярда у барі — за нього заплачено і ніхто нічого не нищить. Після першої години растамани заплатили ще за дві, тоді за добу і нарешті — за тиждень наперед.

20. Був якраз сезон трави, коли вони з'явилися, і трави було море. Растамани скрут за скрутом курили самі і роздавали всім гостям. Деякі курортники вже стали растафаріанцями, а журналісти годинами слухали оповіді про Ямайку. В барі було так задимлено, що кожен, хто не курив, хоч-не-хоч мусив дихати спаленими коноплями, висідаючи на одну чи іншу хвилю.

21. Коли Себастян прав їхній з Анною робочий одяг, то вода ставала не брудною, а жовтою — від вимитих з-поміж ниток осадів канабінолу.

22. Мала Анна теж була постійно накурена.

(Себастян згадав собі це у 1947 році, коли з відділом Чугайстра спинилися на ніч у хаті біля Гути. Після вечері тридцятеро партизанів закурили буркун, а посеред ночі виявилося, що від диму померло немовля, що спало у тій хаті за заслоною).

Спочатку вона трохи настрашилася — їй було так добре, аж здавалося, що так залишиться назавжди.

23. Згодом Анна курила часто, але тільки у присутності тата — той не хотів, щоб їхні конопляні досвіди надто різнилися.

Одного разу, покуривши гашишу, вона відчула, як Бог показав з-поміж хмар палець, підняла свій до неба, і так вони

кілька хвилин помовчали у безконечності, торкаючись пучками пальців.

Однак через якийсь час часи змінилися і час гашишу відійшов.

Цікаво, але значно пізніше, коли вона підросла і Себастян розказував, що він відчуває, кохаючись з нею, Анні завжди пригадувалися її конопляні сприйняття цілого світу.

24. Тоді, коли до бару зайшов сліпий з дитиною, вона не курила, лиш грала з растаманами у слова і дримбала реґі.

Сліпий був убраний у звичайний європейський костюм — лише Себастян автоматично зауважив кілька химерних кольорових латок у різних місцях маринарки, —— а на шиї сиділа кількарічна дитина у поплямленому светрі. Сліпий не мав очей, а про дитину неможливо було сказати — хлопчик то чи дівчинка. Вони простували до бару, маля руками якось керувало чоловіком. Тричі воно мусило сильно нахилитися до голови сліпого, заки дійшли

до ляди. Нагиналося, обминаючи спинки крісел, прикручених ніжками до стелі — Себастян зробив так, що все умебльовання бару, як у дзеркалі точно, повторювалося на стелі.

25. Недавно було інакше — вся стеля була нашпигована різними ножами — лезами донизу, які давали дивні відблиски, тіні, лезовий ліс створював неповторну акустику і додавав приємного неспокою. Ножі Себастян зняв після того, як кілька бойків, які крали коней на закарпатських полонинах і відводили на Галичину, напилися, посварилися, вхопили

одного свого колеґу за руки і ноги, розмахнулися і підкинули до стелі.

26. Сліпий сперся руками на ляду й замовив міцний чай з ваніллю, спиртом і кількома будь-якими червоними ягодами. Дитина оглядала зал. Себастян відміряв спирт, коли занепокоївся. Дивлячись на руки чоловіка і якийсь невловимий рух малюка, він чомусь пригадав собі одну забаву з Анною.

27. В неї вони почали грати після того, як придумали собі нову стратегію — більше театральності у поводженні (тоді вони дозволяли собі таку міміку, яка часом перевершувала паяцьку).

Він ставав при ляді; руки закладав за спину і так сильно зводив разом лопатки, що спереду було видно самі рамена; Анна ставала ззаду, її зовсім не було видно, і виставляла свої руки наперед Себастяна; виглядало, ніби у великого чоловіка — маленькі дитячі руки, так вдало вони синхронізували Аннині маніпуляції і жести з мімікою та штонаціями Себастяна. Гра називалася "Два бармени — дві руки". Саме ця алюзія — двоє, але дві руки, так насторожила Себастяна. Руки чоловіка далі лежали на ляді.

28. Себастян відвернувся і ступив пару кроків до креденса, щоб взяти з полумиска вишні. Дорогою навіть встиг пригубити чай (він завжди пробував готові складні напої перед тим, як подати шкло клієнтові), і йому посмакувало. Раптом його обпекло те ж відчуття, що виникало завжди, коли хтось несподівано швидко і тихо підбігав ззаду. Він страшенно цього не любив і був у такі моменти найнебезпечнішим.

Себастян випустив з рук чай, розвернувся, вхопив пістолет (рука дитини була під светром) і двічі вистрілив. Так скоро, що

дитину не скинуло з шиї, а вони впали разом — як стояли, лиш перевернули кілька кошиків з яблуками-паперівками і різними сухими фруктами, що прикрашали бар. Себастян перескочив через ляду і нахилився до дитини, витягаючи її руку з-під светра — аж тепер він додивився, що плями були зроблені якісними малярськими фарбами й укладалися в цікаву абстрактну композицію). Маленька рука стискала руків'я великого пістолета.

29. З того часу все, що робили растамани, присвячувалося Себастянові. Вони пили лише за його здоров'я, бавилися з Анною, навчили її довго лежати на дні ріки, дивлячись догори через воду (хтось зробив навіть таку знимку; коли Анна померла і Себастян шукав її фотографії, то пошкодував, що растамани не фотографували Анну — вони би обов'язково прислали все, що мали), з кожного скрута залишали кілька затяжок.

30. Вдячна сеґедська Нанашка передала Себастянові цілий звіринець, зроблений із сиру. Коня, барана, оленя, цапа, вола, тура і єдинорога натуральної величини привезли рожевощокі і блискучі, але трохи вайлуваті моцурі з грубезними кістками, котрі служили у Нанашки гайдуками, сердюками, збуями, побій-цями і мусили щодня куштувати всі сири і бриндзи на містечкових базарах.

Спеціально для Анни Нанашка додала коралі із задубілого сиру і кілька ескізів Франциска, на яких було видно, як той намагався осягнути символіку сирних коників.

31. Коли ж почали пропадати лещатарі і прислана поліційна комісія зацікавилася Себастяном (надто часто зниклих лещатарів востаннє бачили якраз у "Шо йо то йо"), то растамани самі вислідили банду розбійників, які скидали лещатарів в урвище, а їхні дорогі лижі, черевики, годинники і

фотоапарати перепродували у туристичних поїздах на станціях з польського боку.

32. Того дня растамани влаштували у барі забаву лише для Себастяна, Анни і кількох їхніх друзів, винайнявши весь бар на цілий вечір.

Один з них виконував обов'язки бармена, інший приготував пишну вечерю, додавши в кожну страву інакшого гашишу (зацукровані квіти коноплі і солене насіння були на десерт (так Себастян навчився харчуватися насінням, не важливо — конопляним чи ні, він просто збирав насіння різних рослин, носив його у кишенях череса і підживлявся ним у голодні дні)). Два інші керували винайнятою гуцульською капелою, яка мусила грати реґі (колись я тебе під цю музику візьму — подумала Анна про тата).

Наприкінці растамани хотіли помінятися з Себастяном кульчи-ками. Оскільки Себастян не мав кульчиків, то — хоча би з Анною. Для цього довелося проколоти Анні ще дві дірки стрілою від арбалета (растамани у своїй роботі не визнавали вогнепальної зброї), а кожен Аннин кульчик поділити між двома растаманами.

33. Чомусь усі забули, що стріла змащена речовиною, яка не дає згорнутися крові. Мочки кровили і кровили. Не допомагали ні зела, ні баї. Анна навіть знепритомніла від втрати крові (було так, розповідала вона потім, що раптом почали мерехтіти і змінюватися кольори, лише кольори усіх предметів — не виходячи за свої межі на самих предметах, а слабість була приємнішою від будь-якої сили), поки дія речовини минула. Себастян зацікавився цим препаратом і растамани подарували йому цілу пляшку такого плину.

34. Себастян передав плин Непростим для аналізу. Вони ж використали його, мабуть, інакше.

У Ворохті бував один варшавський етнограф, який вже майже розгадав таємницю Непростих і планував написати статтю про те, як неграмотні гуцульські псевдочарівники-хитруни маніпулюють Європою і світом за допомогою сюжетів. Якраз тоді він і помер у найрозкішнішому готельному ресторані Ворохти, куди колись ще молодий Франциск ходив після промальованих ночей пити ранішню каву з яєчним лікером (той лікер насправді був спиртовим ґоґолем-моґолем, але яйця для нього можна було вибирати самому: вони лежали у великій касетці — різних розмірів і забарвлень, крапчасті, однотонні, майже прозорі — позбирані у хащах жерепа яйця всіх видів гірських птахів), яка іноді закінчувалася пізньою вечерею з грибової зупи, печеної кукурудзи з пастою із пстругів, бобом у терновому сосі, замороженим філе мідянки з тертими ґоґодзами і калганівки, двох— трьох кварт калганівки.

35. Етнограф обідав у товаристві начальника вокзалу, латинського священика, директора тартака і санаторійного лікаря. Раптом почав потіти. Дуже скоро замість поту на шкірі повиступали краплини крові. Кров'ю засльозилися очі. Він витерся рукою і лише розмащував акуратні червоні цятки. Кров сочилася невпинно. На бездоганному білому вбранні з'явилися червоні плями, які швидко збільшувалися, прямували одна до одної і зливалися у суцільне мокре червоне. Ніхто не знав, чим зарадити. На тілі не було жодної рани, а кров текла з усіх пор.

36. Коли забава з растаманами майже закінчувалася, Себастян подумав про всю ту безліч чудесних дрібничок, речей, музики, способів, спецій, вин і фільмів, які — усвідомлюєш це дуже чітко — ніколи не будуть у твоїм житті, яке вміщається у межі між студінню і спекою, чимось нормальним.

37. Растамани подарували їм дуже гарний екземпляр індійської коноплі у кам'яному горщику і ще довго оповідали, як радісно було б жити Анні, якби з цієї рослини почати маленьку планта-ційку на безлюдних і максимально освітлених схилах і полонинах. Бо всяку рослину садиться передовсім для того, щоб отримувати радість від садження рослини.

Наступного ранку Себастян згадав, що треба не забути спитати растаманів, як все ж таки доглядати за цією коноплею, але виявилося, що вони нарешті пішли з Ялівця.

38. Сліпий убивця ще раз пригодився у 1938 році. Себастян не знав, як перенести на Карпатську Україну два

пістолети. Довго думав, аж подумав про дитину сліпого. Взяв чотирирічну Анну (вже не ту, що була тоді в барі) на шию, пістолети заховав на ній і пішов попри пости. Боявся лиш, щоб мала — у нападі дитячого бажання перестріляти все — не витягнула зброї зі сховку.

39. Себастян чомусь страшенно вірив у перемогу Карпатської України, бо сюжет видавався дуже вдалим.

Йому залежало, щоби українська справа починалася саме у Центральній Європі. Хоча відомо, як представник польової розвідки штабу Карпатської Січі, який їздив тоді у автобусі-барі Транскарпатією, чистий націоналіст, доповідав командуючому Климпушеві про своє переконання, що Себастян керується скорше ідеєю ландшафтів, ніж ідеєю нації.

Може, і так, бо Себастян трохи охолов, коли ознайомився з планами уряду про лісову політику і побачив, як громадяни використовують автономію передовсім для нищення лісу, води і каміння.

Зрештою, питання лісу і деревини завжди було у цих краях визначальним.

40. Незважаючи на певне розчарування (все ж таки його основною властивістю була споглядальність — бачити все і знати, що бачиш, — яка приводить не до байдужості, але до згідності зі всім, що відбувається), Себастян спішив закінчити визначення всіх снайперських позицій для перетворення гір у велику фортецю.

41. На одній з таких позицій — неправдоподібній металічній конструкції, чимось подібній на Ейфелеву вежу, з дерев'яними дірявими кладками на високості, поламаними сходами і вузькими люками між різними рівнями — Себастян знайшов пляшку сливовиці, яку тут же і випив. Аж випивши, додивився за ледь помітними слідами, що перед ним тут зупинялася угорсько-польська диверсійна група, яких тоді було багато по всій Карпатській Україні. Паленка виявилася отруєною (Себастянова свідомість ще не була готова до аж такого підступу).

Ставало щораз гірше. Тобто СебастяновІ було добре, він любив гарячку, але сили його соків кудись зникли, легені ледве встигали набирати і випускати повітря, яке нічого не давало. Чомусь руки стали, як обпечені, і страшенно боліли б, якби не гарячка. Треба було негайно міняти всю воду в тілі.

42. Він побрів вище в гори — не хотів прийти помирати перед дитиною. І не хотів до шпиталю.

Ще давніше постановив собі — якби з ним щось сталося, то не кликатиме лікарів і не лежатиме безпомічно вдома, а, як звір, що ховає власну смерть, подасться в гори. Гори ж або виходять його, або тихо поглинуть.

43. У шпиталі він вже раз був. Ще давно, зимою, щойно почали кохатися з другою Анною, ще у Ялівці.

Він набрався дивної зарази, доївши абрикос після одного гостя, кавалерійського офіцера з іноземного леґіону — неймовірно немудра випадковість.

Його тоді арештували, аби не поширити хвороби, і завезли до закритого гірського шпиталю у соляних печерах. Завеликі підземні білі зали без дверей переходили один в одного короткими і трохи нижчими, але такими ж широкими коридорами. У кожнім залі просто на купках солі лежали хворі, обмотані незнаним листям. Лікування полягало у періодичних натираннях надгустою ропою. Стогони болю додавалися (здавалося, що окремих голосів більше, ніж насправді) і мандрували підземеллями, які не знати де закінчувалися.

Цей шпиталь був одною з новацій чехо-словацького міністерства здоров'я у викоріненню карпатського сифілісу і винищеннюінших зараз. Хворі утримувалися у тюремній ізоляції часом стільки, скільки могли жити.

44. Себастян вже не міг собі уявити, як виглядає зима на землі, а соляний сталактит біля нього майже доторкався сталагміта, коли одного дня у залі з'явилася Анна.

Це могло означати лиш одне — її теж заарештовано, але означало інше. Вірна Анна, не зумівши прорватися до тата (переважно всілякі заборони не стосувалися її, й охорона сама пояснювала, як йти далі недозволеними шляхами), додумалася найнятися у шпиталь санітаркою — охочих працювати тут завжди бракувало.

Щодня вона приходила натирати його ропою (ти мій найкращий крем, казав Себастян; то ти — мій, і знаєш чому), а щоночі — любитися. (Я хочу мати ті самі мікроби, що і ти — заперечувала Анна. Врешті, це навіть добре, бо вдруге вже не захворіємо). Слава Богу, вона взагалі не захворіла. Невдовзі випустили Себастяна, і вони вернулися додому разом.

Зима ще не минула.

Себастян так і не наважився сказати Анні, що імунітету від цієї хвороби не буває. Але, здається, вона страшна лише тим, хто колись був у Африці.

45. У Африці молодий Себастян мало не помер від тієї ж болісті.

Але тоді було ще гірше — через африканський клімат на виразках виростали екзотичні гриби. Ніхто не знав — чи вони з'являються із занесених спор, чи то утвори враженого тіла, але гриби так сильно боліли, що Себастян волів зрізати їх разом з ділянками шкіри.

Тоді він теж був на позиції. Було велике африканське місто з глини. Він мусив зробити єдиний постріл і дочікувався його на гарячому піддашші, на якому можна було лише лежати, і зрізував ножем щораз більше зіпсутої шкіри.

Себастян безперестанно дивився в оптичний приціл. Він бачив точнісінько те саме, що було зображено на найдорожчій поштовій марці цього краю — безліч білих кубиків будинків, кілька веретеноподібних шпилів, городи і кущуваті сади на міських узгір'ях, червону глину вулички, кавоварів на порозі синьої ресторації. Його погляд відрізнявся від філателістичного хіба що присутністю мух в очах і на обох шклах прицілу.

З ним лежала його улюблена африканка. Час від часу Себастян обтирав її спітніле тіло мокрою шматою, а вона йому шість разів на день закапувала кожну рану соком алое.

Відтоді єдиною еротичною фантазією Себастяна були любощі, змочені алое. Але в Ялівці не було жодного його паросту.

46. А Анни зовсім не хворіли.

Один раз, вже у Мокрій, остання Анна мала вітряну хворобу, хоча невідомо, чи можна вважати хворобою вітряну хворобу.

Анна вийшла на гору у непотрібному місці і не встигла ухилитися від несподіваного поганого вітру. Вітер влетів їй у голову і видував усі запахи.

Себастян знав лише один лік від такої хорості. Він повів Анну вузькою дорогою між двома горами, чекаючи заки протяг видує вітер. Так і сталося, але протяг сам затримався у Анні і розм'якшував голову — руками можна було міняти форму черепа. Зроби мені таку, як у тебе — казала Анна — я так дуже люблю твою гарну голову.

Себастян вирішив, що виганяти вітер вітром більше не варто — так можна безконечно міняти вітри (зрештою, можна і спинитися на тому, який найбільше пасує). Але вітер можна ще виморозити.

На Йордан вони разом купалися у Мокрянці, тримаючи голови якнайбільше під водою. Совєтський міліціонер затримав Себастяна, а гола Анна побігла через ціле село до хати. Міліціонер хотів протримати Себастяна хоча би кілька діб — за

бузувірське відзначання релігійних свят, але потім дав йому фляшечку арніки в спирті і вигнав натирати доньку. Я теж маю дітей, сказав міліціонер.

47. Отруївшись паленкою диверсантів, Себастян не пішов до Анни, а поповз вище в гори.

Він знав джерело, де міг оновити всю свою воду. Часто зупинявся, щоб затиснути здерті повзанням пов'язки на обпечених руках. Ще частіше непритомнів на кілька хвилин. Тоді йому верзлося найгірше, що могло бути — ніби він заткнутий у тісній щілині і не може дотягнутися до Анни, яка балансує на переки-неній через прірву драбині.

До джерела він доповз вже поночі. Напився, змочив руки і задрімав. Через якийсь час прокинувся і знову запхав руки до буркута, але води не відчував. Натомість хтось смертно закричав. Виявилося, що Себастян мив не себе, а обпечені руки якоїсь жінки, яка теж приповзла до кринички і спала поруч у темені {щось подібне, але не дуже, з ним уже ставалося. Вони з Анною, ночуючи на людях, вдавалися до непомітного способу — під ковдрою він проникав у Анну пальцем. Одного разу спали у такій тісноті, що прокинувшись серед ночі, Себастян вийняв палець не з Анни, а з гуцулки, яка лежала зліва. А Анна міцно спала, повернувшись до нього спиною, справа, — Себастян не зауважив, як вони поснули, Анна відвернулася, а вивільнений палець він нехотячи примостив деінде).

48. До березня 1939 руки зажили не до решти, але Себастян через день відсилав телеграми у штаб Климпуша, переконуючи розмістити військо у приготовленій снайперській твердині.

Його ніхто не послухав, і все було втрачене (Майже як у Львові через балкони).

Карпатська Січ стала до відкритого бою.

Це був незауважений перший акт Другої світової війни.

Але чотири тисячі — проти сорока. Кров залляла Тису.

(Дрібка січовиків відступила у Румунію, але невдовзі румуни здали всіх угорцям, а угорці полякам — галичан).

Себастян зрозумів, що цього разу хтось придумав удатніший сюжет, ніж він.

49. Але Себастян дуже вірив у силу власної присутності. Знав, що не може бути нічого поганого там, де він є, бо йому всюди було добре.

Треба по-справжньому любити місця, щоб вони любили тебе.

Тому після погрому на Красному Полі він взяв рушницю і сам заліг у вигідному місці під Требушею. Один вдатний стрілець може змінити кілька сюжетів, особливо якщо той стрілець — останній.

50. Він стояв, вклякнувши у маленькому шанці під Требушею, і чекав ворожого війська (добре казав Франциск: найради-кальніше — чекати).

Так буває, думав Себастян. Я хотів бути найвдатнішим. Франц також намагався бути найвдатнішим, і що з того

вийшло — перестав робити фільми (бо все збирався намалювати кіно кін), дав собі відрубати голову. Франц справді міг бути вдатним. Але якщо ти вдатний у всьому, а в чомусь одному невдатний — то вже не найвдатніший. І взагалі, на кожного найвдатнішого знаходиться ще більше найвдатніший. Так сталося з Францис-ком, так сталося з сеґедською Нанашкою, так сталося з Климпу-шем. Так може статися з ним.

51. Коли завалилася майже столітня вдасть Нанашки, до бару часто вламувалися обвішані крісами і порохівницями збуї нового ґазди, які гасали горами, накидуючи свої звичаї.

То були часи, коли Себастяна кожної ночі дивувало якесь нечуване шаленство, хоч минулої ночі був певний, що тепер його вже ніщо не здивує.

Часом збуї чинили йому прикрощі, але що він мав подіяти, раз назвався шинкарем.

Тоді він перебирав у пам'яті свої хлоп'ячі геройства.

52. Він не сумнівався, що у хлоп'ячому віці люди роблять свої найкращі речі. Шкода, що про них потім ніхто не знає, шкода, що хлоп'ячі подвиги не враховуються.

Себастян, наприклад, найкраще скакав з дахів у крони дерев — летів не дивлячись просто у зелене. Розтинав собою плівку листя і вже всередині круглих хащів хапався за якусь зустрічну гілку і відразу ж переносився на іншу.

53. Щоправда, були у дитинстві пригоди, подібні на образи збуїв.

Після таких випадків він сотні разів повторював собі придуманий вдатний хід подій, аж поки сам не увірував, що лише так могло бути насправді.

Такі історії укладалися дослівно раз і назавжди. Видно, якась відміна баю.

54. Вклякнувши в шанці під Трибушею, Себастян уявляв собі, як лепсько могло би вийти з тою маленькою Карпатією, яку він, скориставшись вселенським хаосом, може оборонити сам.

Придумував прекрасну країну навколо Ялівця, в якій би не було сміття, всі би знали мови один одного, а найвищою інституцією було би бюро сценаріїв, куди би кожен міг подавати щось дійсно цікаве, і уряд керувався би цими сюжетами.

Все псує би.

55. У березні скоро темніє.

Замислений Себастян ледве зауважив загін вершників у химерних одностроях, озброєних довгими карабінами. Вони простували до Трибуші.

Він зняв рукавиці, виклав біля руки рядок патронів і притулився до прицілу. Вершники перемовлялися (за губами — по-угорськи), заглядаючи на мапу (ґотичний шрифт виглядав так, ніби Першої світової ніколи не було). На одностроях вирізнялися значки лісової охорони.

Себастян взяв рушницю між ноги, загорнув її у верету, зібрав патрони до кишені, рукавиці — до другої і на колінах

пішов шанцем до великої купи каміння. А тоді побіг через ліс до дороги і біг чотири години без перерви, поки не добіг до замаскованого в яру панцерника старого Веди.

56. Панцерник майже звисав над проваллям, прив'язаний тросом до грубезного бука. Верхній люк був відкритий, і тепле повітря, виходячи зсередини, вібрувало над отвором.

У возі справді було тепло. Старий Беда варив вино і розказував маленькш Анні про Франциска Асизького і Франциска Петроського. Анна прикрашала своє перебування у панцернику великими малюнками на білих стінах (щось подібне Себастян колись малював її мамі на долоні) і невпинним зловживанням дієсловом є.

Не марнуючи часу, Себастян і Беда випили вино і поїхали аж у Кваси, де стояв автобус-бар.

Свою уявну війну Себастян оголосив програною.

57. Автобусний бар вони найперше почули. А вже тоді побачили досить високо в небі умовний знак — шість берегових ластівок, чотири іволги й одного зимородка. Всі пташки літали взад—вперед одна поза другу, не вилітаючи однак за межі певної півсфери, ніби плями світел багатьох сторожових прожекторів на захмареному небі над нічним містом. їх стримували тонкі міцні нитки, які пучком сходилися десь за високим оборогом, в якому через зиму майже не лишалося сіна.

Шість чотири один, сказав Себастян.

Беда заглянув у грубий зошит і зачитав уголос — шість чотири один, у світі все таке, як воно є, і все діється, як

діється; у ньому немає жодної вартості — а якби була, то не мала б вартості; якщо є якась вартість, то вона має перебувати поза всім, що діється і так-існує; бо все, що діється і так-існує, — випадкове.

Це означало, що все добре і можна безпечно йти до автобуса, який стояв у сховку за майже порожнім оборогом, власне там, де сходилися нитки, якими були прив'язані пташки. І прив'язані вони були до клямки передніх автобусних дверей.

58. Сигнал безпеки подавав орнітолог, який колись кільцював птахів на Чорногорі, Гриняві і на гуцульському краю світа — у горах Цібо і знався ще з Франциском.

Орнітологія поволі перейшла в орнітофілію — він навчився кохатися з усіма птахами, що відкладали хоч трохи більші яйця. Вони любилися на найвищих верхах, де довкола обертається саме небо, а вся земля зменшується до непорушної опори для ніг. Птахи віддавалися йому мовчки, лиш закидаючи голови і широко роззявляючи дзьоби, ледве стримуючись, щоб не почули їхні самці. А ті ненавиділи орнітолога, який кохав птахів — орнітолог завжди ходив у оточенні нервової зграйки пташиних самців, які викрикували нелюдськими голосами. Коханці моїх коханок — називав їх орнітофіл іронічно.

Згодом орнітофілія відійшла, а прийшла філософія. Точніше — один трактат Вітґенштайна. Колишній орнітолог знав його напам'ять, постійно розмірковуючи над тим, яку цифру доречно процитувати у даній ситуації.

59. Тому, коли орнітолог викликався пильнувати бар, заки Себастян воюватиме з окупантами, він попередив того, що

сигнали, на які треба зважати при поверненні, подаватиме птахами і Вітґенштайном. Щоб їх вдалося розшифрувати, подарував старому Беді зошит з переписаним від руки логіко-філософським трактатом. Наприклад, речення "щось може бути чи не бути подією, а все решта лишитись таким, як є" передавалося би пташкою одного виду, двома — іншого й однією ще іншого (один два один), Про що таке речення мало сигналізувати — слід було вирішувати самому Себастянові. Принаймні те, що Себастян оцінив шість чотири один як все добре, виявилося правильним.

60. Орнітофіл був, напевно, найчастішим відвідувачем Себастя-нового бару. Хоч за п'ять воєнних років у автобусі побували тисячі найрізноманітніших клієнтів. Серед них кількасот — постійних.

Бар функціював дуже просто. Себастян їхав автобусом, заки його хтось не спиняв. Охочий заходив до бару, і вони їхали далі. Якщо ж той не хотів нікуди їхати, Себастян з'їжджав з дороги, і бар певний час працював на одному місці.

Деякі клієнти могли тижнями їздити в барі без жодної мети.

Дехто заїжджав задалеко, і Себастян мусив вертатися.

Часом бар надовго затримували у якомусь селі.

Бувало, що несподівано доводилося збиратися і кудись мчати.

Можна було домовитися про приїзд бару на певний час.

І так далі, і так далі.

61. Себастян встигав провадити автобус, обслуговувати клієнтів і виховувати Анну. Перед кожним містечком він зупинявся і йшов до нього сам, щоби — за старою снайперською звичкою — попередньо дослідити місто. Крім того, він мусив вислуховувати різні історії, щоб переповісти щось від когось десь комусь. Ця усна пошта настільки втомлювала Себастяна, що він вже не міг згадати що, де, коли і з ким відбувалося. Він їздив епосом, не торкаючись до нього.

62. Єдине, про що він говорив з клієнтами цілком усвідомлено, були своєрідні взаємні сповіді, позбавлені вишуканої стилістики, але надзвичайно багаті сюжетами — хто що любить і не любить, що кому подобається і не подобається, смакує чи ні.

Себастян вважав такі розмови підставовим катехизмом, обов'язковим першим рівнем кожного співіснування.

Тож, зустрічаючи будь-якого гостя вже вдруге, він добре знав — до чого той звик, а що можна запропонувати спробувати.

63. Найбільше любили бар у віддалених селах, де жило мало людей і мало що відбувалося.

У розпорядженні кожного мешканця такого села було всього-на-всього кілька власних історій. Кожну з них він безконечну кількість разів оповідав усім, кого знав, так само, як вони оповідали кілька своїх. Таким чином циркулювало пару незмінних сюжетів, які важко було розділити на пережиті і почуті.

Приїзд автобуса з незнайомими пасажирами давав можливість прилучитися до чогось іншого. І по-новому

викласти своє, яке, вириваючись із зачарованого кола слухачів, знову набувало ваги.

64. Цікаві речі траплялися іноді, коли сходилися знайомі і їхні знайомі, говорили про знайомих і оповідали історії про знайомих знайомих, почуті від знайомих.

Не раз бувало таке, що хтось міг вислухати від незнайомої людини дивовижну історію, яка виявлялася про нього самого.

Або: часто говорилося про когось при одному столі, не підозрюючи, що той хтось сидить при сусідньому.

65. Один час так постійно було з Северином. Всі говорили про те, як він завів чужинецьких туристів у гори до чудернацьких грибів, як туристи втратили глузд, а Северин осліп, але вивів-таки туристів до людей. Ця історія по-різному розказувалася багато разів.

Ніхто не знав, що Северин жив тоді у Себастяна і весь час перебував у автобусі. Добре, що не чув усіх тих небилиць, бо закладав у вуха і ніс вату, намочену джином — аби остаточно розсмокталася пухлина в мозку, яку він не схотів дати вирізати молодшому Млинарському.

Багато всіляких леґенд про себе доводилося вислуховувати орнітологові, котрого у барі вважали мандрівним філософом — з часом він, переповідаючи і переповідаючи трактат, перестав згадувати Вітґенштайна.

66. Химернішою від орнітофіла була, може, дочка папи римського. Ніхто не міг знати — правда це чи ні, але те, що вона так казала, — правда. Зрештою, з нею ніхто не збирався сперечатися — всі були раді бачити неможливе.

Дочка папи римського писала п'яні п'єси. Принаймні так вона назвала свою письменницьку методу.

їй якось набридло миритися з тим, що більшість цікавого відбувається тоді, коли вона п'яна — найважливіші розповіді, найдотепніші жарти, найафористичніші думки, найориґінальніші ідеї, найпарадоксальніші рішення найболючіших проблем. І біда полягає в тому, — відчула вона, — що все це за хвилю неможливо пригадати. Тому дочка папи римського почала напиватися з олівцем у руці, записуючи кожне сказане і почуте слово. Динаміка її п'єс сильно залежала від випитого. Часом ближче до кінця актори говорили абсолютно незрозумілі речі. Ба більше, дочка папи римського впровадила ще один експеримент — ремарки точно вказували кількість і ґатунок напою, і авторка вимагала, щоб актори пили це на сцені за ходом п'єси. Нічого дивного, що траплялися цікаві імпровізації, які заводили дію у несподівані далекості.

Автобус Себастяна на кілька років став ЇЇ творчою лабораторією, кабінетом, майстернею і житлом.

67. У 1942 році донька папи римського зібралася писати п'єсу про циганських дітей, які втекли з табору, й угорських жандармів, котрі їх розшукують. Жандарми доходять до висновку, що дітей може вичислити дитина, яка уявляє собі, як діти думають і поводяться, і кличуть на допомогу дівчинку-детектива. Дівчинка знаходить циганчат, хоч і не дуже легко — йдеться про іншість культур і цивілізацій (насправді дітям зустрівся старий Беда, він провозив їх у своєму панцерникові до кінця війни).

Восьмирічна Анна була потрібна для вивчення дитячої мови. Дочка папи римського напоїла її підступним солодким молодим вином.

Коли Анна відіспалася і протверезіла, то так розповіла татові про щеплення яблунь, грушок, персиків і черешень, що Себастян повірив — вона була всередині дерев і плавала соком по судинах.

68. Відтоді Непрості час від часу передавали Себастянові сиґарети, які не можна було скурювати.

На внутрішньому боці сиґаретної бібулки Непрості рисували схему, за якою Анна мала знайти те чи інше дерево і надщепити його певним живцем.

Вони їздили у вказані місця баром.

69. Взагалі, їздити автобусом було дуже приємно. В ньому добре пилося і гарно говорилося, з нього далеко бачилося, ним якось миналося усі небезпеки — встигалося трохи швидше або щасливо запізнювалося.

Не шкодило, що часто бракувало їжі, що взимку стоялося у заметах і пекли руки від миття начиння у студеній воді, а пісялося просто у сніг за дверима, що влітку бувало так гаряче, аж доводилося постійно намочувати одяг у балії з дощівкою, а ночами, коли ставало прохолодніше, здавалося, що надворі безперервно паде дощ — у вікна добивалися рої комах, що треба було задурно поїти поліцію й офіцерів.

70. Восени 1944 року автобус довелося покинути у Краснішорі. Того ж дня Себастян і Анна стопом доїхали до Кьонінїґсфельду — їх взяли на рами селяни, що ходили до Тересви по залишені німцями велосипеди.

71. Себастян міг легко побити тих трьох під шевською майстернею у Кьонінїґсфельді без ніякої зброї. Навіть без

палиці (палицю було би неважко роздобути, бо дерева, насичені водою, стали м'якими — пора, коли всюди перемогли вода і зелень). Себастян ще з війська знав, як можна покалічити голими руками. А в Африці він ще й брав участь у доволі театральних змагах — боях з озброєними ножем, шилом, бритвою або кастетом вояками (добре, що в мене є Африка, — подумав Себастян, — завжди собі можна пояснити походження багатьох власних особливостей).

72. Він зближався до трьох і виразно бачив зламані коротким прямим ударом випростованих пальців хрящі гортані першого, потріскані від бічного лівого удару відкритою долонею судини на скроні другого, вибиті правою п'ятою коліно, а правим ліктем щелепу третього.

Але битися не мав права.

73. Битися означало повбивати, повбивати — значить втікати і ціле життя переховуватися. А вдома чекає Анна,

Себастян підійшов перший, пам'ятаючи, що передовсім мусить постійно пам'ятати берегти життя, і встиг привітатися перед тим, як троє накинулися на нього (ще більше підставляючи гортані, вилиці, коліна, щелепи і сонячні сплетіння), зв'язали, закинули у кузов студебекера і поїхали в той бік, звідки Себастян щойно йшов.

74. Що з нього можуть вибити на допиті? На допиті випитують таємниці, а не вину.

Вина (чоловік січової стрільчихи, сержант іноземного леґіону, участь у колоніальних війнах, зять відомого декадента, греко-католик, українець, контакти з націоналістами, сіоністами,

антисемітами, білими і чорними расистами, анархістами, троцкіс-тами, монархістами, іноземними журналістами, пластунами, монахами, офіцерами, урядовцями, парламентарями, дипломатами, орнітофілами, наркоманами, родичами ватиканської верхівки, найманими вбивцями, вбивство трьох найманих вбивць (одного неповнолітнього), снайпер, незареєстрована зброя, заборонені книжки, гашиш, друга дружина — донька, педофілія, дрібне підприємництво, приватна власність, нелеґальний перехід кордонів, знахарство, місцевий мешканець, перебування на окупованій території, участь у подіях на Закарпатті 1938— 1939 років, шпіонаж, саботаж, порушення паспортного режиму, сприяння націоналістичному підпіллю, проживання у прикордонній зоні, нелеґальна психотерапевтична практика, фройдизм, морґанізм-вайсманізм, ніцшеанство, вітґенштайнізація, відступ від принципів соцреалізму у художній розповіді, критиканство, схиляння перед заходом, пацифізм, напівлемко, опір представникам влади, неучасть у виборах до Верховної Ради, уникнення всесоюзного перепису населення, непрацевлаштованість, побутове пияцтво, нетрудові доходи, переховування злочинців, погано дивиться, уважно слухає, багато пам'ятає, забагато говорить) їх не цікавить, бо не є таємницею.

Жити без таємниць, казав Франциск.

Таємниць він не знає.

Що він знає?

Він знає тисячі місць і слів.

Що він пам'ятає?

Він пам'ятає тисячі місць і слів.

Що він забуває?

Він забуває тисячі місць і слів.

Що він згадує?

Він згадує тисячі місць і слів.

Що він вигадує?

Він вигадує тисячі місць і слів.

Що він розказує?

Він розказує тисячі місць і слів.

Що він вивчає?

Він вивчає тисячі місць і слів.

Що він любить?

Він любить тисячі місць і слів.

Що він вибирає?

Він вибирає тисячі місць і слів.

Що він не вибирає?

Він не вибирає тисячі місць і слів.

Що він вміє?

Він вміє бачити, знати, любити, пам'ятати, забувати, згадувати, вигадувати, розказувати, вибирати, не вибирати тисячі місць і слів.

Що він робить?

Любить, бачить, вивчає, знає, пам'ятає, розказує, забуває, згадує, вибирає, вигадує, не вибирає тисячі місць і слів.

Що він хоче?

Бачити, вивчати, знати, любити, пам'ятати, забувати, розказувати, згадувати, робити, вигадувати, вибирати, не вибирати тисячі місць і слів. Що він може?

Бачити, вивчати, любити, знати, вигадувати, не вибирати, забувати, згадувати, вибирати, пам'ятати, розказувати, робити, хотіти тисячі місць і слів.

Що тоді є таємницею?

Як і для чого він бачить, любить, пам'ятає, розказує, знає, хоче, може, вміє, робить, забуває, не вибирає, згадує, вигадує, вибирає тисячі місць і слів.

Як і для чого є тисячі місць і слів, які бачиться, вивчається, знається, пам'ятається, забувається, згадується, вибирається, любиться, хочеться, можеться, вміється, вигадується, не вибирається.

А це вже не його таємниця.

Він може спокійно йти на допит. Хоча болю не уникнути, якщо не знаєш хоча б якоїсь таємниці, але нема потреби його зносити — сам якось промине.

75. Дорогою Себастян перетиснув собі сонні артерії, щоб ще трохи поспати перед допитом. Спати — видовжувати час на півжиття.

Його ледве докликалися на допит.

76. Найперше запропонували закурити. Він взяв три чи чотири сиґарети з цілої пачки ленд-лізівського кемелу.

Про сиґарети на потому треба думати навіть тоді, коли вони якимось дивом з'являються тепер, сиґарети — найкращий доказ того, що все закінчується (Себастян знав одного переконаного фашиста, який здався американцям у полон тому, що там щодня давали сиґарети).

77. Тоді привіталися, назвалися фольклористами, казали приготуватися до тривалої розмови і закликали бути щирим.

Себастян вирішив нічого навіть не згадувати про те, що поспішає до Анни. Це може викликати охоту протримати його якнайдовше.

А щодо щирості, то він знав один непоганий спосіб. У баї, як і в пестощах, усе залежить від ритму. Якщо взяти фальшивий ритм, то яка може бути щирість. Правильні речення ні до чого не приведуть. Він вирішив спробувати такий стандарт — шість коротких, одне довге, одне дуже коротке знизу вверх, одне дуже довге з обертом по спіралі і два короткі неповні вправо.

Себастян так настроївся, аж чув свій голос, не почавши говорити. І той голос йому подобався.

Врешті, ще не було випадку, коли б він не зміг перетиснути когось бесідою.

78. Себастян чомусь нагадав собі оповідь одного з растаманів про те, що сеґедська Нанашка має в Сеґеді маленьку приватну тюрму, в якій тримає випадкових людей, ув'язнених для того, щоб розказувати Нанашці всілякі байки.

79. Коли Себастяна через пару годин відпустили, і він знову йшов до Мокрої через Кьонініґсфельд і спішив до Анни, то ніяк не міг врозуміти — чому все так легко і безболісно відбулося. Чи тому, що відразу сказав фольклористам, де шукати довбушеві скарби (про різні цінності варто признаватися швидше, ніж почнуться тортури — вчив він Анну), чи він мав рацію, і намагання порозуміння різними мовами справді є піком буття. Хоч могло бути навіть простіше: або ті люди дійсно були фольклористами, або поміг фальшивий ритм. Можливо, і те, і те.

80. Він прийшов додому аж наступного ранку.

Анна дуже довго спала, бо заснула перед самим його приходом. Себастян не знімав з неї навіть черевиків, щоб не розбудити, сидів поруч і чекав, поки вона так гарно спала.

Сир таки засмердівся, він висмажував його з кмином, а вона гріла на вогні з м'яких, бо мокрих, галуз вчорашню зупу — хліб, цибулю, заячу капусту і сушені на дереві вишні намочити у сливовиці, варити у воді зі сметаною, додати олії, солі, паприки, поналивати у миски, в кожну порцію ливкнути велику

ложку горілки і їсти, поки дуже гаряче (Опріч обов'язкових складників, Анна втопила в зупі весь смажений сир).

Потім Себастян розказував, що нічого дивнішого ніколи не чув.

Якщо за мапою (леґенда)

Написаний у Парижі в 1976 році блискучий історичний есей Анни Себастіяні про психологію християнського мучеництва "Безвідповідальна послідовність щільна" має такий ліричний епіграф — "Що то приходили святі, дізнаєшся через століття. Тодіаска, 1951".

Правдоподібно, ця фраза є автобіографічною і стосується зустрічі Анни з майбутніми мучениками катакомбної української греко-католицької церкви на горі Тодіаска. Судячи з місця і часу, йдеться про подорож Анни і Себастяна з Мокрої до Ялівця.

Якщо це дійсно так, то найімовірніший маршрут подорожі виглядав так:

Дойче Мокра — Руська Мокра — Кьонінїґсфельд — Свідова — Берліаска — Підпула — Тодіаска — Близниця (п'ять останніх — гори на Свидовці) — Кваси — Менчіл — Шешул — Ялівець.

Сім

1. Було так холодно, що не можна було зняти з себе хоча б кожухи.

2. Сидячи на кам'яній підлозі порожньої кімнати, вони любилися так просто, що Анні здалося, ніби вона розпалася на багато частин, кожна з яких кохається з Себастяном.

3. А він відчував, що навчився літати, хоч розумів, що це від того, що — у Ялівці.

4. Холод не міг протиснутися у розщеплені щілини одягу, бо назустріч йому виривалася гарячінь з особливим присмаком нюхової галюцинації.

5. Головне — не спішити виходити, коли ніщо не тримає і можна поговорити.

6. Якщо так — ти така велика, а насправді — маленька.

7. Тебе так багато і так замало.

8. Так добре світові, і світ теж добрий.

9. Хоч у тобі світ ліпший, ніж поза тобою.

10. Найбільше хочу торкатися свого вагітного живота разом з тобою.

11. Якщо в тебе буде колись інший чоловік, то він загине через те, що буде мати надто гарну жінку.

12. Не говори зі мною такими інтонаціями — так говорять, коли закрито, коли не можеш добутися.

13. Я гарна тоді, коли ти про це мені розказуєш.

14. Анна задрімала, сидячи на Себастяні, впершись чолом у плече, і він мусив так сидіти, хоч дуже хотілося розігнутися і лягти.

15. Як і з попередніми Аннами, з цією завжди було так, як перший раз у світі.

16. Потому по Анну прийшов старий Беда. З Непростими нічого не сталося. Сюжети не можуть закінчуватися. Вони вирішили їхати кудись світ за очі і чекають на неї в панцернику. Анна стала страшенно сумна. Себастян сказав, що нікому її не віддасть. Вона випила багато джину і заплакала. Беда прийшов ще раз. Себастян вигнав його і кинув у вікно ґранату. Анна напилася і почала розмірковувати вголос про їхню родину. Себастян вперше зрозумів, що вона сприймає все цілком інакше, ніж він. Вона плакала і намагалася поцілувати його в руки. Він не давав, вона перестала плакати і спокійно попросила дозволу поцілувати кожну руку по разові. Себастян позволив, і вона зробила те, що хотіла. Другу цілувала дуже довго. Він мусив забрати руку, щоб кинути ще одну ґранату. Анна сказала, що він робить для неї забагато. І пішла до дверей. Себастян не міг цього зрозуміти. Пам'ятаєш, ми говорили? Вона обернулася, але не спинялася — вийшла задкуючи. Себастян зробив якийсь такий жест, що Анна, коли була вже біля панцерника, не втрималася і спробувала його повторити сама до себе, ніби стала Себастя-новим біографом. Цікаво, що робить в цю секунду тато. Шукання цікавості — найлюдськіша ознака, тато таке казав. Так казав Себастян, що казав Франц.

17. Себастян не міг ні сидіти, ні йти, ні стояти, ні лежати.

18. У глибині легень було порожньо.

19. Три тисячі разів він подумав слово Анна.

20. Аж під вечір зміг щось робити. До того ж чотири роботи одночасно.

21. Пісяв на сніг.

22. Придивлявся до дерева, на якому якісь птахи виглядали, наче перестиглі плоди.

23. Обмацував кінчиком язика незвичний від охолодження рельєф піднебіння.

24. І молився за душі померлих, за які більше ніхто не міг помолитися — за Франца, Лукача, старого Беду, французького інженера, Лоці, растаманів, сліпого убивцю, його дитину, орнітолога, Штефана, Нанашку, посла Стефаника, посла Лагодинсь-кого, художника Труша, художника Перфецького, інструктора з виживання, босняка-капітана, четаря Пеленського, сотника Дідушка, сотника Букшованого, полковника Колодзінського, генерала Тарнавського, своїх негритянок, Северина, молодшого Млинарського, дочку папи римського, Брема, Вітґенштайна, циганських трубачів, Анну, Анну й Анну.

25. На яблунях у колишньому міському саду висіло дуже багато яблук. Ніхто їх не зірвав і не позриває. Витягнув з кишені яблуко, підібране вчора. Вкусив, і до рота попав довгий Аннин волосок.

26. Люблю її, а не себе, а вона є, завжди десь є, така сама гарна. Добре хоч десь когось мати. Хоча б для того, щоб було кому розказати історію дня, який варто заради цього прожити.

27. На другому світі найзвичніше почувають себе не воїни І не лікарі, не будівничі і не садівники, а оповідачі історій, баїльники.

28. З найвищого дерева серед тих, що Себастян посадив у 1914 році, піднеслися сороки і полетіли в тінь Петроса.

29. Себастян порахував — сім.

30. У зошиті орнітолога сім — про те, про що не можна сказати, треба мовчати.

31. Серед усіх доказів існування Бога цей може вважатися найкращим.